

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2019/2

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom, kritika)

Szerkesztők:

Csordás László (olvasószerkesztő)

Zubánics László (tanulmány)

Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Botlik József, Füzesi Magda

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKARSÁG

BETHLEN GÁBOR
ALAP

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Nemzeti Kulturális Alap

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap,
a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap,
valamint a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa-Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmi@swi.net.ua, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak
a KMMI honlapján: www.kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737
e-mail: dupkagyorgy@gmail.com **Közreműködő:** *Fuchs Andrea*

Készült: Shark magánvállalkozás

Lapengedély száma: 3T №682/274P

A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

LŐRINCZ P. GABRIELLA: Megyek tovább, Asszonyélet, Béklyó (versek)	4
BARTHA GUSZTÁV: Kiút (kisregény, részletek)	6
NÉMETI ANETT: hajnali fényben; jellem (versek)	13
KOPOR TIHAMÉR: Home parti (novella)	15
NAGY TAMÁS: Az aszimmetria helye (vers)	22
CSEH SÁNDOR: A csavargó (kisregény, részlet)	23
OKSZANA ZABUZSKO: Ironikus noktürn, Alkotóház. Ősz, Ad hominem (versek, Marcsák Gergely fordításai)	44
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Újabb száz esztendő? (esszé)	46
CSORDÁS LÁSZLÓ: Elindulások és megérkezések a mai kárpátaljai magyar irodalomba (esszé)	50
ORTUTAY PÉTER: Ungvári sorsok tiszta tükörben (Berniczky Éva Földet az égtől című novellájáról) (publicisztika)	55
LENGYEL JÁNOS: Molnár Ferenc: Liliom (színházkritika)	65
DUPKA GYÖRGY: Történelmi zárandokúton a Kaukázusban és Euráziában (történelmi szociográfia, 5. rész)	69
HORVÁTH LAJOS: Ruszok (roszok, vikingek) a Közép-Duna mentén a 9-12. században (tanulmány)	93
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek	102

LŐRINCZ P. GABRIELLA

MEGYEK TOVÁBB

*Nem hiszek már az örök szerelemben,
Örülök, ha tíz évet kibírok.
Kimostad azt a fecnit,
Amire tegnap verset írtam,
Mert hülye vagyok és a zsebembe tettem.
Csak a teleket töltöm nálad,
Nem választunk magunknak csillagot,
Közös dalt sem írunk.
Ha jönnek majd sötét karácsonyok,
Fázom és összebújok veled,
De tavasszal az első hosszújúrátra
Jegyet veszek, és végleg elmegyek.*

ASSZONYÉLET

*Ki melled bimbócskáját oly vígan osztod szét,
S ki ágyékkodat őrzöd vénségedig,
Rest vagy, nem teremsz gyümölcsöt,
Méhed megdicsőül, méhed megveretik.*

*És te ki feláldozod folyton önmagad,
Szoptatáskor melled megreped,
Rút gyermeket hozol a rút világra,
Áldott a testednek visító virága.*

*Elnyűtt test csak mind az asszony
Imácskáját, mind térden rebegi.
Segítse az Isten, míg tudja,
Szeresse a férfi, míg teheti*

*Mikor félted szép kebleit
S mikor majd féreg rágja szét
Légy bölcse, te férfi,
Zárd le majd békével szép szemét*

BÉKLYÓ

*Az ablakok zárva maradnak,
És lepereg az utolsó réteg festék is a falról.
Otthonról nincs kiút,
Csak elvagyódás
És ottrekedés.
Feszült terpesz, egyenes gerinc
És falak.
Ide nem húz majd honvágy,
Nem köt majd gyermekszerű emlékezés,
Itt nincsenek csillogó vágyak,
Csak rozsdás kilincs, a sarokban penész.
Itt nem vigyázzák álmodat angyalok,
Nem simogat kedves anyakéz,
Csak ki kell nyitni az ablakot,
Maradni nem lehet,
Indulni nehéz.*

BARTHA GUSZTÁV

KIÚT

„Nincs el nem rontott élet.”
Goethe

16.

A harmadik és a második emelet közti lépcsőfordulón játszottam el a madárijesztőt, Sárika, holott nem egy szerepálom.

Hess, hess, hess tőlem!

Az emlékeimnek nincs szárnyuk, mégis visszaszállnak, nincs hangjuk, mégis beszédeseek, nem éreznek, mégis fájnak. A toprongyos Emmuska-muska kinézetem nem volt elég ijesztő. Tűrnöm kellett, hogy a nem létező csőrök véresre csipkedjék maradék lelkeimet.

Az ördög, amit jobb kézzel ad, azt a bal kezével visszaveszi.

Az ördög egyenest áll benne.

Beleléptél, lányom, az ördög papucsába.

Nem ugrabugráltak kisördögök Sándor keresztapám fehér színű Zsigulija előtt, se menet, se jövet, és a nőgyógyász lakásának a falára se voltak felfestve, mamám mégis ördögöt űzött. Egész este, az ördöggel példálózva járt-kelt a házban. Utólag, az Istvánnal körüljáró gondolataimat próbálta a fejemből ki-seprűzni. Hú! A nagyágyon, dunyhával fülig betakarózva nem voltam ilyen okos, sőt okom se volt rá, hogy okos legyek: pityeregtem, zokogtam, sírtam.

Hess, hess, hess tőlem!

Apu várt ránk mamám háza előtt, jobb keze az akasztófakötél helyett a barna utazótáskánk fülét szorongatta. Nem köszönt. Nem kérdezte meg, hogy vagy, lányom. Miért? Játszotta inkább az árnyékot mögöttünk. Szobasarkokba húzódva, szótlánul nézte végig, ahogy mamám elsimítja az ágyon a lepedőt, felrázza a dunyhát, a párnát, és engem úgy ültet le az ágyszélre, mint dedóst a bilire. Nem kizárt, ha akkor leveszi a nadrágszíját és istene-sen elpáhol, most nem fájna az emléke, na, legfeljebb megkönnyezném az abortuszomat és megkönnyebbülnék. Zsebkendő van a retikülömben. Aztán sóhajtanák kettőt-hármat, Sárika, és első lépcsőfok, második, harmadik... Vagy meg sem történne, ami ma történik velem.

Apu!

Időbe telt, míg kimerészkedett a félhomályból, s a táskát az ágy végén álló asztalkára téve végre megszólalt:

– Anyud küldött néhány dolgot, amire szükséged lesz a héten.

Istvánra lenne szükségem, apu, hogy a bajomban mellettem legyen.

Miért nem mondtam ki, hm?

– Két hálóing, egy halom bugyi – sorolta, szedegette elő a táska tartalmát. – Két lepedő, hogy ne a mamádét koszoljuk.

Én koszoló, apu, egyedül én! Szégyenfolt lettem.

– Anyud holnap hoz ebédet – ennyit mondott, és a két csomag vattát sem említette. Némán letette a kisasztalkára, és tétován, hol megszorítva, hol elengedve a táskafület, végre rám nézett.

Emmuská vagyok, apu, a lányod.

Bólintott, s megsimogatott a tekintetével.

Mikor ment el, hogy ment el, apu!? Mire felocsúdtam, tálcával a kezében, a tálcán egy tányér madártejjel már mamám állt előttem. Jó hideg, most vettem ki a hűtőből, mondta, és még mondott valamit az ördögről, majd a tálcát a kezembe nyomta és kisietett. Első ránézésre felhőhabok úszkáltak az étel sárgás felszínén, de miután megkóstoltam, a habok jéghegyek látható csücskéivé váltak, ha meg a kanállal egybetereltem őket, akkor Antarktisszá.

Hideg verejték, jéghideg végtagok, remegés, kóma, rosszabb esetben halál. A hirtelen leeső testhőmérséklet az alkoholistáknál elvonási tünet. Ez igaz, de nálam mi volt? Elkezdtem rettenetesen fájni, dideregni, na. Isteni szerencse, hogy mamám nem nyitotta rám az ajtót! Egy ágyszélen összekucurodott, minden porcikájában reszkető, kékülő-zöldülő leányzó, mi lehetne más, ha nem az ördög műve? István nem ördög! A szerelem nem ördögösség!

Álltam a harmadik és a második emelet közti lépcsőfordulón, és ugyanúgy fáztam és reszkettem, és össze-összekoccant fogam, mint akkor este. Izzasztó kánikula, duruzsoló kályha, forró kemencepadka, amelyen megalusznak a mesebeli vándorlegények, dehogy, semmi melengető dolog nem jutott eszembe.

Hess, hess, hess tőlem!

Ruhástól nem bújhattam az ágyba. Kénytelen voltam átöltözni, Sárka, átélni a ma sem tudom, mit. Apránként lekerült rólam a szoknya, a harisnyanadrág, a blúz, a kombiné, a melltartó, és közben, na, rám tört valami közönyféle. Vagy egykedvűség? A kettő ugyanaz. A rólunk készült fényképeken olykor nem ismerünk magunkra, de hogy másénak tudjam a testemet... Őrület! Emelgettem, nyújtogattam a kezemet, a lábamat, tapogattam a fenekemet, simogattam a mellemet, próbáltam a testet sajátomnak érzékelni. Hiába. Ilyen

nincs! Atya ég! Mély levegő, Emmuska! Kifúj! Az én kezem, lábam, derekam, fenekem, mellem, ismétlés vagy ötször, de se a kezem, se a lábam, se a derekam, se a fenekem, se mellem nem óhajtott enyémmé válni. Mamám kellett hozzá, vagyis, hogy jól leteremtsen:

– Szégyellj magad! Mi az ördögnek pucérkodol, kinek akarsz egyszer tetszeni!?

– István nem ördög.

– Gyorsan vedd fel a hálóinged, és be az ágyba, egyéb se hiányzik, csakhogy kihútsd magad!

– Szerelmes vagyok.

– Te igen, meg az a hat vagy hét lány is az volt, akikkel sikeresen elbánt az Istvánod.

– Hazugság!

– Balogné nagyobbik lánya az iskolában takarítónő. Mondok mást is, a drágalátos Istvánod apja tanácselnök, a sógora párttitkár valamelyik kolhozban, ha komolyabb bajod származna az elcsinálásból, mehetünk az Istenhez panaszra, hogy tudjad.

– Holnap meglátogat.

– Na, az én udvaromra, míg élek, be nem teszi a lábát!

Mamám kijelentését megsirattam. A dunyha alatt még sokáig pityeregtem, zokogtam. Azzal aludtam el, hogy holnap folytatom, mármint a sírást, és addig böögök, míg Istvánt be nem engedi mamám a házba. Igen, ha szükséges, napokig bömbölök, telesírom az összes párnahuzatot. Anyu keltett fel. Reggel van, délre jár az idő, esteledik? A szobában nem ketyegett falióra.

– Meghoztam az ebédet – mondta anyu, és csak beszélt, beszélt, beszélt. A hentesről, a marhahúsról, a tojást áruló kofákról, aztán a maga nyújtotta leves-tésztáról, hogy milyen gyenge a huszonhat kopejkás liszt, szakad a tésztaja, mint a nedves itatóspapír. Lopnak, csalnak, a zöldséges üzletben az elárúsítók kiszínelik a portékát, más meg vegye meg a szart, mert nem egyéb. Belerakja az ember a zöldséget a fővő marhahús-levesbe, és a sárgarépa azonnál szétmállik. Szerencsére sikerült fagyasztott csirkéhez jutnia, másfél órás sort állt ki érte, de megérte. Először arra gondolt, hogy kisüti, de az kajának szaporátlan, hát lett belőle egy tele lábas tejfölös csirkepaprikás. Főz hozzá esténként egy nagy tál makarónit, és két-három napig ellesz rajta a család.

– Nem vagyok éhes.

– Akkor mi vagy? – kérdezte anyu nem kis indulattal. – Mondjam meg, ki... – kezdte, és nem fejezte be a mondatot, széthúzta inkább a sötétítőfüggönyt. Elvakított a nagyszobát előntő hirtelen világosság, odakint hétágra sütött a nap.

– Ha most nem vagy éhes, majd eszel – vont vállat anyu, és odajött az ágyamhoz, felém hajolt. A vöröses szemhéjából és a mély szarkalábakból ítélve, nem sokat aludhatott az éjjel. – Nem vagy lázas? Fáj még? Pecsételtél, véreztél?

– Sokat sírtam, anyu, mamám nem akarja a házba beengedni Istvánt.

– Be akart jönni?

– Hétfőn vagy kedden fog meglátogatni.

– Tudta, hogy mi van, és mégis hazautazott? Mákvirág! Igazat adok mamádnak.

– De hát, anyu...

– Beszéltem Szeles doktorral, az orvosi szprávkával¹ nem lesz gond – vágott közbe anyu, majd elhárított az ágyamtól. – Sáríkának meg áperté megmondtam, úgy halljak vissza egy szisszenést is az esetről, hogy szálanként tépem ki a haját.

– Megyek holnap suliba.

– Hadd ne mondjam, hová mész! – csattant fel anyu, majd újra odalépett az ágyamhoz, és megsimogatta a fejemet. – Rosszul találsz lenni az órán, és a kórházban minden kiderül. Egy hétig itt fogsz gyógyulni mamádnál, tud rád vigyázni.

– Rám nem kell vigyázni!

– Azt nem tudni előre. Apud dolgozik, én dolgozok, Sáríka is munkába jár, szót se többet!

Hétfőn vártam Istvánt, nem jött.

Kedden vártam Istvánt, nem jött.

Kimegyek hozzá az utcára, ha más nem. Nem vagyok beteg.

Szerdán délben befutott Sáríka azzal, hogy rohannia kell, az elektromos szaküzletben egy órányi az ebédidő. Emlékszel, tábla csokoládét hoztál, két üveg limonádét, meg egy borítékba zárt levelet.

– Két osztálytársnőd járt az üzletbe, ők hozták – hadartad, és már ott sem voltál.

Amilyen gyorsan felbontottam és átfutottam István levelét, olyan gyorsan, ha nem gyorsabban, téptem miszlikre. Átgondoltam, belátom, tekintettel. Ahogy voltam, hálóingesen kirohantam a ház elé, és az árokba szórta a papírfecniket. Átgondoltam, belátom, tekintettel. Mamám vezetett vissza a házba. Átgondoltam, belátom, tekintettel: a levélnek ez a három szava billogként égett a lelkembe. A szerelem nem gondolkodik, nem lát be semmit, és nincs tekintettel senkire. Érted, Sáríka!?

17.

Mi a frásznak rohantam ki a lakásból?

Megy le a várúrnő a lépcsőn, vezeklő ruhában és mezítláb.

Persze, hogy megszégyenítsék, szembeöpjék, sárba tiporják.

Odaragadni a hokedlihez, vagy az ajtónyitó és szekrényfiók húzogató kényszerem kiélése józanabb tett, mint a harmadik és a második emelet közötti lépcsőfordulón arra várni, hogy a fejem fölötti lépcsősor maga alá temessen. Ezért húztam-vontam, kínlódtam föl magam a negyedikre, hogy pár óra múlva ne akarjak örökké élni?!

Nincs ötlet.

Van hová visszazökkennem?

Tegnap délutántól nem létezik olyan, hogy régi kerékvágás, sőt kerékvágás sincs. Beletörődés lesz, vagy ha nem, akkor újabb és újabb rémálom.

De miért pont szenteste kellett rémeket álmodnom, hm?

Annyi, de annyi szürke és unalmas nap van egy esztendőben.

Nagyon nem mindegy, mikor!

Nekem muszáj felriadnom, levegő után kapkodva, izzadságtól lucskos hálóingben felülni az ágyon. Levegőt! Segítség, a perceken kimúlok! De-hogy vicc! Ha nem pislognak a színes égők a karácsonyfán, és nincs egy pohár víz a tumbocskán²... A lámpácskákra visszahunyorogtam, a vizet megittam, valahogyan túléltem. Kénytelen voltam megtapasztalni, hogy karácsonykor a magány a halálfélelemnél is kegyetlenebb dolog.

Szenteste meseszépet illik álmodni!

Elég büntetés nekem, hogy nincs, aki rám nyissa az ajtót: boldog karácsonyt, Emmuska-muska!

Hú! Mély levegő, kifúj!

Mi legyen?

Amint beletörődök abba, hogy holtomiglan egyedül fogok üldögélni a karácsonyfa alatt, vehetem az ásót.

Engem ne akarjon élve eltemetni senki és semmi!

Mély levegő, kifúj!

Sárika, te se!

Elvagyok. A kolléganők tudják, hogy újévkor, húsvétkor és karácsonykor örömet vállallok helyettesítést. Mi az nekem! Az okosabb dolog az lenne, ha fognám magam és leugranék a hídról. De hál' istennek, erről csak én tudok! Mégsem akarom elfogadni, hogy gúnyt űzhet belőlem az álom.

Hogy... hogy púp legyek egy háton, na, lépten-nyomon, a mocskos kezükkel, szerencsére áhítózők simogassanak! S ez csak hab a tortán. A piskóta durvább, maga a pokol, a minden rangú és rendeltetésű csúfságaival!

– Nem mostanában álmodtam. De azóta rosszat sugall, nem hagy nyugtot az előérzetem.

– Az álomfejtéshez nem értek, Emma Kárlovná, pszichiáter vagyok, nem pszichológus. Olvasom a szakmai folyóiratukat, de ez kevés ahhoz, hogy belenyúljak az életébe. Pontosabban, hogy bele szabadjon nyúlnom.

– Igor Vasziljevics, a rémálmom nem az életem.

– De, nagyon is az. Férfi az illető?

– Nem értem. Ja! Igen.

– Akkor nem a Sáríkával kölcsönös irigykedés áll a háttérben. Gondolkodjon! Ki lehet az úriember, aki úgy érezhet önnel kapcsolatban, hogy púp a hátán? Rám hiába néz. A városban maga az egyetlen régi ismerősöm.

– Szlávik? A lakótelep útba esik neki. A rehab gondnoka? Kétszer, ha beszéltem vele, és akkor sem a disznóetetésről. Rágondolni nevetséges, Igor Vasziljevics, hogy nyugdíjas ápolónőként arra pazarolom a kevéske erőmet, hogy kikezdek a házban lakó... nagyapákkal.

Munkában a nyugdíjas szesztrának³ is fittnek kell lenni!

Se nem kilenc,

Se nem nyolc,

Se nem hét...

Ráolvasás, rontás ellen.

Végre megmozdultam. Helyből felnéztem a harmadikra, aztán le a második emeletre. Ez lenne a lakótornyom?! Válasz híján végigtapogattam a pucér karomat, lehajolva a lábszáramat, és végül az arcomat. Nem nyúltam el, és egy pattanás sem volt a testemen.

Mamám miután visszavezetett a házba, azonmód lefektetett. Átsírtam, vagy aludtam délutánt, nem emlékszem. A hónom alá tett lázmérő hidegségére igen, meg arra, hogy mamám, amint kimondta, hogy harminckilenc hét, az ajtókat tárva-nyitva hagyva, kirohant a házból. Meg sem állt a konyhánkig, de csak aput találta otthon. Anyu nevetve mesélte, hogy mi állt a konyhaasztalon hagyott üzenetben: harminckilenc hét, Emma mama. Azt sem titkolta el, hogy amint elolvasta, vitte a szíve ész nélkül. Nevetni nem bűn, főleg utólag nem. De akkor este, ha anyu húsz perccel később ér haza a munkából, ott vérzek el az ágyon. Apu amint meglátott, sóbálvánnyá vált. Mamám kéztördelve járkált föl-alá a szobában. Jaj, istenem! Jaj, istenem...

Anyunak köszönhetem, hogy a mentőautó idejében érkezett és átgázolt tűzön-vízen, hogy az utolsó előtti percben betolhassanak a műtőbe.

– Folyton meglep valamivel. Miért nem tudok róla, mekkora szenvedésen ment keresztül?

– Restelltem elmondani. Amúgy köztudott volt. Környékünkön a lányos anyák velem példálóztak.

– Mire emlékszik még?

– Hogy mire... Zuhantam egyik kábulatból a másikba. A karomba vért kaptam, infúziót, a faromba fájdalomcsillapítót, antibiotikumot, vitaminnal. Á-B-C-t: rostára injekcióztak. Anyutól tudom, hogy egy nagy és két kisebb műtétet végeztek rajtam a kórházban eltöltött három hét alatt. Aputól meg azt, hogy miután zsebre gyűrte a borítékot, semmi biztatót nem ígért a nőgyógyász szakorvos: „Nincs eltávolítva a méhe, mégis kicsi a valószínűsége annak, hogy a lánya újra teherbe essen”.

– Megsértette a küretkanál a méhfalat.

– A kikért fejlapon a kétoldali diagnózis latin szavakkal teletűzdelt macskakaparás. Odaadhatom. Három napig, miért nem véreztem? Igor Vasziljevics, ezer százalék, hogy az idegi alapon felszökött magas lázam repesztette szét a hajszálereket. Átgondoltam, belátom, tekintettel...

– Megtudhatom, ki az illető?

– Egy senki. Kórházba kerülésem másnapján, családi okokra hivatkozva, átiratkozott egy másik meducsiba⁴. Hol él, mit csinál... Nem érdekelt a sorsa, na.

Dehogynem érdekelt!

Csitt, Emmuska-muska!

(Folytatjuk)

JEGYZETEK:

¹ Igazolással

² Tumboeska (orosz) – éjjeliszekrény

³ Ápolónőnek

⁴ Egészségügyi Szakközépiskolába

hajnali fényben

*időnk leszáll a szürke pokolba,
vérszjósóló rémünk az emlékezet,—
mintha csak önmaga álarca volna,—
a számadás ideje elérkezett.
felkel a tömeg, a mindig éhes,
bálványnak mutat be áldozatot,
ártatlan társait felfalni képes,
vihogva várja a kárhozatot.*

*járrák a táncot éj-feketében,
reszket az ég is léptük alatt,
sárgul a múlt, de a jelek az égen
dühödt folyóként áramlanak.*

*temetőkertben kőszobrok ülnek,
hangtalan tátognak zsoldárokat,
a színtelen égen jelek feszülnek,
s az ördög is ott les az oltár alatt.
gyilkos a mámor, a fényt letapossa,
sorsokat dönt le e néma közöny,
fekete boroktól megittasodva
zúdul a nép, sötét lávaözön.*

*hajnali fényben állnak a szentek,
s az átkozott rém is az oltár alatt,
ostoba ember víziót kerget,
istenből már csak a mise maradt.*

jellem

*konok porából feltámad a jellem,
körötte átkozott világ-fiak,
a megvetett, igazságosztó szellem
fejükre lép és arcukba csap.
fertőz a kor, pokol-sötét a napja,
hamis hitet kántálnak papjai,
torz istenét a kárhozatnak adja,
mennyebe jutnak megtért pogányai.*

KOPOR TIHAMÉR

HOME PARTI

Zuhog az eső. Lassan araszolok a fêlhomályban. Megint rá kell kapcsolnom a klímát, mert már csak egy arasznyi helyen látok ki a szêlvédôn. Ha nem esik holnap, elviszem az autót a Gézához, nézze meg, mitôl párásodik. „Háromszáz méter után fordulj jobbra” – a GPS-tyúk kissé idegesítô utasítása szólal meg megint. Meglepôdöm, mert még mindig nem szoktam meg, hogy van egy személytelen, de a vezetésbe állandóan beleszóló útítársam. A minap kaptam születésnap ajándékként, hogy könnyebben odataláljak a leszervezett címekre. Azokban a falvakban, ahol az esti szûrkületben vagy a sôtétben kivilágítatlan, névtábla nélküli utcákban kell rátalálnom a leendô kuncsaftokra jó néhányszor sikerült már elkeverednem. Tényleg jó a hangos eligazító, ráadásul még a gyorsajtás miatt is mondja a magáét. „Kétszáz méter után balra, megérkezel a célba.” Jól van, aranyom, ma talán sikerül eladnom valamit a cuccok közül. Még nem tudom, miféle társasággal kell találkoznom, de a lehetséges kifogások palettája már hetek óta nem bôvül. Nincs pénz, nincs munkahely, nem akarok hitelt felvenni, már tavaly mindent megvettünk. Megérkezem. Rozsdá-e fêmelemekbôl készült kerítés, mögötte sivár udvar. A gazda vagy a gazda-asszony nem nagyon töri magát, hogy konyhakert vagy virágágyás kapálgatásával mûlassa az idôt. Sok értelme persze nem lenne, mert egy maflapofájú, nagy, sárga kutya most is sártól csatakosan ballag a kapuhoz, és szelid érdeklôdéssel bámul a kocsimra. Vagy kiásott, vagy elásott valamit. Nem az a tolvaj elrettentô jelenség. A háztetőnek nincsen eresze, a lecsorgó víz pont a bejárathoz vezetô, áta-botában lerakott betonlapokra csurog. Azon kell majd belépkednem, különben beleragad a cipôm az udvar híg sarába. A kutyán kívül nincs jele, hogy más élôlények lennének a közelben. Lehet, hogy megint potyára jöttem? Bár ahogyan a házat elnézem, még így járnék a legjobban, mert nem hiszem, hogy az a luxusmatrac megvételére ácsingózó társaság tudna itt összegyûlni. Egyszer csak nyílik az ajtó, és a bejárat fölötti esôfogó alá kilép egy nôre emlékeztetô alak. Piros melegítô van rajta. Ahogy meglátja a kocsimat, félíg vissza is lép és beordít a házba:

– Úgy látom, megjött az ipse, fogjátok be a pofátokat. Aztán mindenki, ahogy megbeszéltük...

Amennyire csak tudja, a vállai közé húzza a fejét, hogy kevesebb eső-csepp érje és kilépked a kőlapokon a kapuig.

– Maga az az izé, hogyishívják? – kérdi és kimosolyog a ritkás rácsok között. Három sárga foga van. A felső sorban kettő, egy meg alul. Ennyi a rágókészlete.

– Én vagyok, kezit csókolom – mosolygok vissza és kiszállok a kocsiból.

A maflapofájú lelkesen csóválja a farkát. Ez biztos, fel fog rám ugrani és talán még képen is nyal. A háromfogú azonban megszán és elkapja a dög grabancát. Erősen pörgetem az agyamat, mit is tegyek.

Bevigyem-e a bemutató garnitúrát? Háttha a maflapofájú is felugrik rá. Nem beszélve a háromfogúról, amelyik ugyan nem sárosan csatakos, de a piros melegítője sem mostanában volt kimosva. Úgy döntök, nem kockáztatok, marad minden a kocsiban, csak az ajándécsomagot szedem össze, és a lehető legkisebbre összehúзва magamat, kőről kőre ugrálva beszaladok a bejáratig.

– Lépjén az ajtón belülré, hogy elengedhessem a Dzsonit – rikácsol a háromfogú reszelős, bagós hangon. A szúnyoghálón belülré lépek. A nő elengedi a sárga maflapofájút, aki aztán azonnal felvágat a kis esőfogó alá és bánatosan, no meg lógó nyelvvel néz rám a szúnyoghálón át. Nem sikerült sem a rám ugrása, sem a képen nyalásom. Kárpótlásul gyorsan csavarint kettőt, hármat tohonya testén és hiába próbálok hátrébb ugrani a loncsos bundájából rám freccsenő víztömeg elől, alaposan betérít vele. Láthatóan élvezi a dolgot a bűdös dög, mert ezt követően még a farkával is megismétli a produkciót és lelkesen vakkant hozzá néhányat. A nő is benyomakodik utánam, a szúnyoghálón belülré, sőt még a bejárat ajtót is becsukja maga mögött. Ez meglehetősen megrázó hatással van rám. Ugyanis kiderül, hogy az a szag, amit Dzsoni esetleg cipőmre ragadt melléktermékének gondoltam, nem kintről, hanem pont ellenkezőleg, a lakás belsejéből áramlik, és a becsukott ajtó előtt feldúsulva olyan töménnyé válik, hogy rá lehetne könyökölni. Az édeskésen émelyítő, fehérjebomlásra utaló bűzt aztán lassacskán ellensúlyozza a szintén kifelé áramló hideg, kesernyés bagófüst. Sohasem gondoltam volna, hogy cigarettafüstnek valaha is képes leszek örülni. Bemutatkozunk egymásnak. Valamilyen Margitnak nevezi magát. Hála a jó égnek, sóhajtok egy óvatosat, mert a nagy levegővétel még felzaklatná a gyomrom záróizmait, hát akkor fordulhatok is vissza, mert nekem egy Nagy Dezsőné nevű kuncafaftnál kell megtartanom a bemutatót. Mondom neki a problémámat, amitől reszelősen felkacag:

– Hát persze, fiatalember. Úgy hívnak hivatalosan, Nagy Dezsőné, csak hát meghótt a Dezső. Még a múlt hónapban. Egyet se búsuljon, itt jó helyen jár. Jöjjön beljebb – készségeskedik.

Felvillan bennem, hogy talán a Dezső is itthon lehet még. Már csak a tompulni nem akaró bűz miatt. Teszek még egy halvány kísérletet, hátha sikerül elkerülnöm a lakás bentebbi részével való behatóbb megismerkedés várhatóan karcos élményét.

– Azt ugye tetszik tudni, Margitka, hogy az ajándékot csak akkor adhatom oda, ha legalább három házaspár jelen van és meghallgatja a bemutatót.

– Hát persze, hogy tudom. Vótak maguktól már tavaly is itt – feleli öntudatosan. – Tudok én mindent, ami kell. Ott vannak hiánytalanul a házaspárok is, csak csinálja minél előbb, mert még dógunk van.

Az Isten rakjon a kopaszok közé, gondolom magamban. Megint sikerült egy ajándékgyűjtögetőt kifognom. Ezek jobban tudják a bemutatót, mint én, eszük ágában sincs vásárolni, de ha valamit nem kapnak meg, akkora patáliát csapnak a főnöknél, hogy akár ki is rúghatja a szabályt be nem tartó ügynököt. Nincs mese, nekem itt ma árubemutatót kell tartanom és az egészséges alvás feltételeiről beszélni az összeverbuvált házaspároknak.

Vágjunk bele, vezessen be a bűzbarlangba, bölintok beletörődve a ház asszonyának. Kinyitja az előszobából a ház belsejébe nyíló ajtót. Egy hosszú, szűk és sötét folyosó tátong előttem. Amíg végigmegyünk rajta, kiderül, hogy sokkal inkább a szürkésfeketére pácolódott falak adják a sötétet, mint a fény hiánya. A jó harminc éve épült ház igazi muzeális vakolattal és festéssel rendelkezik. A falakat legelsőként lemázoló festő keze nyomát még egyszer sem kenték felül. A folyosó végén villanyfény dereng. Jobbra egy konyha. A valaha jobb napokat látott sarokétkező körül két nő meg három férfi ül egymáshoz préselődve, fegyelmezetten. Közvetlenül az ajtó mellett egy vékony dongájú, Jávor Pál bajusszal, talán még az 56-os segélycsomagokban ledobott kockás zakóban, piros ingben meg sellőt ábrázoló selyem nyakkendőben feszít egy pofa. Besurranó tolvajnak nézem. Udvariasan feláll, még talán a bokáját is összezsapja, és szertartásosan bemutatkozik:

– Lakatos Aladár vagyok, tisztelettel. A Margit élettársa.

Kapok az alkalmon, menekülnék, a háromfogúhoz fordulok.

– Margitka, hát pont ezt kérdeztem, megvan-e a három házaspár. A Lakatos úr csak élettársa magának. Én el is köszönnék.

– Nehogy elmenjen már – állja el az utat a némbér. – Megkérdeztem ám a telefonos kisasszonytól, hogy mivel ugye csak élettársam van, lehet-e úgy is, aztat mondta, hogy lehet.

A fene a jó dolgát, ez tényleg így van. Jól kitanulták a cégünk szabályzatát. Erre hivatkozva tényleg nem fordulhatok vissza, mert az a barom főnököm holnap fél délelőtt kiselőadást tart a reménytelen helyzetek ki-

használásának a fontosságáról. A pengebajszú kis martalóc mellett egy valaha jobb napokat látott, meghatározhatatlan korú, durván feketére festett hajú nő ül. Fekete, testhez simuló garbóban, hogy jól kidomborodjanak szépen feszülő adottságai.

– Maca vagyok – búgná felsandítva rám, de leginkább egy kenetlen sarkú ajtó nyikorgását tudja csak produkálni.

Hát ha már ilyen úri népekkel hozott össze a jó sorsom, hogy ilyen illedelmesen bemutatkoznak, nem szakítom meg a folyamatot. Kezet rázok a besurranóval, meg a bögös Macával, és én is megmondom a nevem. Aztán folytatnám a Maca mellett ülő tagbaszakadt fickóval. De az csak leski a fejéből, mint a vett malac, és valahová a hátam mögé a semmibe bámul. Mondom neki is a nevem, de rám se ránt, bambán néz.

– Jaj a Lajossal nem kell törődni – mondja a háromfogú. – A Lajos mellett felrobbant a gránát még katona korában a gyakorlaton, oszt azóta csak elmélkedik.

– Nem is beszél? – kérdezem.

– Há’ néha, ha muszáj – szólal meg a mellette ülő, majd kétujjnyi hosszan lenőtt, vörösre festett hajú nőszemély. Legalább másfél mázsás lehet. Első pillantásra egy elefántfókára hajaz ott ültében, amelyekre nagy nehezen ráerőszakoltak egy norvég mintás garbót.

– És meg lehet érteni?

– Nem bolond a Lajos. Van neki érettségi bizonyítványa is. Mutasd meg, Lajos – csapja hátba az elefántfóka-nő, amitől Lajos majdnem lefejele az asztallapot, de az arca továbbra is rezzenéstelenül bámul a semmibe. Lassan benyúl a világoskék, gomb nélküli zakója belső zsebébe, és tényleg elővesz egy érettségi bizonyítványt, és bambán felém nyújtja.

Nincs mese, el kell fogadnom a nagy bizalmat, átveszem tőle a fura foltokkal, pecsétekkel teli hosszúkás kis könyvet és belenézek.

– Szóval maga a Kálnoki Lajos?

Ekkor váratlanul felpattan, homlokához emeli a kinyújtott ujjú jobb kezét és rákezdi.

– Tizedes elvtársnak jelentem, Tóth Lajos közlegény jelentkezem.

– De ide Kálnoki Lajos van írva – nézek tanácstalanul a nőjére.

– Mert úgy híjják útet – vigyorog a vízi lény. – Az érettségi bizonyítványt meg úgy szerezte, amikor az Aladárnak segített dolgozni.

– Dugulj el, Franciska! – reccsen rá a Jávor bajuszos besurranó. – Az ifiurat nem érdeklik ezek a dolgok.

– Jól van, na – dünnyögi bosszúsan a nő. Kétszer-háromszor belemarkol a levegőbe sütőlapátnyi kezeivel, mintha az Aladár nyakát szorongatná. Nehogy belekeveredjek itt valami csihi-puhiba, igyekszem oldani a feszültséget.

– Szóval magát meg Franciskának hívják? – nyújtom neki is a kezem, hogy bemutatkozzak, de a Lajos hirtelen elkapja a csuklómat és szabályos kutyavicsorgást hallat hozzám.

Franciska lapáttengerével jókorát sóz Lajos tarkójára, amitől jól láthatóan berezonál a pasas feje.

– Nyughassá te! – teszi hozzá, de csak úgy, mintha azt mondaná, ül már odébb.

Ettől Lajos elengedi a csuklómat és visszaköltözve orcájára az idült vigyor, néz tovább a semmibe.

– Féltekeny a Lajosom, kurvára – vigyorog Franciska. – Nem mondom, vóna is rá oka, ha most kettecskén lennénk. De jó, hogy itt vagy, Lajoskám, gondolkod bele elszörnyedve a lehetséges következményekbe. Az igazi rettenet azért mégsem Franciska, hanem a mellette ülő lény. Leginkább egy gorilla és vaddisznó keverékére hasonlít, de mintha valamivel kevesebb szőr borítaná. Apró szemeivel dühösen pislog rám. Nyújtom a kezem, bemutatkozom neki is.

– És? – vakkant, de nem viszonozza a gesztust.

– Nem kell a Jenőtől félni – recseg a háromfogú. – Nem rossz ember, meg már nem is nagyon ugrálhat, mert ha még egyszer beviszik, már nem szagolhat friss levegőt. Most nyomott le tíz mázsát Vácon. Nem szabad bosszantani, akkor nincs baj.

– Te csak ne pesztonkáljál engem, Margó – fordítja az ártány, brutális fejét a háziasszony felé. – Nem azt mondtad, hogy egy fél órára ugorjak át, mert valami frájer hoz valami ajándékot neked, de itt kell hozzá nekem is dekkolni? Itt vagyok, vegyük el tőle, amit hozott, én meg hadd húzzak innét a bánatba, mert Kistökösék várnak a zsugával. Te meg mi a francot hoztál – kiver a víz, ahogy rám emeli pislogás nélküli disznószekeit –, hogy ennyire vergődik miatta a Margó?

– Mutassa csak meg neki, fiatalember – biztat kedveskedve a háromfogú.

Széthúszom az ajándéktáska cipzáráját és megmutatom a gyapjú ágyneműgarnitúrát, amit azok kapnak ajándékba, akik megengedik, hogy náluk áru-bemutatót tartsunk, és legalább három házaspár részt vesz ezen a bemutatón.

– Mi a francnak neked ez, te? – a gorilladisznó röhögésfélét produkál.

– Jó ára van ennek, gyapjú! Eladom, mert gyűjtöm a pénzt a fogorvosra, mert hát, hogy nézek ki ezzel a három agyarral?

– Bolond vagy te, Margó – a gorilladisznót már rázza a rőfögés. – A te munkádhoz még az is sok. A múltkor is panaszkodott az egyik kuncsaftod, hogy haraptad.

– Nem érdekel, Jenő. Most már nem parancsol senki. A Dezső minden lóvét elszedett, nem tudtam megcsináltatni a fogam. De ennek vége.

No, ebből mi lesz? Hogy lehetne innét minél gyorsabban szabadulni? Annak nulla az esélye, hogy a díszes társaságból bárki is venni akarna egy drága matracot. Próbálom oldani a feszültséget, a háromfogúhoz fordulok.

– Magának is nehéz lehet, hisz nemrég temette el a férjét.

– Temette a rosseb. Drága dolog a temetés. Itthon van a Dezső, míg jobb világ nem jön ránk.

Tudtam, éreztem! Meg érzem is Dezső letagadhatatlan jelenlétét. Ha innét élve el tudok menni, holnap a cégnél megkeresem a telefonos csajszt és megfojtom. Ideküldött egy hétp próbás bandához, akik között ránézésre ki lehetne vagy száz év börtönt osztani. Ráadásul itt van még egy egyhónapos hulla is. Ha ez kiderül, járhatok a rendőrségre. Megfojtom a telefonost, mert ezeket már ismernie kellett volna.

– No, hát itten van a Dezső – lép a konyhaszekrényhez a háromfogú, kinyitja és elővesz egy zöld színű műanyag hengert. Olyasmi féle, mint egy festékes vödör. – El van tüzelve, én meg hazahoztam.

Majd lesz vele valami.

– Mit szólna hozzá, kedves Margitka, ha én most nem pazarolnám az önök drága idejét és prezentáció nélkül szépen be is fejeznénk a találkozót?

– Aztat én nem tudom – pislog. – Már, hogy mit is akar?

A Jávor bajszú kis martalóc siet a segítségére.

– Azt mondja a fiatalúr, hogy itt hagyja neked az ajándékot, mert már szeretne lelépni. Jól mondom?

– Pontosan, Lakatos úr, pontosan.

Gyorsan elkészönök a bandától. A Jenő tekintetét igyekszem elkerülni, bár attól tartok, üldözésem rémálomban úgyis fel fog még párszor bukkanni. Ismét végigbotorkálunk a muzeális festésű sötét, bűdös közlekedőn a kis előtérbe. A loncsos bundájú nagy, sárga kutya lelkes farkcsóválással már vár a szűnyoghálón túl. Megállok. A háromfogú előre megy, megfogja a dög grabancát és int, hogy mehetek.

Az eső még mindig esik, a tetőről csorog a víz a beton járólapokra. Igyekszem minél gyorsabban a kapuhoz érni. Egyszer csak hallom, hogy a háromfogú elkáromkodja magát. Mire visszanéznék, Dzsoni kutya már a hátamon

is van. Én meg a sáros földön, hasmánt. A háromfogú éktelen káromkodásától Dzsoni megszéppen, lekászálódik a hátamról és hátraszalad valahová a kerti susnyákosba. Tulajdonképpen szerencsém is volt, hisz előlről ugyan teljesen latyakos sár borít, viszont a hátamon csak két kutyatappancsnyi van belőle. Ergo, az autóm ülését alig koszolom össze. Jenővel sem akadt semmi nézeteltérésem. Dezső egy hónapja ugyan itt van, de már porított állapotban, ami mennyivel másabb, mint az eredeti lehetett. Viszont holnap tényleg megszorongatom a telefonos kollegina torkát. Aztán kilépek.

NAGY TAMÁS

AZ ASZIMMETRIA HELYE

*180° letről felfele nézve – a lépcsőfordulóban
hagyott nosztalgia. Visszamentem oda, ahol
elhallgatott mondataink téglákként sorakoztak.
Mozdíthatatlanok, amióta falat építettél
közénk. Foghatnánk az egészet az időjárásra,
vagy a hídról leejtett esernyődre, ami után
sokáig idegeskedtél, és akár a kanyargós folyók,
magaddal hoztad az erdők hűvösségét.
Hárítani könnyebb, fejben levezetve arra
a következtetésre jutni: mondatkezdésnek
nincs értelme. Görbülhet akárhogy a száj,
a karok nem követik. Újra lépcsők, rohanás.
Árnyékaink így nem érhetek össze, s emléked
megmaradt villanásnyi fénysugárnak.*

CSEH SÁNDOR

A CSAVARGÓ

(KISREGÉNY)

– RÉSZLET –

Beregszászban voltak, akik csodálkoztak Károly eltűnésén, de voltak, akik egyáltalán nem. Amikor bebörtönzéséről kaptak hírt, az anyja szinte megkönnyebbült. „Most már legalább tudom, hogy nem számíthatok rá, számomra ő már olyan, mintha meghalt volna” – mondta az érdeklődőknek. A házaspárnak azonban több gyerekük nem lehetett, ezért kezdetben Károlyban volt minden reményük. Talán rendes ember lesz, gondolták joggal, amikor a gyárban dolgozni kezdett. Lesz egy támaszuk öreg napjaikra. Ha megnősül, akár itt is lakhatnak, elég nagy a ház ahhoz, hogy elférjenek benne mindannyian. De, mint látjuk, csalódniuk kellett. Évának csak egy napig fájt a szíve a fiáért, a későbbiekben már csak ritkán gondolt rá. Az ilyen nem érdemel sem gondoskodást, sem szeretetet többé, mondta. Levelet nem írt, csomagot sohasem küldött neki Odesszába. Hogy meglátogassa, még eszébe sem jutott. Károly sohasem volt elkényeztetve, így hamar hozzászokott a gondolathoz, hogy őt örökre el akarják felejteni. Most azonban, felnőttes fejjel gondolkodva nem volt abban egészen biztos, hogy élének a rosszra fordulását csak egyedül magának köszönheti.

A Szovtan jóslata beigazolódott. A Királynak csakugyan kedve támadt egy kis bizniszhez. Ezt mint börtönigazgató, egyáltalán nem tartotta törvénybe ütközőnek. A saját megítélése szerint a művészetpártolás mindenképpen nemes és szép feladat, és fizetni kell, ez a világ rendje. A megrendelő jól jár, mert a művész jóformán ingyen az eredeti állapotára hozza a becses festményeit. Így a szállító, vagyis ő, aránylag olcsón számíthatja fel neki. A fogvatartottnak szintén jót tesz ez az elfoglaltság, legalább kikapcsolódik, azt csinál, amit szeret, gyorsabban letelik a büntetése.

Pjotr Ivanovics, ez volt az igazgató neve, egyszerre két képet is hozott a szobája mellett berendezett műterembe. Az egyik egy tájkép volt, a másik egy portré.

– Ez csak a kezdet – mondta a Király. – Ne félj, Fegya – így tegezte Szovtant a jól kijavított kép óta –, lesz munkád elég! Még egy kis pénzt is keresel, azt elköltheted, vagy összegyűjtheted a szabadulásod alkalmára.

Ilyenkor a művésznek semmit sem kell mondania. Jobbat, szebbet nem is kívánhat. Valahogy mégis szóba kellett hozni a Károly dolgát. Sokáig törte a fejét, hogyan is kezdjen hozzá. Jól tudta, hogyha ezzel a bunkóval alázatosan beszél, nagy lesz a valószínűsége, hogy elutasító választ kap, ha pedig túl magabiztosan, az meg azt sejtetheti vele, hogy az elítélt egyenrangúnak érzi magát a becses személyével. Ez szintén rossz. Jobbnak látta hát, ha előveszi Károly néhány rajzát, és megmutatja neki.

– Pjotr Ivanovics, mi a véleménye ezekről a rajzokról? – kérdezte.

A Király felületes pillantást vetett rájuk, és megakadt a szeme a Szovtan arcképén.

– Á! Magadat is lerajzoltad? Nagyon jó! De miért mutatod nekem ezeket? Nélkülük is tudom, te festőművész vagy, tanár vagy.

– Ezek nem az én rajzaim, Pjotr Ivanovics. Egy cellában vagyok egy Csinka nevű fiatalemberrel. Nagyon nagy talentum.

– Na, nem! – mosolygott meglepődve a Király. – Létezik, hogy csupa művészeket tartok én itt fogva?!

– Arra gondoltam – szólt közbe Szovtan –, hogy ez a fiú nagy segítségünkre lehet. Én vállalom érte a felelősséget. Szerintem rövid időn belül csodákra lesz képes. Még minden új neki ebben a szakmában, éppen ezért rendkívül nyitott.

– Ugyan már, Fegya! – szólt rá erélyes hangon az igazgató. – Vajon milyen felelősséget vállalhatsz te itt? Hisz magad is elítélt vagy!

– Igaza van, Pjotr Ivanovics. Bocsásson meg! – mondta Szovtan szemlesütve.

A Királynak szerencséire jó napja volt. Éppen egy minisztériumi ellenőrzésen volt túl, amely a vártnál is jobban sikerült a számára. Azonkívül a felesége születésnapjára vendégeket várt aznap este, s a jó kis partinak a tudatában, már reggel frissen és jókedvűen jött dolgozni.

– Na jó – mondta. – Először megvizsgálom az aktáját ennek a Csinkának, aztán majd döntök. Holnap hívatlak. Most pedig menj a műterembe, és nézz széjjel, milyen festékekre van szükséged, milyen eszközöket hozzak neked a restauráláshoz. Igor! – szólt a börtönőrnek –, kísérd őt vissza a cellájába! Bánj tisztességesen a professzor úrral. Sétálhat a territórián, amennyit csak akar.

Ebben a börtönben is szoktak lenni szombat délutánok, amikor a fogvatartottakat a napi munka után a fürdőbe kísérik, tiszta alsót kapnak, aztán következik az újság, illetve a könyvigénylés, kinek-kinek a kedve

szerint, felkészítik őket a vasárnapi pihenőre, azaz a „pokoj”-ra, ahogy az elítéltek elnevezték.

A Károly csoportja cipzáracat, gombokat és egyéb ruházati tartozékokat gyártott. A munka nem volt nehéz, inkább a monoton-sága miatt volt kellemetlen. De hát nem is ez volt a nagyobb probléma, hanem az éveknek a darálása, morzsolása, amelyek a törvény szerint ki voltak szabva. Hát, ami azt illeti, a Károly esetében, igazság szerint nem lehetett törvényesnek nevezni ezt a kényszer-csücsülést.

Szovtan Fegyir még nem jött vissza, a cellában csak ketten voltak Kosztyával. Károly bizakodva gondolt arra, hogy a festőművész jó hírekkel tér meg az igazgatótól, ami megerősíti a feltevését: ez a Súsú a lehető legjobb módszerét választotta annak, hogy ő, a faragatlan, de szépreményű Pinocchio, egy neves szakember, egy művész védőszármái alá kerülhessen. Nagyon furdulta a kíváncsiság, vajon milyen bűnt követett el ez a Szovtan. Kosztya hanyatt fekvé hallgatott az ágyán, s bár látszott rajta, hogy szívesen beszélgetne a társával, csak nem talált témát. Végül is Károly szólalt meg először.

– Azon tűnődöm, Kosztya, hogy egy művész, ez a Fegya, hogy kerülhetett rács mögé. Azért, mert megfestett egy képet? Tudsz valamit erről?

A szőke férfi felült, majd Károly felé fordulva végigsimította az arcát.

– Az ügy egyszerű, pajtikám – magyarázta Kosztya, szemmel láthatóan örülve annak, hogy megszólították –, jobb is így, ha én mondom el, Fegya nem szeret róla beszélni, dühös, ha erről faggatják. Tudod te, hogy mi az a képhamisítás?

Károly a fejét ingatta.

– Sejtettem, hogy halvány fogalmad sincs róla. A pénzhamisításról, remélem, hallottál már. Nos, ennek pedig az a lényege, hogy úgy, mint a bankjegyről, úgy a képről is másolatot készítenek, de ez a híres festők alkotásai esetében tilos. Így, hogy csak példának említsem, ha a Leonardo da Vinci világhírű női arcképét, a Mona Lisát valaki megfestené, és mint eredeti darabot értékesítené, az bűnt követne el. Nem is akármilyet. Szovtan is valami ilyesmit csinált, bár ő nem tudatosan tette. Ahogy nekem elmondta, egy napon felkereste őt egy elegáns úriember. Diplomátának adta ki magát, egy fekete Mercédes-szel érkezett. Valami halandzsát adott elő, hogy van neki egy kislánya, aki halálos kórban szenved. Még a fényképét is megmutatta. A gyerekének, akinek már csak egy-két évet adnak az orvosok, borzasztóan megtetszett egy ismerősénél látott kép. Erre kicsomagolt egy eléggé rossz állapotban lévő olajfestményt egy vadonatúj kerettel. Erről van szó, mondta.

Egyetlen lányom minden kívánságát szeretném teljesíteni, amíg él. Ezt a képet szeretné látni a szobája falán. Készítsen róla egy másolatot, de ha lehetne, minél hamarabb. A pasas előleget is adott. Azt mondta, a pénz nála nem számít, a gyermeke boldogságáért mindent megadna, azzal legombolt Fegyának ötezer rubelt kp-ban, a munka végeztével pedig még húszezret ígért neki. Gondold meg, Károly, micsoda egy szép summa az! Na most Fegyir Ivanovics éppen akkor volt túl egy váláson, amire ráment a gatyája is. Amíg házások voltak, a felesége házában élt, és megvolt mindene. Amikor a nő hátraarcot csinált, Fegya kisemmizve egy albérletbe költözött. Szüksége volt a pénzre. Kissé gyanús volt neki ez a megható történet és az új keret, de mégis belement, vállalta. Túl csábító volt az összeg. Gondolta, ennyi pénz minden gondját megoldja. Egy hónap leforgása alatt, ennyi volt a megszbott határidő, meg is festette a képet. Elég nehezen másolható kép volt. Néha még éjjel is festette. Ahogy elmondta, nagyon szépen sikerült a másolat, sőt mivel frissen volt festve, még szebbnek is látszott, mint az eredeti. A tag megjelent, fizetett, és köszönés nélkül távozott.

– Na, és milyen kép volt az, ki festette? – kérdezte Károly.

Az eredetit egy híres francia festette, valami Monet, s Szovtan nem ismerte ezt a képet. Pont ezért történt meg a baj. Ugyanis egy franciaországi képtárból vagy múzeumból, pontosan nem tudom, elvittek restaurálásra egy festményt, amely, mint most már tudjuk, Szovtanhoz került. A buliban egy biztonsági őr is benne volt, meg az a kiállítás rendező, aki a hamisítványt visszaakasztotta a múzeumlátogatók elé. Majd kiderült, hogy az eredetit az említett diplomataként bemutatkozó hapsi egy leningrádi műgyűjtőnek adta el több millió rubelért. Végeredményben tehát Fegyát csúnyán behúzták a csőbe. Az áldiplomata még idejében lelécelt a bőrrönd pénzzel, és Peruba vagy Argentínába távozott, fűtyült a világra. A cinkosai követték, de mindegyik más-más országot választott magának.

Károly elgondolkodott, nem szólt egy szót sem. Azon tűnődött, hogy van-e olyan foglalkozás, hivatásos a világon, amelynek a betöltése közben nincs semmilyen kockázat, ami teljesen veszélytelen, s ha mégis történne valami, nem lehet nagyot bukni, esetleg csak botlani, amit egy bocsánatkérés megold. Lám, ez a festő... Lehet az ember akármilyen nagy művész, becsületes meg istenfélő, mégis elkaphatja a gépszíj.

Kosztya törte meg a pillanatnyi csendet.

– Látod, Károly, én viszont egy lingár ember vagyok. Én a saját magam állította csapdába estem bele. Hát, igen. Az ember mindig úgy gondolja,

hátha neki sikerül megkerülni a törvényt, hátha ő észrevétlen marad, ha szorosán a part mellé simul az élet nagy sodrásában. Biztosan restelled megkérdezni, hogy én miért vagyok itt. Én azt mondom, legyünk rugalmasak, közlékenyek. Én nem titkolózom. Ha az ember könnyíteni akar a szívéen, tárja ki! Próbáld ki te is, sokkal jobban fogod magad érezni. A teljes nevem Gorodim Konsztantyin Andrejevics. Agrármérnök vagyok, s egy mezőgazdasági gépeket és felszereléseket gyártó üzem raktárosa voltam. Az elszállításra váró kész termékek lerakatának voltam a főnöke. Úgy gondoltam, ha valami új, senki által nem alkalmazott módon csalog, nem fognak rájönni. Azt találtam ki nagy merészen, hogy meghamisítom a kiszállításához mellékelt drága pótalkatrészek és kellékek listáját. Persze ehhez a bulihoz kellett egy nyomdász is, aki kétféle dokumentumot készített. Az egyikben szerepeltek az alkatrészek és tárgyak, a másikon nem. Azokat a valódi papírokat, amelyeket a könyvelőség kapott, én a raktárban szépen kicseréltem a hamisakkal, így az azokon nem szereplő, de létező dolgokat elfeketéztem. Állandó vevőim voltak. Tíz évig ment az üzlet, nagyokat kaszáltam, de a banánhéjat végül megtaláltam én is. Öt évet kaptam, akárcsak Fegya, és teljes vagyonelkobzást.

Kosztya még szeretett volna mondani valamit, de ekkor kinyílt a zárka ajtaja, és Szovtan lépett be rajta. Szemmel láthatóan jó közérzete volt. Valamilyen dallamot füttyülhetett hangtalanul, mert a száját még mindig csucsorítva tartotta.

– Nem akarom elkiabálni, de alakul az ügyünk, Károly. Beszéltem a Királlyal. Az a szerencsénk, hogy mohó, pénzsóvár ember a mi Petyánk. Én már átlátok a szitán. Egy kicsit még fontoskodik, pöffeszkedik, de titokban tudja, hogy egy aranybányát nyit, ha mi ketten elkezdünk neki dolgozni.

Nagyon kíváncsi vagyok rád, öcsém, hogy fogsz majd haladni. Egyet megígérek, szigorú leszek. Most úgy érzem magamat itt veled, mintha egy lakatlan szigeten lennénk, és én vagyok Robinson, te pedig Péntek. Nem győzöm hangsúlyozni, hogy ez egy irtó hülye helyzet, szinte a fantasztikum határát súrolja! Börtönbe kerülni csak azért, hogy tanulhass, hát ez...

A folyosóról kiabálások, izgatott hangok hallatszottak. A futó lépések zajából és a foglárók káromkodásából arra lehetett következtetni, hogy valami történt odakint.

– Mi történt, Igor? – kiáltott át az ajtó résén jó hangosan Szovtan.

– A fürdőben megkéseltek egy rabot! – válaszolta a fegyőr.

– Mi a neve? Kinyírták?

– Még él. Karavajevnek hívják – jött a válasz.

Károly elsápadt. Hát ide is elért a kábítószer-maffia keze? Borisz valami nagyon nagy szarba nyúlhatott, ha ennyire üldözték. Lehet, hogy az én életem is veszélyben van? Tudom, Súsúm velem van, de vajon ő is úgy vigyáz rám, mint az Isten?

Hétfőn, a reggeli után, két rabot nem a gombgyártó részlegre kísért a foglár, Fegyára és Károlyra az igazgató parancsára egy egészen más munka várt.

A csinos kis műteremben szinte minden volt, ami a képek restaurálásához és festéséhez kellett. Ez a helyiség már eleve nem zárkának épült, mert a három ablak egyikén sem volt rács. Három oldalról áradt be a fény, s ez kitűnő feltételeket biztosított a mentornak és a tanítványának. A foglár elmondása szerint a szobát eredetileg magas rangú hivatali személyeknek rendezték be, de később az igazgató egy pihenőszobát, végül pedig festészeti műtermet alakított ki belőle a saját részére, ahol a művészi képességeit tette próbára, gyenge eredménnyel. Amikor Szovtan és Károly előtt kinyílt az ajtó, a Király már odabent volt, és éppen egy képet nézegetett.

– Jó napot, igazgató úr! – köszöntek mind a ketten.

– Gyertek közelebb! – szólt fölényesen a Király. – Szóval te lennél az ifjú művész? – fordult Károly felé, és választ sem várva folytatta. – Jómagam is művész és a művészetért rajongó ember vagyok. Tanulj csak! A tanár úrtól van mit tanulni. Aztán igyekezz! Egy hónap múlva tapasztalni szeretném a szemmel látható és kézzel fogható eredményt. Nos, Fegyara, íme, egy restaurálásra váró ismeretlen mester festménye – váltott témát a Király, és rámutatott a tájképre. – A címe is ismeretlen, de mesteri munka.

A képen hegyen zöldellő fenyves erdő szélén patak csörgedezik. Elégge lerobbant állapotban volt, mély repedések barázdálták és fakó, fénytelen foltok csúfították. Amikor Károly jobban megnézte, nagyot dobbant a szíve. A vászonról a Kárpátok-beli élőben látott kép nézett rá ismét vissza. Jól emlékezett még az akkori élményére. Még a köveket is megismerte a patakban, egyedül az erdészház hiányzott róla, érthető módon. Nyilván nyolcvan évvel azelőtt még nem épült meg. Egyébként a festmény valóban egy tapasztalt festő jól sikerült munkája volt.

– Ismeretlen a festő? – húzta fel mindkét szája szélét Szovtan.

– Ne ijedj meg, ez nem Monet vagy hasonló – nevetett a Király. – Ezt bizonyára egy hucul vagy egy ruszin festő festette a Kárpátokról.

– Jobban én már nem ijedhetek meg, mint ahogyan már meg vagyok, Pjotr Ivanovics – mondta Szovtan. – Nos, hát akkor szükségünk lesz még több terpentinre, mert ide, úgy látom, sok kell.

– Rendben van, mindent megkaptok. Most pedig magatokra hagylak beneteket. Beszéljétek meg a munkamegosztást, és lássatok hozzá a javításhoz! A másik képet még nem mutatom meg. Először csak egyre koncentráltok!

Ez a nap Károly számára egy új életforma kezdetét hozta. A Súsú már régóta hallgatott, amit annak tulajdonított, hogy egyelőre megtette a kötelességét, útbaigazította a gazdáját, ha még ilyen furcsa módon is. Súsúmentes napok következtek, mert fegyházba egy szabad dzsinn aligha költözhet. Az állványon ott volt már felrögzítve gyermekkoruk egyik látomásának valóságos részlete. Szovtan nagyítóval vizsgálta a feltüremkedett szélű, keresztbe-kasba futó repedéseket. Festékeket, oldószert, fogpiszkálóra csavart vattát, ollóval hegyesre vágott ecsetet, éles szikét rakott a kis guruló asztalkára, és mindenféle olyan anyagot és eszközt, amelyek a restauráláshoz szükségesek.

– Gyere, állj mellém! – szóló Károlynak. – Elkezdjük. Közben én beszélni fogok, te pedig jegyezd meg minden szavamat, de csak akkor kérdezz, ha nagyon muszáj. Figyeld a kezemet, csak a csuklóm mozog. A színezés, a festés fizikailag is nehezebb, mint a rajzolás. Itt a kezeden nincs támasza. A kisujjad első percével támaszthatod ki a kezeden, persze, ha nincs alatta friss festési felület. A levegőben tartva a karodat, esetleg a bal kezeden is használhatod támasztéknak. A restaurálást azzal kezdjük, hogy eltávolítjuk az oda nem való elavult festékdarabkákat, miközben vigyázunk a vászon épségére is. Aztán fokról fokra haladva, türelmes munkával, egyenként felújítjuk a sérült, megkopott részeket, de úgy, hogy megőrizzük a színek összhangját, a harmóniát, és arra törekszünk, hogy az eredeti állapotához és hangulatához hűen élesszük újra a képet. Tudtal követni? Eddig értetted?

– Eddig én értettelek – kezdte el Károly a tőle megszokott, esetenként humoros mondókáját –, de vágunk talán a sűrűjébe, mert egykettőre véget ér a dutyitanoda, ha innen kiszabadulok.

– Ne siess te annyira, fiatalember! – nyugtatta meg Szovtan. – Két évig szünet nélkül tanulhatsz. Vakációra ne számíts! Mire letöltöd a büntetésedet, akár jelentős művész is lehetsz, vizsgák és képesítés nélkül. Előkészületeket tehetsz egy egyetemi felvételire. Ha már itt vagy a sitten, nézd csak a jó oldalát a dolgoknak! Némiképp még irigyellek is, mert ha kellő hozzáállást tanúsítasz, komolyan veszed ezt a hivatást, nem szobafestő akarsz lenni, akkor elérkezett a te idő, mert káprázatos élmények sorozatával fogsz találkozni, s egy ámuló utazó leszel a csodák birodalmában. Én már túl vagyok ezen az utazáson. Most rajtatok a sor, fiatalokon. Az út nyitva áll, de óvakodjatok a zsákutcáktól!

A festőművésznek jó aurája volt. Tekintélyt parancsoló, intelligens, barátságos modora jótékonyan hatott a fiúra, bűvkörében Károly jól érezte magát. Egyetemi tanárként olyan kifejezéseket használt, amelyeknek az értelmét a tanítvány néha csak sejtette, de nem mindig fogta fel teljesen. Mégsem kérdezősködött feleslegesen. Itt egyelőre csak a nyitott fülekre és a szemekre volt szükség. Szovtan örült a tanítványának, felébredt benne a tanítás szelleme.

– Ezt a részt itt, a patak vizén, teljesen tisztítsd le – rendelkezett a művész –, de vigyázz a vászon épségére! Ez az unalmas pepecselés több napig is eltart majd, és csak azután következik a színkeverés, a festés. Tudod, Károly, az egyetemen úgy tanultuk, hogy a festészet egy misztérium. Játék, harc, néha háború, amelyhez a kéznek, az ecsetnek van a legkevesebb köze. Pusztá eszközök ezek, miként maga a festő is.

Egy jó festmény megszületésének feltételeként nem a művész kézügyességét, hanem a lelkét követeli. Majd valamelyik napon kifundálom a módját, hogyan vegyem rá a Királyt művészeti szakirodalom beszerzésére. Szükséged lesz még más tankönyvekre is, de azokkal még ráérünk. Most kérdezhetsz valamit, ha akarsz.

Károly köhintett egyet, mintegy jelezve ezzel, hogy van kérdése.

– Igen. Hogy szokás hozzáfogni egy kép megfestéséhez? Te mivel kezded?

– Az első lépés mindig a háttér elkészítése – magyarázta Szovtan –, aztán következik az arányok felmérése és a részletek kijelölése, elhelyezése ceruzával. Ne merülj el túlságosan hosszú ideig a kidolgozásában. Olykor ajánlatos hátrálni vagy három métert, és megvizsgálni távolabbról is a születendő alkotást. Fontos, hogy megtanulj bátran látni, és értékelni a kívülálló szemével is. Ne légy önző, mindenkinek fess! Éld bele magadat mások ízlésébe, gondolataiba is! Keresd a képről alkotott pozitív hatás lehetőségét, de azért mindig önmagad légy, senki ne tántorítson el attól az irányvonalától, amelyet te helyesnek tartasz! Ne feledd a mottót: A festés játék, kaland, amelyet a lelkünkkel kell megélni. Mára elég ennyi az elméletből. Most viszont jól nyisd ki a szemed. Egy fontos szakmai fogásra tanítalak meg, az ecsetkezelési technikára.

Károly figyelt. Lázás szemekkel követett minden egyes mozdulatot, és élesen az emlékezetébe vésett minden elhangzott szót.

A két festő munkájáról csak három rab tudhatott. Ők ketten, és Kosztya, akinek amnesztiára vonatkozó közbenjárást ígért a Király, hogyha hallgat. A megvert szobafestőt nem vitték vissza a zárkájukba.

A kép restaurálását, amelynek a *Verhovina* címet adták, nem sietve, precíz munkával ketten egy hét alatt fejezték be. Szovtannak rengeteg mondanivalója, Károlynak pedig rengeteg türelme volt ehhez az elméleti oktatáshoz, akárcsak az idegesítő, helyreállító bíbelődéshez. A másik kép egy öregembert ábrázolt, valakinek az ükapját. Ezen már kevesebb javítási munka akadt. A fiú mozdulatain látszott, hogy szereti és élvezi azt, amit csinál. És ehhez a szeretethez még egy beteges szorgalom is járult. Estefelé nem volt kedve visszamenni a cellába, és nyugovóra térni. Legszívesebben ott aludt volna a padlón, a festőállvány előtt. Ennélfogva az eredmény nem is maradhatott el. Szovtan meg volt vele elégedve, az igazgató pedig vakon hitt és megbízott Fegyir Ivanovics festőművészen. Rövid időn belül tanácsokat, köztük művészeti irodalmat hozott a Királlyal.

– Na, öcsém – mondta a mentor a tanítványának –, most már aztán tanulj, ha eddig nem tanultál! Jól vigyázz! Ki foglak kérdezni. Itt csak megszokni lehet, megszökni nem. Tanulj meg járni, Pinocchio! Ha szabadulsz, felvételizni fogsz a Képzőművészeti Egyetemre. Ezt vedd apai parancsnak, ha úgy tetszik! El fogod végezni, képes vagy rá, légy elszánt, tűzd ki ezt életed céljául! Én bízom benned, talpra fogsz állni, előttem az élet, Károly. A tankönyvek ukrán nyelvűek. Én is ukránul fogok beszélni veled, hogy jól elsajátítsd a nyelvet. Én már elköteleztem magam, hogy nem alkalmi piktort, hanem szakembert, művészt faragok belőled.

Mi tagadás, Károly nem szeretett olvasni, könyvből tanulni pedig végképp nem, de erőt vett magán. Ez a tanulás olyan volt neki, mintha például egy rockzenét kedvelő fiatal operaáriák hallgatására kényszerítenének. Azonban az egykor a Kishegyen barangoló, révedező szemű kisfiúból felnőtt lett. Végre megértette, hogy mindennek ára van. Sok gyötrődéssel jár, de át kell magát vágni egy áthatolhatatlannak tűnő akadályon, hogy lélekben és tudásban megerősödve kerüljön ki abból a harcból, amelyet az emberi méltóságáért vív.

Két hónap elteltével, egy napon kitűnő hangulatban lépett a műterembe Pjotr Ivanovics, a börtönigazgató.

– Jó híreim vannak – mondta. – A restaurálásokkal hagyjunk fel! Az ismerőseim nyilván megneszelték a kínálókozó lehetőséget, hogyan lehet olcsón jó festményekhez jutni. Nem is egy megrendelő akadt. Majdnem mindegyik tájképet szeretne. Nos, Fegyia, ne mondd, hogy teljesen ki akarlak zsákmányolni! Egyezzünk meg még mielőtt beindul az üzlet! Felajánlok neked tíz százalékot a képek árából, és természetesen a szabadon bocsátásodon kívül bármit kérhetsz. Mi a válaszod?

Szovtan már várta ezeket a híreket, és lopva Károlyra kacsintott.

– Ha ön így akarja – mondta a festőművész –, akkor lenne éppen pár feltétel, illetve kérés. Szükségünk van még egy festőállványra és szerzőszámokra. Én úgy vélem, néhány hét, és Csinka is önállóan fog dolgozni. Az ő számára még öt százalékot kérek, ha szabad. Volna még egy óhajom. Szeretnék másnaponként fürödni.

– Ezek megoldhatók, az öt százalék kivételével. Először látni akarom a fiatal művész úr munkáit, aztán szóba jöhet az is.

Ez volt a Király sokat sejtető válasza, majd hamarosan megjelentek az első megrendelések. Ezek a harminc centimétertől nem kisebb méretűre nagyított képeslapok, fényképek, művészeti magazinokból kiválasztott képek, a felső népréteghez tartozó, világjáró, világutazó emberek emlékei voltak. Szovtannak sikerült megértetni a művészetpártoló igazgatóval, hogy az ilyen, természetet ábrázoló tájképek megfestéséhez több idő kell, mint egy portréhoz. Aki művésznek érzi magát, felelősséget érez, s az önbecsülése és a szakma iránti tisztelete nem engedheti meg a silányságot. Elítéltek vagyunk, de lelkiismeretesen szeretnénk dolgozni, nem a mennyiségre, hanem a minőségre akarunk tekintettel lenni.

Károly idestova három hónapot töltött már le a büntetéséből ebben az odesszai börtönben. Sokaknak egy ilyen nyomasztó, erkölcsileg megalázó helyzet szenvedést jelent, de a beregszászi fiú merőben másképpen érzett. Ez a kilencven nap olyannak tűnt a számára, mint egy nem könnyű, s nem is nehéz, de mégiscsak álom. A lelki terheit csak abban a formában érezte, hogy kevesebb volt a mozgástere, és kevesebbet élvezte a nap melengető, ismeretlen tájakra csalogató sugarait.

Végre eljött az a nap is, amikor égből érkezett börtönbeli mentora úgy gondolta, hogy a fabábú készen áll az első lépések megtételére, és rábízhatja élete első olajfestményét. Károly egy dél-amerikai őserdei részletet megjelenítő egzotikus képet választott ki magának. Hogy miért éppen azt? Mert már hőn óhajtotta a kalandot, az újat. Ez a vadregényes, titokzatos téma valósággal felvillanyozta. Bonyolult színekombinációt igénylő, sok festői munkát kívánó izgalmas fotó volt. Az enyészetre ítélt, földön fekvő ősi fatörzs az előtérben, s a kuszán burjánzó bozót, az évszázados fákra felfutó liánok, orchideák a háttérben különleges élményt, egy romantikus, a kalandregények olvasása által tapasztalható fantáziát keltekkel úgy a szemlélő, mint a festő számára. Károlynak most éppen erre volt szüksége, erre az ihlettel feltörő tiszta fantáziára. Ő nem volt vallásos. Eddigi élete során

csak ritkán fordult meg a fejében, s nem hangzott el az ajkán sem Isten neve. Számára két fogalom, mégpedig az igaz és a jó jelentette az istent. Most itt, a fegyházban, Szovtantól volt alkalma több ízben is hallani ezt a szót. A tiszta, friss illatú vászon előtt állva érezte, hogy élete várva várt nagy pillanata következik. Lehunyta a szemét, és a művészársát utánozva mormolta magyarul: Istenem, segíts meg!

A tanítómester két napig csak messziről vetett egy-egy pillantást a tanítvány munkájára. Láttá az arcán, a fiú küzd, nagyon akar bizonyítani. Egyelőre nem zavarta, nem akarta kritizálni a munkáját, de nagyon drukolt neki. A harmadik napon uzsonnaidőben éppen a mosdóból jött visszafelé, s csak úgy odapillantva a vászonra el akart menni Károly mellett, de aztán megtorpant. A készülőben lévő festmény meghökkentően jól nézett ki. Szovtan nem is állta meg szó nélkül.

– Ezt nem hiszem el! Károly, te mit csinálsz?

– Hogy-hogy mit? – kérdezett vissza a fiú. – Miért kérded? Valamit elrontottam?

– Hát én esküszöm, összecsinálom magam! Ha csak rágondolok, egyszerűen nem fér a fejembe. Ilyen nincs! Itt, a sitten kellett veled találkoznom, és itt kell, hogy én tanítsalak téged, a zsenit. Barátom, ez egy brutálisan extrém szituáció. Ha az ember nézi, hogy dolgozol, az egy kész gyönyörűség. Mert az sugárzik rólad. Te rajongsz a festészetért, a szépért, talán az életedet is odadobná akár egy-egy mesés szín felfedezéséért. Jól sejttem?

– Jól sejtet – vallotta be Károly. – Amióta a színekkel foglalkozom és egyedül festek, megszállottnak érzem magam. Ha dolgozom, minden idegszálam megfeszül, de úgy, hogy szinte fáj. Azonkívül, nem tudom, te hogy vagy ezzel, de én állandóan félek, izgulok, örült vagyok. Egy pánikhangulat uralkodik rajtam. Ezt az érzést nem lehet elmondani, esetleg a zene nyelvén, valamilyen rettenetes zenekari muzsikával lehetne csak ezt kifejezni.

– És ebben a pánikhangulatban csodákat művelsz! Hát nem semmi! Figyelj, Károly! Ez idővel elmúlik. Neked még minden új, azért van így. Ahogy idősödsz, egyszer talán családot is alapítasz, megváltozol.

A fiú úgy érezte, itt az alkalom arra, hogy megtudjon egyet s mást erről az ő sorsát szívügyének tekintő, olykor nyugodt és lobbanékony, jókedvű, ám sokszor kedvetlen karizmatikus emberről. A művész egy viharos óceánról festett egy képet, amelyen a hatalmas tarajos hullámok ostromolják a személyszállító hajót, de akkor éppen ecsetet mosott. Károly élt az alkalommal.

– Fegya! Megtudhatom, miért váltál el? – adta fel neki a kényes kérdést.
– Igen. Egy kedves, intelligens fiatal lányt vettem feleségül. A növen-dékem volt az egyetemen. Tíz év volt köztünk. Nagyon tehetségesnek, jó festőművésznek ismerte mindenki. A házasságunk harmadik évében lelép-tett egy olasz piktorral. Azóta Itáliában él a fiammal együtt.

– Sok képet festettél róla?

– Igen, festettem jó párat. Sokukat eladtam, de a szívemhez legköze-lebb állókat megtartottam. Azok most Kamuskán vannak, a szülőfalum-ban. A sógorom még időben odaszállította őket, még a lesittelésem előtt. Remélem, megőrzi őket. Egyetlen képem után nem bánkódom, s noha imádtam, bár sohase láttam volna.

– A Monet képre gondolsz?

– Á, szóval Kosztya már beszélt neked róla! Szinte sejtettem, hogy ismered a történetet.

– Már beszélt, de csak nagyon felületesen. Mit ábrázolt a kép? Szép volt?

– Igen, Károly. A kép nagyon szép volt. Claude Monet híres impresszi-onista festő volt. Tudod, ahhoz a Renoir, Pissarro, Cezanne féle francia festőiskolához tartozott, amelyikről már tanultál és beszélgettünk róla. A művész 1880-ban festette ezt a képet. A középpontjában egy fehér ruhás kigyerek áll, körülötte pedig virágzó napraforgók.

– Mi volt a címe?

– A címe egyszerű volt: Kert Vetheuilben. Nagy izgalmak közepette, élve-zettel festettem meg a másolatot, de annál nagyobb csalódás ért miatta. A bű-nözők tudták, hogy az nem olyan hamar fog megtörténni, mint amilyen gyor-san ők elhúzzák majd a csíkot Európából. Mindegy. Ezt hagyjuk, én tehetek róla egyedül. Tanár létemre nem voltam eléggé tájékozott és óvatos, mert el-vonta a figyelmemet a kisiklott életem és kellett a pénz. A padlón voltam. Hát ennyi. Most inkább beszéljünk rólad! Nem szokásom szuperlatívuszokban szó-nokolni, de amit te csinálsz, öregem, ez elképesztő. Te egy naturalista vagy. Hát, Károly... Már beszéltem neked arról, hogy a naturalizmus, az élethűsége törekvő ábrázolás már a múlté. Azonkívül emberfeletti munkát, odafigyelést igényel. Te ne ebbe az irányba indulj! Én azt javaslom neked, ne tényszerűen ábrázolj! Próbálj inkább az impresszionista látásmód felé közeledni. Keresd azt a konkrétumot arra vonatkozóan, hogy milyen benyomása lesz a szemlélő-nek a képről, milyen hatással lesz rá. Később válthatsz egy másik stílusirány-zatra, persze, ha meg tudsz szabadulni az elsőtől. Így is lehetsz, akkor is lehetsz fanatikus, lázadó, kreatív, a tökélyre törekvő, de egyre vigyázz, sohase légy

magaddal megelégedve! Amúgy azt kell mondanom, hogy már most, a szárny-próbálgatásod elején szemtelenül jól dolgozol, de fogadd meg a második jó tanácsomat is: ne hasonlíts a volt feleségem természetére. Ne légy karrierista!

Károly először hallgatott, bólogatott, azután megszólalt.

– Mondd meg nekem, Fegya, hogy miért van az úgy, hogy ha csak egy lilás fehér foltot festek az orchidea helyére, nem érzem a virág illatát?

– Hát ez az! Erről beszélek, te kis Pinocchio! – nevetett a művész. – Te a kebledre szeretnéd ölelni az egész dzsungelt, minden bokrot és virágot, amelyeket itt látsz. Hallgasd meg egy másik jó tanácsomat is. Szép és jó, ha néha a mennyben jár az ember, de általában a földön kell járnunk. Sohase felejtssd el, néha kalandozhatsz a csábítás mezején, s a múzsák titkainak a kincsestárában is kutakodhatsz, de inkább maradj csak te hús-vér ember, és állj stabilan a realitás talaján! Érted, Károly? Csak nyugi! Van időd bőven. Az egyik tanáromtól hallottam, a gyorsan megérett gyümölcs, nem áll el sokáig. Végy példát mondjuk Munkácsy Mihályról, egy nemzetből valók vagytok. Igaz, ő nagyon jó festőiskolákban tanult. Bécsben, a Képzőművészeti Akadémián, a müncheni akadémián, majd Düsseldorfban. Ő korának egy ízig-vérig nagy, romantikusan realista festőművésze volt Paál László barátjával és festőtársával együtt. Rembrandt, a barokk-kori nagy holland realista festő volt a kedvence, példaképe. Munkácsy fiatalkorában asztalosnak tanult, majd kitűnő rajzoló lett, így fedezték fel a tehetségét. Tehát nagyjából a tiedhez hasonló nehéz ifjúkora volt, csak azzal a különbséggel, hogy ő nem ült dutyiban, és jó pártfogók támogatták a tanulásban. Az impresszionista művészetet Munkácsy nem értelte. Azonban száz év elteltével sokat változott a világ. Én nem akarlak mindenáron a mostanság divatba jött absztrakt jelleg felé irányítani, de azért te kövesd a jelenkor egyéb művészeti stílusait. Az orchideáknak pedig, amilyen gyönyörűek, olyannyira gyenge az illatuk. Ezt a kétértelmű mondatot a következtetés céljára is szántam. A szülőfalumban, a Dnyeper-menti Kamuskán, szép rózsafaíink vannak. Ott festettem néhány csendéletet. Látod, azok esetében a virágokon van a hangsúly. Akkor már érezheted a rózsák illatát. Mostanában egyre többet gondolok a szülőfalumra, azt hiszem, a szabadulásom után ott fogok kikötni. Tervezgetünk, szép reményeket szövögetünk, de gyakran van úgy, hogy minden másként sül el. Na de hagyjuk a nosztalgiazást, nézzük mindennek csak a jó oldalát. Mondd meg őszintén, Károly, ahhoz képest, hogy dutyiban ücsörgünk, rossz dolgunk van?

– Ezt nem lehet mondani, helyeselt Károly, de különben, én sosem voltam igényes, Fegya. Szeretnék neked valamit bizalmasan elmondani. A vilá-

gon mindenféle emberek vannak, de olyanok, mint én, kevesen lehetünk. Nyolc éves koromig az anyám nevelt, őt csak néha-néha láttam. A nagyszüleimmel voltam. Nem mondhatom, hogy nagyon rossz volt ott nekem, mert nem éheztem, nem fáztam sosem, csak egy rossz volt ebben, nem élhettem emberek és gyerekek között. Ha kedvem tartotta, elbitangoltam reggel, és csak késő este mentem vissza a disznófarmra. A nagyapám sosem szidott meg ezért, egy ujjal sem ért hozzám, így aztán mániákus csavargó lettem. A természetben, a várostól messze szerettem bóklászni, és persze egyedül. Egy idő után azt vettem észre, hogy valamilyen félig ösztönszerű, félig valóságos súgásokat, neszeket hallok, de mintha a fejemből jöttek volna. Én ezt természetesnek véltem, de ahogy nagyobbacska lettem, rájöttem, hogy ezeket csak én hallom, mások nem. Ezt a dolgot én eddig csak egy emberrel tudattam, de ő már nem él. Itt ölték meg, ebben a börtönben. Amióta megjelentek, állandóan kísérik az életemet ezek a hangok, és nekik köszönhetek jót és rosszat, de eddig főleg rosszat. Ezt a fegyházat is a Súsúmnak köszönhetem, de én úgy gondolom, ennek még mindig nincs vége. Bizonytalan a kimenetele, s nem tudom, lesz-e hasznom belőle, vagy egy nagy vesztes leszek a végén.

Szovtan figyelmesen hallgatta az elmondottakat. Lett volna hozzáfűznivalója, lettek volna kérdései, de erre már nem kerülhetett sor. Csikordult a kulcs a folyosó végén lévő ajtózárbán, és Igor, a fegyőr jelent meg a műteremben.

– Fegya, ma jó napod van – mondta. – Rokonaid érkeztek. Gyere, már várnak! Csinka! Te is hagyd abba a pingálást, indulás a cellába!

Nagyezsda Ivanovna, a Szovtan húga, egy piros arcú, mosolygós szemű, fürgé kis menyecske volt. A lánya, a tizenkilenc éves Anna, inkább az apjára hasonlított. Az álmodozó tekintete, a kedves mosolya tette széppé, a fekete haját copfba fonta, a mozgása lassú volt, de határozott. A két nőt a sógor, Pavel is elkísérte, már csak kíváncsiságból is, vajon hogy néz ki egy börtön belülről.

A Király nagylelkűen, a szokásostól eltérően, több időt engedélyezett a festőművész látogatónak a fegyházon belüli tartózkodásra. Szovtan nagyon megörült a rokonoknak, és nemkülönben a hazai ételeknek. Az igazgató azt is megengedte, hogy egy kis ideig Károly is jelen lehessen ezen a családi találkozón. A művész már írt haza a leveleiben a fiúval való különös találkozásról és a műterembeli működésükről. A tanítvány megmutatta a cellában készített ceruzarajzait. Voltak közöttük szép számmal olyanok is, amelyeket bármelyik mester megirigyelhetett volna.

– Hát, ezek azok a rajzok, amelyekről említést tettél a leveledben, Fegya bácsi? – kérdezte Anna, miközben figyelmesen nézegette a szebbnél szebb tájké-

pek és arcképek grafikáit, de néhányszor mosolyogva Károlyra is pillantott. Tet- szett neki ez a szelíd és komoly arcú fiú. A fiatal művész hangján és a beszédén érződött az a bizonyos kárpátaljai akcentus. Aztán a Fegyától átvett, a köznyelv- ben csak elvétele alkalmazott szavakat és kifejezéseket, valamint a Dnyeper-men- ti népre jellemző halk beszédmodort is nagyon meggyerőnek találta.

– Igen – mondta Szovtan –, ezek mind a Károly rajzai. Most mondd meg, Annácska, őszintén, lehet-e egy ilyen fiatalember bűnöző? Hiszen láthatod, a szíve, a lelke van benne ezekben a rajzokban. Nézd például ezt a szoptató anyát a csecsemőjével. Mintha itt lennének mellettünk, s ha lát- nád, mit művel a műteremben!

Pável, a sógora, megcsóválta a fejét.

– Ejnye, de jó dolgok van. Az ember azt hinné, hogy bilinccsel a keze- teken, fegyveres őrök kíséretnek itt benneteket jobbra-balra. Erre kiderül, hogy nem is olyan rossz ez a börtönélet. Én másképpen képzeltem el.

Fegya és Károly összenéztek.

– Jól gondoltad te azt, sógor! – szólt mosolyogva Szovtan. – Hogyha az ember rab, akkor hidd el, annak is érzi magát. Nap mint nap a vállain érzi a büntetés súlyát, a megvető pillantásokat. Na, persze, hála Istennek, és ezt némiképp Károlynak is köszönhetem, nekem könnyebb a sorsom. Kell-e nagyobb öröm annál egy tanítónak, egy festőnek, ha taníthat, festhet, azt csinálja, amit szeret?

A társalgás alatt Károly szüntelenül érezte az arcán Annának azt a kuta- tó tekintetét, azokat a félreérthetetlen szemvillanásokat, amelyek egyértel- műen a fiú iránt érzett szimpátia jelei voltak. Amikor búcsúzkodásra került a sor, Nagyvezsda Ivanovna a lelkére kötötte a bátyjának, hogyha szabadul- nak, feltétlenül hívja meg Károlyt a széles ukrán folyó melletti Kamuskára.

Egy sajnálatos dolgot azonban meg kell említeni. Károlyhoz ez idáig sem levelek, sem látogatók nem érkeztek. Ez nem okozott neki bánatot, hisz be- ismerte, az ő esete más, mint az evangéliumban szereplő tékozló fiúé.

A festmények az idő múlásával szép számban gyarapodtak. Károly min- den egyes képe festése közben élvezte az új meg új kihívást, izgalmat, kaland- dot, és nem győzött hálát adni a sorsnak, amelytől egy ilyen alkalmat kapott az életöröm megismerésére. Voltak napok, amikor az eszébe sem jutott, hogy ő voltaképpen egy büntetését töltő rab. Ezt a gondolatot teljesen a háttérbe szorította az a tudat, hogy ő most a legjobb úton halad álmai megvalósulása felé. A vasárnapok kivételével a napok nagy részét a műteremben töltötte Szovtannal, majd a cellában folytatta az önképzést. Olvasott, tanult, rajzolt,

s a két társával is csak a művészetről, a színek fantasztikus világáról beszélgetett volna legszívesebben. Kosztya meg is jegyezte egy párszor: ez a gyerekek teljesen begolyózott. Az agyára ment a sok tudomány.

– Hát igen – magyarázta Szovtan –, ő most az információáradat hatása alatt van. A fejében most nyiladoznak az ablakocskák, most olajozza a sarkokat, hogy szélesre tárhassa maga előtt azokat az ablakszárnyakat, amelyeken keresztül beárad hozzá az ismeret, a tudás, az értelem fénye. Látod, Kosztya, az ilyen lelkes tanítványokat szeretem én! Akik élnek-halnak a művészetért, s a szemükben csillog a tisztelet s a tudásszomj. Az ilyen, s az ehhez hasonló dolgokért érdemes élni! Persze, ha tanár lennél, jobban megértenéd.

Az elkövetkező félév alatt a két művész alkotott néhány olyan remekművet is, amelyeket a Királynak nem volt szíve eladni a szépségük miatt. Inkább megtartotta magának vagy odaajándékozta az asszony lányának, aki valamilyen minisztériumban dolgozott. Attól kezdve mozgalmasabb lett a festők élete. A nő révén több magas pozícióban lévő közéleti személy is tudomást szerzett a két rab művészetéről. Természetesen a Királynak imponált, hogy ezek az illusztris személyek látogatást tesznek az ő börtönében, és így ismeretséget köthet velük ő is, aminek a jövőben protekcióteremtő jelentősége lehet. Vajon kinek nem válhat néha a hasznára például egy művelődésügyi miniszteri munkatárssal, osztályvezetővel vagy egy polgármester-feleséggel kötött ismeretség, illetve nekik tett szívesség? A vendégeket a műterembe vezette az igazgató, abba a műhelybe, ahol Károly és a mestere egész komoly témájú képek megfestésére kaptak megbízatást. A fiúnak repesett a szíve az örömtől, de Szovtant és Kosztyát, mint logikusan következtető értelmiségieket gondolkodóba ejtette ez a nagy jövő-menés, élénk érdeklődés. Mi lehet az eredménye annak, ha esetleg úgy tekintenek majd rájuk ezek, mint valamilyen ritka állatfajra, amelyekért mindent megtesznek, hogy sokáig örvendjen az állatkert a népszerűségnek? Az egészségi oldala még csak érthető, de vajon nem fogja-e azon törni a fejét a Király, hogyan lehetne meghosszabbítani a fogvatartottak büntetési idejét? Az ilyen kifinomult ízlésű, „rendkívül intelligens”, elit ismeretségi körökben akár egy ilyen kérdés is felmerülhet.

Az a börtön már valóban olyanná vált, mint egy átjáróház. A Király már a kedves nejét is elhozta modellt állni. Érthető is, az ilyen ritka vadakkal nem büszkélkedhet minden állatkert, bolond, aki nem használja ki az alkalmat. Volt még itt valami, ami sehogyan sem fért a Szovtan fejébe. A büntetés-végrehajtó intézményekben ilyen szabadon lehet sétálgatni bárki-

nek? Valamilyen állami hatáskör alá csak tartozik egy ilyen intézet! Vagy talán a Király megvásárolta, s így a sajátja lett? Az utóbbi napokban gyanúsan megsaporodtak a műtermi látogatók. Ez a rejtély néhány nap múlva teljesen megoldódott előttük.

A műterem rács nélküli ablaka, amelyen keresztül az őrtoronyra nyílt kilátás, hiába volt gyakran nyitva, áradt be rajta a fény, a friss levegő, a festők egészségi állapota mégsem volt rendben. Különösen Károly panaszkodott fáradtságra, gyengeségre, s mindketten elég sápadtak, étvágytalankok voltak. Amikor a börtönorvos megvizsgálta őket és érdeklődött a napi-rendjük felől, egyértelműen a kellő mennyiségű mozgás, a séta s a torna hiányát helyezte első helyre, mint okozati tényezőt, és a vitaminhiányt tette felelőssé az egészségkárosodásért. Ennek folytán az igazgató nemcsak engedélyezte, de kötelezte őket a napi kétórányi testmozgásra és a rendszeres izomerősítő gyakorlatok elvégzésére.

Tél volt. A rabok havat lapátoltak, a festők pedig körbe-körbe futkároztak az udvaron. A takarító munkások között Károly egy ismerős arcot fedezett fel. Nem, nem, az nem ő lehet, gondolta, de aztán, ahogy közelebb került a férfihoz, megbizonyosodott róla, hogy az a Boriszhoz hasonlító fiatal rab, nem más, mint ő maga, Borisz, a rottweiler. Károly alig hitt a szemének. Mosolyogva szólította meg.

– Harapj belém, te rottweiler, mert nem hiszem el, hogy valóban te vagy az! Örülök, hogy látlak! Én úgy tudtam, már odaát vagy, ott ropogtatod a finom csontokat, mindenkitől ezt hallottam.

– Ez majdnem úgy is lett – mondta Borisz nevetve. – Csak kevesen múltok, majdnem beadtam a kulcsot. Hanem, Károly, hiszed vagy nem hiszed, én itt, ebben a fogházban döbbsentem rá, hogy van Isten. Neki köszönhetem, hogy meggyógyultam. A Mindenható úgy gondolta, hogy a börtön az egyedüli hely, ahol megbüntethet, de meggyógyít és meg is ment egyszerre. Ne a testi sebeim gyógyulására gondolj, Károly. Én itt megváltoztam, úgy érzem, újjászülettem, megtisztultam az alkoholtól, a kábítószertől, és jól érzem magam. Rendszeresen jár hozzám egy atya, ő lát el lelki táplálékkal. Furcsán hangzik, de jól jártam ezzel a dutyival. Minden nap olvasom a Bibliát, Isten szent ígéit, ezekben élek, Károly. Ha szabadulok, pap szeretnék lenni vagy valamilyen egyházi szolgáló. Véget vetek a kutyáéletnek!

– Mindjárt meghalok! – kiáltott fel Károly meglepődve. – Te, a kutyák vezére, megbárányosodtál!?

– Igen! Hát nem állati? Kutyából bárány. Na, és te? Hogy tengeted-pengeted? Bocsáss meg, barátom, amiért ide juttattalak, de én akkor nem ez a Karavajev Borisz voltam. Mindig szoktam imádkozni Istenhez, hogy bocsássa meg a bűneimet, és téged is vezéreljen a hitben, segítsen a megbocsátásban. Élünk békében egymással, Károly, egy új országban!

– Új országban? Hogy érted ezt? Isten országában?

– Á, dehogya! Hát a szabad Ukrajnában! Mi az, nem tudsz róla, hogy Gorbacsov éppen a magyarok karácsonyán, huszonötödikén jelentette be a Szovjetunió széthullását? Nem hallottál róla, barátom? Gorbacsov nyarat csinált. Először a kommunizmus, most pedig az unió... Hát nem hihetetlen?

Károlynak eszébe jutott, hogy vagy két hete nem olvastak újságot, sem ő, sem pedig a társai, és senki nem informálta őket a nagy változásról. Ez lett hát a vége a peresztrojkának! Most már érthető, hogy miért élénkült meg a vendéglátás itt az utóbbi napokban. Más ország, más hatalom, más vezetés, amíg helyrerázódik minden, addig nagy lesz a lazaság Ukrajnában. Aztán eszébe jutott még valami. Kissé vicces gondolat volt, de azért minden részletet figyelembe kell venni most már. Ez a dzsinn, aki valószínűleg a börtön falain kívül vár rá, úgymond, szovjet dzsinn, szovjet Súsú volt. Eddig még le a kalappal előtte, hálás lehetek a közreműködésének, és nem csak én, de Borisz is. Most már csak az a kérdés, milyen képet vág a Súsú a mamutállam felbomlásához. Leszek még a pártfogoltja az új körülmények között? Ez majd akkor fog kiderülni, ha letöltöm a büntetésemet, de inkább el ezzel a gondolattal, mert végtére is a Súsú én vagyok.

Ez az új, fejnélküli ország arra a mocsárban növekvő fűzfára hasonlított, amelyet töből kifűrészeltek. Ebből a csonkból sarjadt vesszőrengetegből, egy átláthatatlan, komámasszonyt meg az urat rejtő sűrű bokor keletkezett. Magyarán szólva, a gyökér, vagyis a letűnt kommunista korszak emberei a helyükön maradtak, de a programváltozás következtében már csak egy prűd módszerekkel táplált, olcsó, már csak a kosárfonásra alkalmas vadhajítások tömkelege csúfolódott a mocsári fűz helyén.

Ebben az új helyzetben Szovtan méltán aggályoskodott. Az arcnélküli társadalomban a gátlástalanság, a korrupció egy zsákmányra éhes mentálitást eredményezett. Neki még két év maradt a büntetésből, Károlynak már csak öt hónap. A fogvatartottak közül sokan kaptak amnesztiát, köztük Kosztya is, de ők ketten persze nem! Legalább Károlynak elengedhették volna már azt a pár hónapot! Ehelyett a Király tizenöt százalékra emelte a képek utáni részesedését mindkettőjüknek. Azon kívül a hízelgő viselkedé-

séből és az előbbiekhöz képest hangosabb beszédéből arra lehetett következtetni, hogy nagyon elégedett a tanár és a tanítvány munkájával, ami a két cellatársban alattomos gondolatokat ébresztett.

A hátramaradt idő alatt Károly szünet nélkül dolgozott és tanult, tanult és dolgozott. Többek között két kiváló képére volt büszke, amelyek Szovtan és a megrendelő szerint akár egy kijevei galériában is tetszést aratnának. Az első, egy vidám hangulatú képe, a *Tengerparti strandolók*, jól érzékeltette a tenger és az ember szoros kapcsolatát. A *Dnyeper születése* című alkotása, mesteri színekkel, tónusokkal szemléltette az erdős magaslaton végbemenő természeti titkok egyik csodáját, az ágacsok és levelek alatt surranó, fürgé kis csermelyt és környezetét, ahol a nagy folyó veszi a kezdetét.

És letelt a két év! Amitől Károly tartott, az szerencsére nem következett be. Az igazgató nem talált, vagy pedig nem volt szándékában okot találni arra, hogy valamiképpen visszatartsa őt, vagyis a büntetése meghosszabbítását eredményező tényeket közöljön az ügyéssel. Már korábban, a Beregszászba címzett levelében tájékoztatta az anyját a hazatérési szándékáról. Választ ugyan kapott, de abban a levélben sajnos csak azt tudatták vele, amit sejtett: a hazatérése nem kívánatos.

– Nem búsulok, nem bántódom – mondta Szovtannak. – Titokban reméltem is, hogy így lesz. Úgysem tudtam volna mit kezdeni magammal abban a kis tehetetlen, koszos városban, ahol szemétdombokon túrkáló cigányokkal és kóbor kutyákkal találkozok az ember nap mint nap, a feltúrt és a helyre nem állított utcákon. A központban a Lenin szobor környékén mutatkozott némi rend, már csak azért is, hogy a vezér szeme elől eltakarlják a „bardakot”. Így legalább megmenekülök a magyarázkodás gyötrelmétől, amelytől jó eredményt semmiképpen nem várhatok, mert beismerem, az igazság nem az én oldalamon áll. Abban viszont reménykedem, hogy egyszer majd lesz egyvalaki, aki engem is megért.

– Akkor hát – sóhajtott Szovtan –, maradjunk a megbeszélt tervnél. Elutazol Kamuskára. Megpakoltad magadat az útra szellemi ajándékokkal. Tudsz már járni, Pinocchio! Még a katonai szolgálatot is megúsztad. Indulás, Csinka művész úr! Egy új élet vár rád! Légy határozott, kitartó, sok szerencsét! Ha majd szabadulok én is, egy egyetemistával akarok találkozni.

Károlynak Kamuskán kívül más választása nem is volt. Abban a pillanatban, ahogy kitette a lábát a börtönből, hirtelen nagyon árvának, nagyon elhagyatottnak érezte magát. Talán egy kicsit vágyott is vissza a rácsok mögé. Na, most ugrik a majom a vízbe, gondolta tréfásan. A Súsú nem

ment el vele a börtönbe, ezt már tapasztalta, hiszen egyszer sem jelentkezett a két év alatt, de mikor fog? És egyáltalán fog még? Mindegy. Először is vásárolok egy bőrröndöt, gondolta magában. Festéshez való szerszámokat, anyagokat veszek, s úgy indulok Kamuskára. Lesz, ami lesz.

Pénze éppen volt. A Király úgy rendezte a dolgokat, mintha a gombgyártó részlegen dolgozott volna, tehát innen és tizenöt százalékokból összegyűlt egy kis összeg. A szabaduló húszéves fiatalembernek csak egy szenvedélye volt, a festés. A város utcáin sok fiatal lányt látott, de ő csak egyet keresett közöttük, akit nem akart elfelejteni: a vak lányt. Néhány óra múlva megebédelt egy olcsó étkezdében, és ugyanabban az időpontban, mint amikor két évvel azelőtt Borisszal Odesszába érkezett délután, vonatra szállt. Amíg utazott, ott csengtek a fülében Szovtan szavai: „odakint pénzre lesz szükséged a tanuláshoz, és persze élni is kell valamiből. Itt egy dnyepropetrovszki cím, ahol felvásárolják az eladásra szánt képeidet. Hivatkozz rám. Sohase legyenek kétségeid, boldogulni fogsz.” Magától érthetően a biztató szavak ellenére kicsit azért szorongva érezte magát. Ilyen helyzetben ő még eddig nem volt. Eddig még állandóan tartozott valahová, vagy az egyik, vagy a másik Súsú rendezte intézményhez és egy keveset a szülői házhoz. Bár korántsem volt még egy kiforrott, szakmájában elismert, jó nevű festőművész, de a kellő önbizalmat, amelyet szükségesnek tartott a sikeréhez, a boldogulásához, a beregszászi fiú érezte magában. Szerette volna még egyszer hallani különleges énjének a sejtelmesen utasító hangját, de végül is megnyugtatták mesterének és barátjának aranyat érő szavai is. Szovtan a Kamuskára írt levelében már jóval a Károly szabadulása előtt közölte a nővérével az elképzeléseit. Ezt a fiút, írta, vegyék magukhoz. Nem árva, de nincs hová mennie. Majd el lesz valahogy a portán, ha ő is akarja. Ez a gyerek egy csiszolatlan drágakő, próbáljátok összeleplezni Annával. Ha dolgozni szeretne, adjatok neki munkát, de ne terheljétek túl, mert ő a festészet megszállottja. S eközben Károly útban volt Dnyepropetrovszk felé. A vonatból nem látott semmi különösét, ami megragadta volna a figyelmét. Ez a vidék idegennek és egyhangúnak tűnt, azonkívül valamilyen hiányérzete volt, amilyen eddig még sohasem. Nem volt meglepődve, és nem volt ideges emiatt. Jól tudta, hogy mi ez az érzés: a szülőföld utáni vágyakozás. Ez az utazás nem volt hosszú, de nagyinak számított. Egy új emberként, merőben más gondolkodásmóddal, egy idegen vidék felé igyekezett, ahol idegen emberek vártak rá, hogy segítsenek neki egy idegen környezetben élni tovább az életét. Ez volt az egyik oka Károly megszeppenésének. A továbbiakban pedig a börtön utá-

ni lélektani átállás, a szabadságérzet és természetesen a társadalomba való beilleszkedési aggályok miatt nem érezte magát lelkiileg kiegyensúlyozottnak. De volt még egy magyarázata ennek a stresszes állapotnak. Neki most már volt mit félteni. Amikor leültették, egy fabatkától nem többre, sőt még annyira sem értékelte az életét. Ez a két év nevelte, formálta őt olyanra, amilyenre az álmaiban sem gondolt. Egy élettelen agyagmasszáznak érezte magát akkor, amelyből most egy nemes formájú amfora készült, vagy a Szovtan szavaival élve, megelevenedett egy fatuskó. Egy keserves, de mégis felejtethetetlen úton megszerzett ajándékról volt tehát szó, amelynek az esetleges elvesztése katasztrofális következményekkel járt volna.

A vonat megállt a nagyváros pályaudvarán. Innen már csak harminc kilométer volt Kamuska, a kis Dnyeper-parti település. Az autóbusz, követve a folyó kanyarulatát, nyugatnak fordult egy erdő felé. Az utolsó három kilométert félig köves, félig mezei úton tette meg a huszonöt személy számára kitalált masina, amelyben a végállomásnál már csak két utas ült: egy idős bábuska és Károly. Végre eloszlott a porfelhő, és a fiú körülnézhetett. Egy elég szokatlan, a kárpátaljai tájakhoz, falvakhoz nem hasonlítható kép tárult ki előtte. Ilyesmit egy skanzenben láthatott valahol. Az erdei fák, a tölgyek, a bükkök és a szép simatorzsú gyertyánfák között csak itt-ott kiabált egy-egy nádfedeles faház olyan furán, rendszertelenül, mintha egy szélvész sepepte volna őket így szanaszét. A középületeken kívül csak néhány lakóház épült téglából. Az utcák nélküli nagy területen szétszórt házikókból álló település ezért olyan volt, akár egy mesekönyv megálmodot valósága.

Amíg Károly segített Szofja néninek a csomagjait vinni, így hívták a fogatlan, ráncos arcú anyókat, addig kénytelen volt végighallgatni azt a sok tudnivalót, amit egy ide ellátogató idegennek feltétlenül meg kell ismerni. Többek között azt is, hogy egyszer, ezen az ősi helyen még Sevcsenko is járt, valamint azt, hogy a Szovtan húga, Nagyvezda Ivanovna házát nehéz megtalálni, annyira eldugott helyen van, s a tíz szomszédos ház közül három az övé, a többiek pedig üresek. Munkahelyek híján a tulajdonosok a városba költöztek. Megtudta azt is, hogy Annácska férjhez ment egy halászhoz, de már el is vált tőle, most pedig egy favágóval jár. Hamarosan megérkeztek egy hatalmas tölgyfákkal benőtt dombra, és onnan alig százméternyire Károly egy széles víztükröt pillantott meg. Ez volt a Dnyipro, ahogy tyotya Szofja nevezte. Mindent együjtve, ez a környék egy festőparadicsom volt. Mindjárt érthetővé vált előtte, hogy Szovtan miért lett festőművész.

OKSZANA ZABUZSKO

IRONIKUS NOKTÜRN

*Hold rádiózza a szoba sarkait.
Az est – fáradt tájra húzott nagy zsák –
Álmod hoz, teste sötét, mint a grafit.
Szunnyadnak az utak, liftek, falak, macskák.
Suttog valaki az éj fátyolán át:
Uram, engedd, hogy nyugovóra térjek,
S álmodjak a liftnak olyan égi pályát,
Minek kötelei országodig érnek,
Áztató esőt, mit felszív az országút,
Fekete macskáknak csetepatét,
És minden falnak egy jó málészájút,
Ki verheti belé a felszarvazott fejét.*

ALKOTÓHÁZ. ŐSZ

*Hideg van bent. A folyosón este
Átrohan a szél, a padló nyikorog.
Mintha valaki kulcsot keresne
Kincsetekhez, elvérzett gyerekkorok.*

*Kezemben rögyvest kihűl italom.
Borzongás fog el, gyötörnek rémképek.
Félek, rossz ajtót nyitok ki egy napon,
És egy idegen életébe lépek.*

*A fenyves, mint üzekedő lányka,
Nyög és leveti ruháját, a háncsot.
Vízforralóm elejtem sután, ha
hallom kintről a makacs fakopáncsot.*

*Küszöb, ablak, sorok közé zártak.
Segítsetek, innen nincs hová menjek.
Az árvaság túl szótlan barátnak,
Végtelen magányt szórnak rám a mennyek.*

*Semmi esély. Átüt a lapokon
A vér, mint vízjel, piros kígyóméreg.
Képzeld, hogy hideg kávéd sauvignon.
Fogd a kulcsot. És zárd be magad végleg.*

AD HOMINEM

*Mint az autók füstje, egy sűrű gomolyfelhő
Folyton arcomra szállt indulásom óta:
Harminc előtt kipurcansz, ha költő vagy és nő,
Ráadásul férjed egy nagy idióta.*

*Gyerek voltam, rendes, a többihez hasonló.
Ajkam virágporát nem szennyezték csókok.
Most harminchét vagyok, költőnek sem utolsó –
Az öröme talán elég ennyi jó ok.*

*Kavargó lapály fölött gőzölög a haraszt,
Ásom csak, túrom, mint eltévedt vakondok,
És remélem, egyszer majd megóvhat egy kamaszt,
Mit két belégzés közt*

írok avagy mondok.

Marcus Gergely fordításai

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

ÚJABB SZÁZ ESZTENDŐ?

(A NYELVTANULÁS APRÓBB GYÖTRELMEI)

Már a csúcsra járatott Brezsnjev-korszak idején is Beregszász volt a kárpátaljai magyarok legkedveltebb és legfontosabb települése. Számottevő könnyűiparának kiszolgálására két irányból szállították a munkaerőt a korareggeli dízelvonatok, s ki tudja, hány felől az autóbuszok. De a kedvetlen munkások mellett szép számmal látogatták a várost a falusi kofák és a ráérős, piaci portyára készülő fehérnépek is. A szerb pékek kemencéiből itt kerültek ki a legjobb veknik, ebben a városban volt legolcsóbb a hús, és a Méhes palotában főzték a legjobb feketét. A jelenből visszagondolva már teljesen mellékes, hogy itt működött a terület legjobb híri magyar középiskolája, évente száz-százhusz érettségizővel. Sok volt ez, talán túlságosan is sok az orosz nyelv presztízse miatt aggódó főhivatalnokoknak, ezért egyfajta ellensúlyozás végett kiagyalták, hogy a megye jelentősebb magyar iskoláiban párhuzamos orosz osztályokat indítanak.

Munkahelyemen, a Vári Középiskolában is mozgásba lendült az oroszító gépezet, de a szülők füle mellett figyelem nélkül suhantak el a bizonytalan idők hamis szavai. Elkezdődött hát a szervezett toborzás. A kolhoz párttitkára, az iskola igazgatóhelyettese, a helyi zeneiskola egy-két tanára – mind iskolába készülő gyermekek szülei – gondolkodás nélkül vállalták csemetéik helyett is az orosz nyelvű képzés nehézségeit. Amikor igazgatóm az én nagyobbik kislányom iránti szándékomat firtatta, csak mosolyogva bámultam magam elé, de főnököm ebből is értett. – Mikor is tölti be lányotok a hat évet? – jött teljesen spontán módon a megszorító kérdés. – Október 20-án – válaszoltam semleges tekintettel. – Na, látod? Még nem is iskolaérett! Nincs is jogom felvenni szeptemberben, de orosz osztályba minden további nélkül beírhatjuk. – Ha nem veszi fel a magyar osztályba, elviszem a szomszédos faluba – Haláborra vagy Borzsovára – vágtam rá ingerülten. Rám tekintett, s feje ingatásával szavak nélkül is értésemre adta, hogy rendben van, felvesszük gyermekedet a magyarba, de a hozzáállásodat most megjegyezzük.

Nos, ebben az általános helyzetben, egy kimondottan szép nyári délutánon a beregszászi Vérke-hídon sietők figyelmét egy kétségbeesett segély-

kiáltás vonta magára. A hang gazdája – bármily hihetetlen – a Vérkében fuldoklott. A helyzet alapján véve is groteszk, hisz e folyócskát már Illés Béla is posványosnak és bűzösnek írta le, de ezzel mit sem törődve emberünk csak fuldoklott, és két nyelés között kétségbeesetten nyújtogatta karját a járókelők felé. Valaki végül megszánta, megállt s leszólt hozzá a hídról: – Mondja, jó ember, tud oroszul? – Tudok, persze, hogy tudok – szólt megkönnyebbülten a bajbajutott, s már kereste a megmentő kezét, de a másik – mily kegyetlen tud lenni olykor az élet! – meggondolta magát. Lappanghatott benne valami kis normafölötti káröröm, mert távozás közben még visszaszólt: – Na látja, inkább tanult volna meg úszni!

Kérdés, örök kérdés, hogy a közösség, melyet sajátja helyett idegen nyelvre próbál terelni a sorsa, miért gömbölyödik e jó szándék láttán ösztönösen sünné? De kérdés ez egyáltalán? Egy önálló nyelvvel és kultúrával bíró népcsoport számára ilyenkor természetes reakció a sünpóz, az újonnan érkezők azonban, akiket nem a véletlen terelt arra a földre, képtelenek felismerni, s főként megérteni a tiltakozásnak ezt az erőteljesen buzogó forrását.

Vannak persze, mindig akadnak egyének, akik előtt mindjárt felsejlenek az új helyzet új lehetőségei, s nagy levegőt véve elszántan, szinte ész nélkül kezdenek el a megszállók nyelvén beszélni. Mesélték az egyikről, hogy egyetlen rövid szót tudott csak oroszul, s bármit mondtak neki, bármit is kérdeztek tőle, az ő válasza mindig a „dá, dá”¹ volt. El is boldogult ezzel a tudással valameddig, de egy alkalommal – ki emlékszik már arra, mi volt a kérdés? – bajt hozott számára az egyfolytában szajkózott igen, mert beszélgető partnere ezúttal egy dühös „job tvoju máty!”²-tyal kísérve két kemény ököllel is nekiesett.

Emlékszünk számos olyan esetre is, amikor a beszélők görcsös megfelelni akarása teremt humorba hajló helyzeteket. A kolhoz asztalosműhelyében leltárt készítő könyvelők egyikének a szemrevételezés és a diktálás feladata jutott. Az elkészült ajtók, ablakok orosz nyelvű megnevezése nem okozott neki gondot, ám a műhely sarkában felállított három koporsó előtt kétségbeesve vakargatta füle tövét. Kevés gondolkodás után mégis kivágta magát. „Jáscsik dljá cseloveká – tri”³ – diktálta elszántan, s ritka leleményén évek múltán is hangosan röhögtek az irodák alkalmazottai. De nem volt ügyesebb az orosz megszólalásban a bekötött kezű takarítónő sem. Amikor a főbuhálter⁴ sérülése felől érdeklődött, kézzel-lábbal igyekezett értésére adni, hogy hétvégére kakast vágott, s az álnok jószág sarkantyújával alaposan felszakította csuklóját. A vétkes baromfit viszont képtelen volt tisztességesen megnevezni – ő csak a „kurica”⁵ szót ismerte –, ezért zavarában úgy próbálta jelezni a

hímneműséget, hogy a „kuricához” társította a „pácán” szót, a magyar legény orosz megfelelőjét. Szegény asszony! Ha feltűnt az utcán, a gyerekek máris kiabáltak utána, hogy Kúricá-pácán! Kúricá-pácán! Ez azonban még csak hagyján! A hasonló kényszerhelyzetek nyelvgyötrő csapdáitól néha az iskolázottabbak elméje is beskálázott. Példa rá a beregszászi kultúrház egyik dolgozójának esete, aki nyelvismeretével egy Ungvárról érkezett ellenőr előtt bögött le csúfosan. Az ugyanis az igazgatói dolgozósobában rábökött egy magyar nyelvű könyvre, s megkérdezte, hogy az meg miféle külföldi irodalom, mit jelent a címe oroszul? A munkatárs szerencsétlenségére a kiadvány egy zeneműveket rendszerező és ismertető hangversenykalauz volt, s tán maga sem igen értette, mi a fittyfene lehet az, de egy fél miatyánknyi gondolkodást követően gyöngyöző homlokkal a következő orosz értelmezést rögtönözte: „Putjevogyityelj zvukovogo szorevnoványijá” – azaz szó szerint: zenei hangok versengésének útmutatója. Az ellenőr mit sem érthetett a nyelvi szörny-szülöttből, így csak bámult hitetlenkedve, a munkatárs pedig szapora bólogatások közt bizonygatta, hogy márpedig így van, ez a helyes magyarázat. S itt ugrik be mindjárt, hogy újságíróként gyakornokoskodó diáktársunkat ennél kisebb bakiért is eltanácsolták a megyei hetilap szerkesztőségéből. Ukrán anyagot kellett átültetnie a magyar változatba, s ő a „komszomolszkij kvitok”⁶ jelzős szerkezetet a kettős értelmű, virágot is jelentő „kvitok” szó miatt komszomolvirágnak fordította. Közülünk bárkivel előfordulhatott volna, de diáktársunk esetén még sokáig derültünk.

A nyelvtanulás terén csak mi lennénk ilyen ügyetlenek, sikertelenek? A hosszú századokon át velünk élő Rákóczi népe a mi államiságunk idején tán jobban elsajátította nyelvünket? Szó sincs róla! De tűrhetően értékék sajátjuk mellett a magyart, a románt, a szlovákot, s ha meg kellett szólalniuk, az éppen aktuális földrajzi-kulturális környezethez igazították szavaikat. A kovászói ruszin, aki alaposan késve érkezett a szekélderéknyi tűzifával a tiszaujlaki vásárba, méltatlankodó vásárlóinak így indokolta késedelmét: „Zájiháv szekir u kerikvágás, tá neahaggy Isten utyánuti.”⁷ Mint látjuk, ez esetben egy sajátságos, mixolid nyelvváltozatot hozott létre az élet, amely már alig orosz, de nem is magyar és nem tót, hanem – mint mondták – a sajátjuk. Ha egy arra vetődött idegen rákérdezett, hogy miféle nyelven beszélnek, „po násomu” – jött mindjárt a válasz, vagyis: a magunkén, a sajátunkon.

S ugye, az általánosnak mondható téma eszünkbe juttatja a tótokat, a svábokat is, akiknek nyelvi erőfeszítéseiről az élethelyzetekre rímelő népköltészet tót- és svábcsúfoló versikéi egyaránt tanúskodnak, de ezek soha-

sem a gyűlölködés, legfeljebb a derű, a humor jegyében születtek. S ha a történelem nem állítja kispadra a boldog békeidőket, a folyamat nyugodtan haladt volna a maga útján tovább. Mert az idő nem ellensége a nyelveknek, a kultúráknak – sokkal inkább barátja, segítője, gondviselője.

Az ádáz ellenség minden esetben a politika köpönyegéből búvik elő, s ahol megjelenik, ott át akarja rendezni a világot. Nem szívleli, ha két szomszéd barátokzik és tanul a másiktól, nem örvend, ha egymás nyelvét ízlelgetik. Apám mesélte, hogy az '50-es években környékbeli ruszinok is jelentkeztek az akkori-ban alakult újlaki cipőgyárba. Egy fiatal, jó eszű férfi, bizonyos Vologya, szívesen tartott mindenben a magyar szaktársakkal, s az ottani többség nyelve iránt is élénken érdeklődött. – Add ide a kenyért – fordult apámhoz egy közös tízórai alkalmával. – Nem kenyért – kenyeret – helyesbítette apám. Vologya bólintott, s a leckét megjegyezte. Kevéssel később újra megszólalt: – Add ide a késet. – Nem késet, hanem kést – javította szavait apám. – De az előbb nem te mondtad, hogy kenyeret? Akkor most miért nem jó a késet? Apám lehajtotta a fejét, talán bele is pirult, mert a magyar nyelv szeszélyeinek megfejtésére és magyarázatára nem voltak érvei, az indoklás neki magának is komoly erőpróba lett volna.

S ha az imént holt apámat emlegettem, ne feledjem szóvá tenni, hogy pár hete álmomban ismét jelentkezett. Fénytelen, bánattal telt szemei azt közvetítették, hogy éppúgy aggódik értünk, mint betegségével súlyosbított élete során. Tudomása van mindenről, ami családukkal és a tágabb közösséggel történik, mélyen belelát a kijevei politikusok veséjébe. Hozzájuk ugyan nem találja a kapcsolatteremtésnek semmilyen formáját, de általunk üzeni, hogy tekintsenek már végig saját történelmükön, ismerjék fel, hogy az oroszokkal és lengyelekkel hol szövetségben, hol pedig testvérháborúban formálódó népük még ma sem ismerheti a nemzeti egység üdvét. Ha ezt megtették, könnyen megérthetik, hogy a hamar végzett munka sosem vezetett jóra. Legyenek hát irántunk több türelemmel. Még száz esztendő, s Kárpátalján – a szobrokat kivéve – már mindenki ukránul fog beszélni. Ukrajnára nézvést azonban ezt még nem állíthatja biztosan.

JEGYZETEK:

¹ Igen, igen

² Orosz káromkodás – anyázás

³ Láda ember számára – három

⁴ Főkönyvelő

⁵ A tyúk oroszul

⁶ Komszomol (KISZ) igazolvány

⁷ Becsúszott a szekér a kerékvágásba, és ne hagyj Isten onnan kihúzni.

CSORDÁS LÁSZLÓ

ELINDULÁSOK ÉS MEGÉRKEZÉSEK A MAI KÁRPÁTALJAI MAGYAR IRODALOMBA¹

Amikor azon gondolkodtam, hogyan lehet viszonylag rövid terjedelemben érzékeltetni a mai kárpátaljai magyar irodalom sajátos atmoszféráját egy olyan olvasó számára, aki esetleg egyáltalán nem vagy alig ismeri ennek a régiónak a kulturális és történelmi hagyományát, aki mondjuk eleve rögzített sztereotípiák mentén tájékozódik, aki saját előzetes ítéleteit csak vonakodva hajlandó kitenni a párbeszéd és a másként is értés lehetőségének, annak először nem annyira az irodalomtörténet, az irodalomelmélet vagy az (önismereti) esszé vonzáskörébe tartozó írásokra hívnám fel a figyelmet, hanem mindenekelőtt egy szépirodalmi műalkotásra, egy rejtélyes regényvilágra. Igaz ugyan, hogy a talált szöveg fikciója, a töredékes és novellafüzér-szerűen felépülő szerkezet e regény megjelenésekor már sokszor használt írói fogássá vált a kortárs összmagyar irodalomban, és a regionális kánonban sem feltétlenül számított radikálisan újnak, rendkívülinek, mégis úgy látom, maga az alapszituáció (a folyamatos fordításbanlét), a teremtett helyek és karakterek, illetve a fogalmi tisztaságot metaforikus áttételezéssel elbizonytalanító elbeszélésmód, a furcsának ható keveréknyelv fikciójának működtetése miatt a *Méhe nélkül a bába* (2007), Berniczky Éva regénye az, amiből egy gondolatkísérlet erejéig érdemes kiindulni és próbát tenni a kárpátaljai magyar regionális irodalmi hagyomány olvasására.

A vallomástevő és műfordító szerepében is megszólaló elbeszélő ilyen érzésekkel, megfontolásokkal indul útnak, illetve érkezik meg a regény elején: „Sokadszor tettem meg ugyanezt a távolságot, talán az ismétlés

¹ Az esszé először a Litera Kilátó – Határon túli irodalmi szemle IV. Kárpátalja című sorozatának nyitányaként jelent meg 2019. március 14-i dátummal.

Link: <https://litera.hu/irodalom/publicisztika/csordas-laszlo-elindulasok-es-megerkezesek-a-mai-karpataljai-magyar-irodalomba.html>

monotóniája növelte a valóságosnál hosszabbá, s ez előtt a vég nélküli utazás előtt nem arról állítottam össze listát, mit vigyek magammal, azt vettem számba, mit elengedhetetlen itthon hagynom. Feszengve, szorongással szedelőzködtem, pedig egyre gyakorlottabban álltam ellen az ilyenkor szokásos becsomagolás kényszerének. Indulásaim inkább tűntek megérkezésnek, a csábító bizonytalan vált az egyetlen bizonyossággá, amelyért cserébe szívesen lemondtam fontosnak hitt tárgyaimról, életem lényeges mozzanatairól”. Nem annyira az indulás előtti megszokott készülődés, inkább a belső érzékelés kivetülése miatt idézem ezeket a sorokat, mert pontosan írják le a viszonylagossá váló időt és teret, illetve érzékeltetik azt, hogy az elindulásban mindig ott van a megérkezés.

Az egyirányban előrehaladó idő képzetének problematikussága, a körköröség, az ismétlés, a folyamatos visszatérés alapélménye a mai kárpátaljai magyar irodalomnak, ahogyan a terek, határok viszonylagossá, átléphetővé válása is. A nézőpontváltások felerősödtek, a távlatok és értékrendek kérdése egyre összetettebbnek, bonyolultabbnak tűnik. A versben megszólaló lírai én érzékeli környezetének pusztulását és azt, hogy alig tehet ellene valamit az íráson, a feljegyzések olykor alkalmi gesztusán kívül (Vári Fábíán László: *Ereimben az idő*, 2015). A határ, a drótkerítés, az átkelés, az útlevel és a személyiség közötti feszültség mindennapi tapasztalata – a különféle költői hagyományok és formák megidézésével – íródik bele a kárpátaljai identitásba (Bakos Kiss Károly: *Része még*, 2012). A kisprózai műfajokban egyrészt a kulturális különbségek játéka és a realizmustól eloldott, mágikusnak is nevezhető, csodás emberi átváltozások teremtik meg a régió sajátos atmoszféráját a szövegekben (Berniczky Éva: *Szerencsegyökér*, 2018), másrészt pedig továbbra is jelen van a társadalom periferiájára sodródott, a létező szocializmus értékszemléletében felnövő, de azzal mostanra kiélezett viszonyban lévő, főleg kétkezi munkás szegényemberek (Bartha Gusztáv: *Világvége*, 2015), illetve a többszörösen hátrányos helyzetűek, főként a cigány kisebbséghez tartozók rendkívül nehéz sorsának, nyomorúságának, idegenségének (Shrek Tímea: *Halott föld ez*, 2019) realiztikus igényű megjelenítése. De izgalmas változások történetek a regény műfaját tekintve is az utóbbi években. Az önéletrajzi regény regionális változatában a gyermekkori emlékek rekonstruált világa és az elbeszélte jelen közötti állandó mozgásban válik megragadhatóvá az emlékezés folyamatának összetettsége és szükségszerű töredezettsége (Vári Fábíán László:

Vásártér, 2018). Az apai és anyai örökség terhétől, illetve „az átkozott provincia” kötelékétől szabadulni nem képes én-elbeszélő megsokszorozódik és szétszóródik térben és időben, hogy a regényírás nehézségeivel való szembesülést követően visszatérhessen az alapproblémára: a hagyomány személyiségformáló és azt később is meghatározó szerepére (Balla D. Károly: *Tejmozi*, 2011). A személyesség szövegbe íródásának lehetőségei, az életrajzi fikció kereteinek kitágítására tett kísérletek (*Kilátás*, 2010; *Darabolás*, 2013), illetve az én meghasadásának és szétesésének stációi (*Hasadás*, 2015) kerülnek középpontba Brenzovics Marianna rendszerint rövidformákból felépülő, a zsánerműfajok felől érkező poétikai kérdésekkel is számot vető regényvilágában. Az öregedés visszafordíthatatlanságának és az újabb értékszemléletekkel való konfrontációknak a tapasztalata íródik bele egy sajátos versesregény-trilógia töprengésekkel és dohogásokkal teli szövegvilágába (Nagy Zoltán Mihály: *Messze még az alkonyat*, 2008; *Fogyó fényben*, 2010; *Túl a fényeken*, 2012).

Ez a rendkívül vázlatos és futó áttekintés is azt mutatja, hogy alapvető változások történtek az utóbbi tíz-tizenöt év során ebben a regionális kánonban. A kárpátaljai magyar irodalom zártsága sok tekintetben oldódott, a hagyományszemlélet beszűkülésének veszélye pedig, ami a rendszerváltást követő időszakban még komoly problémát jelentett, mára úgy tűnik, tematikailag és poétikailag is izgalmasnak mondható kísérletekben oldódik fel évről évre. Ugyanakkor a változásokkal együtt olyan elméleti kérdések is a felszínre kerültek, amikkel számolnia kell e regionális kánon értelmezőjének. Például hogyan körvonalazható ma a kárpátaljaiság fogalma, és mi az, ami e folyton változó fogalom részének tekinthető? A rendszerváltás előtt még viszonylag egyszerűnek látszott a képlet: aki Kárpátalján él, alkot, ad ki műveket, az a kárpátaljai magyar irodalom részévé válik. Ez a naiv automatizmus azonban már húsz-huszonöt éve sem működött jól, a kortárs folyamatokra tekintve pedig még nagyobb a bizalmatlanság az említett képlet iránt. Mert mi az, ami valóban számít? Az író vallomása, önszemlélete? Aki a kárpátaljai magyar író / irodalom fogalmát elveti, az kiírhatja magát ebből a regionális hagyományból? Vagy a tagadás is ugyanúgy része a hagyomány értelmezésének, mint az igenlés? Számít-e még, hogy hol jelenik meg egy író alkotása? Az általam felsorolt művek tekintélyes része ugyanis nem Kárpátalján, kárpátaljai kiadónál látott napvilágot, sőt, ezek jellemzően nem is könnyen hozzáférhetőek a régióban. Vajon az életmű, a kötet, esetleg az egyes műalkotás tekinthető kiindulópontnak és

rendszerzési alapnak? Mihez kezdhettünk azokkal az életművekkel, amelyeknek csak bizonyos része kötődik e régióhoz? Hogyan integrálhatók a kárpátaljai magyar irodalom kánonjába azoknak az alkotásai, akik áttelepültek, akik adott esetben kettős-hármas kötődéssel rendelkeznek (Finta Éva, Füzesi Magda stb.)? És a kérdések sorát még sokáig folytathatnánk...

Talán nem véletlen, hogy az utóbbi évek értelmezői gyakorlatában a hangsúly a szerzőről (és a hozzá kapcsolódó kultusról) áttevődött a mű és a befogadó viszonyára, szinkronban más regionális kánonok elméleti belátásaival. Ebből kiindulva pedig könnyű belátni azt is, hogy egy adott műalkotás egyszerre akár több hagyomány részévé is válhat, attól függően, milyen erős értelmezési javaslatok érkeznek a befogadóktól. Éppen ezért nem hiszem, hogy érdemes lenne mindenestül elvetni a kárpátaljai magyar irodalom fogalmát, mert bizonyos alkotások adott esetben többet és mást mondanak, másféle értékszemponatok szerint áruharthatnak fel a regionális kánon kontextusában, mint azon kívül. Az értelmezéshez használt fogalmi vagy metaforikus nyelv terheltségével és az ideológiai kisajátítás problémájával kapcsolatban viszont igen erős (ön)reflexív viszony kialakítása szükséges, ez kétségtelen.

A Méhe nélkül a bába egyik jelenetében figyelhetünk fel arra, hogy az elbeszélő, aki éppen megérkezik a könyvgyűjtő, Szvitelszki otthonába, a szobába lépve, a könyvek között milyen különös tapasztalatokra tesz szert. Mivel rendkívül érzéketlen ez a rész, hosszabban idézem: „Ahogyan házának eddig megismert helyiségeit, ezt is csak erős jóindulattal lehetett szobának nevezni, az igazat megvallva, inkább raktárra vagy lomtárra hasonlított. Holott a tulajdonosa itt őrizte legféltettebb kincseit. A padlótól a mennyezetig feltornyozott könyvek töltötték ki a négyzetmétereket. Értékes, pótolhatatlan kötetek ingtak, hajszálvékony pókhálókön függték, hintáztak, a belépőnek olyan érzése támadt, hogy a legkönnyebb sóhajtól rádől a hatalmas káosz, és menthetetlenül agyonnyomja az egyedi kiadványok, ritka, felbecsülhetetlen értékű nyomtatványok fala, amelynek külön darabjai csakis az ide bemerészkedő halálában nyerhetik vissza elveszített méltó értéküket. Talán azért tértem vissza már sokadszorra, mert kínos volt sértetlenül kikerülnöm innen”. Úgy gondolom, sok szempontból egy ilyen archívumhoz hasonlítható a kárpátaljai magyar irodalom. Nem csupán azért, mert jórészt magángyűjtők házi könyvtáraiban férhetők hozzá „az egyedi, ritka, felbecsülhetetlen értékű kiadványok”. (Még nem voltam olyan kárpátaljai közkönyvtárban, ahol a regi-

onális kánonba sorolható könyvek mellett hiánytalanul sorakozott volna a polcokon a régi és új *Együtt*, a *Hatodik Síp*, a *Pánsíp* és a *Véletlen Balett* archívuma.) Hanem azért, mert az olvasásához alighanem legalább ilyen különös tapasztalatokra szükséges szert tenni.

Mielőtt tehát valaki megérkezne a kárpátaljai magyar irodalom hagyományába, talán már elinduláskor célszerű elgondolkodnia azon, hogy előfeltevéseiből, előzetes ítéleteiből mit elengedhetetlen otthon hagynia. Hiszen az elindulásban – mint ahogy erre ráértett az idézett elbeszélő is – mindig ott van a megérkezés.

ORTUTAY PÉTER

UNGVÁRI SORSOK TISZTA TÜKÖRBEN

(BERNICZKY ÉVA A **FÖLDET AZ ÉGTŐL** CÍMŰ NOVELLÁJÁRÓL)

Él a kárpátaljai Ungváron, helyesebben az ukrainai kárpátontúli területi Uzshorodon (hiába, no, ez az igazi hivatalos neve, nehogy mán a szomszédos ukrán nép nemzeti érzékenységében sértve legyen), szóval él az ungvári Uzshorodon vagy az uzshorodi Ungváron egy írónő, kinek neve Berniczky Éva. Gondolom, nem sokan ismerik szűkebb pátriáján kívül (bár kapott Márai Sándor-díjat nem éppen érdemtelenül), hisz mi, magyarok, amúgy is kis nép és kis nemzet vagyunk, és még kisebbek is akarunk – és merünk! – lenni. A kárpátaljai magyarságról meg aztán ki hallott? Hisz emlékszem, úgy húsz-huszonöt évvel ezelőtt jó édesanyám, aki odaát – Ungvár, Uzshorod, sőt UzsGorod – lakott, mennyire fel volt háborodva, zaklatva, és sírva, zokogva mesélte. Egyszer egy magyarországi turistabusz utasai közül az egyik a *Zákárpáttye* szálló előtt kiszállva tőle kérdezett valamit jó magyarosan kerékre tört orosz nyelven, s mivel jó anyám magyarul válaszolt, a turista (a magyar?) összecsapta két kezét és elképedve kiáltott fel: „*Jééé, itt is beszélnék magyarul!*” (Beste turistája, hogy megríkatta szegény jó anyámat). És ha már édesanyámat említem, akkor ezzel kapcsolatban róla még mindenképpen el kell mondanom, ezzel is tartozom emlékének, hogy kábé félévszázados szovjetunióbeli kényszerű „tartózkodása” alatt, mert hát a sors Ungvárra, Uzsgorodra, Uzshorodra rendelte őt, az elkényeztetett pesti úri kisasszonyt. Akinek Budapesten, lány korában, még a tehéntej is „fűj” volt, mert „tehén-szaga” volt, azon kevesek egyike volt minálunk, akik juszt sem tanultak meg sem oroszul, sem ukránul, de még ruszinul sem. Pesti virtusból, no meg az egész szovjetrendszer és világ utálatából kifolyólag. Angolul viszont ő kezdett el engemet tanítani. De hát most nem édesanyámról, hanem Berniczky Éváról szeretnék beszélni.

Akinek *A tojásárus hosszúnapja* című könyve 2004-ben jelent meg a Magvető Kiadó gondozásában. Első önálló novelláskötete ez az írónőnek. Igaz, korábban is publikált rangosnak nevezhető magyarországi lapokban

(Élet és Irodalom), folyóiratokban (Holmi), sőt irodalmi díjakat is nyert pályázatokon. Egyszóval irodalmi berkekben nem ismeretlen név a Berniczky. Illendő szóvá tenni továbbá azt is, hogy több jó kritikát is kapott már ez a kötet jónevű folyóiratok ismert literátoraitól is. Például Dérczy Pétertől, Nagy Andrástól, Esze Dórától, Schiller Erzsébettől, Papp Ágnes Klárától és másoktól. Valamennyi kritikus a novellákat alapján véve jónak tartja, és nem fukarkodik a dicsérettel. Többen is szóvá teszik, hogy jól kivehetőek az abszurd, a groteszk, a szürreál és más izmusok jegyei is. Egyetértek. Közben egy-két fricskát is kap Berniczky – hisz oly jól esik a cikizés és az a közismert pesti „észjátszás” a kis vidéki írócskák előtt – tudósabb kollégáitól. Nem értek egyet. Például azzal, hogy Esze Dóra az *Új Holnap*ban kötelességének tartja szóvá tenni, hogy kár volt *Madame Chauchat* nevét *Chauchot*-nak írni. Bizony, bizony, micsoda baki! Mert aki nem ismeri mádám Sosát vagy Sósót, az nem is kultúrember, ugyebár?

Ám térjünk vissza az eredeti kérdésre, arra, hogy vajon mennyire ismeri Berniczkyt a magyarországi olvasó. Természetesen azt mondani, hogy sokan vagy kevesen, csak relatíve lehet, mint mindent ezen a világon. Szóval, ha ilyesmit hall pl. egy kultúr kanadai, sőt egy kultúr magyar irodalomkritikus is, a szeme csak elkerekedik a csodálkozástól, és úgy néz a kérdezőre, mint egy Mars-lakóra. Tapasztaltam. No és nem szabad megfélemlíteni arról sem, hogy az olvasás egyre kevésbé divat itt Magyarországon és szerte az egész világon. Helyettesíti a sok bővli meg miegymás, pl. a *big brázer*, a *Blikk* magazin, és legújabban a szürke ötven árnyalatával, stb. Továbbá, Berniczkynek eddig mégiscsak egyetlen novelláskötete látott napvilágot az amúgy is rendkívül színes könyvpiacra. Így hát mindenképpen jogos az a feltételezés, hogy egyelőre nem sokan tudják, hogy van egy Berniczky Éva nevezetű irogató hölgy is valahol a nagyvilágban. Kár, nagy kár. Hogy miért? Hát épp erről szeretném itt egynéhány gondolatomat megosztani.

Kritikus szerzőtársaimnak azzal a véleményével egyet értve, miszerint Berniczky nem egy szokványos jelenség a kortárs irodalomban, szeretném megjegyezni, hogy novelláiban sok mindent meglátnak, beleolvasnak, csak épp a lényegét nem veszik észre. A fától az erdőt. Az erdő meg röviden az, hogy a szerző főként kárpátaljai, ungvári emberekről ír, magyar, orosz, ukrán, ruszin emberekről stb., kendőzetlenül, előítéletek nélkül, jól tudván, hogy együtt élünk és együtt kell élnünk továbbra is. S amit ír, az igaz, őszinte. Minden izmusa, áttétele és szimbolikája ellenére, vagy talán épp azért. Tiszta tükröben látjuk a kárpátaljai emberek életét, a kárpátaljai kegyetlen valóságot. Amennyi-

ben a domináns izmust keresnénk novelláiban, akkor én elsősorban a REALIZMUS-ra szavaznék. Mert amit a történetek szereplői, illetve keserű, sokszor kilátástalan, hol együttérzést ébresztő, hol pedig, enyhén szólva, fejcsóválást kiváltó sorsuk nekünk, olvasóknak, elmondanak, az, hogy ezen emberek életét, legyenek bár jók vagy rosszak, elesettek vagy a szerencse kegyeltjei, megnyomorította egy idegen politikai rendszer és annak embertelenül embertelen társadalmi gyakorlata és szemlélete. Ez a politikai rendszer pedig: a nagy-orsz (szovjet) szocializmus. Melynek puhább változata (csak a hatvanas években kezdett „puhulni”, „gulyás kommunizmussá”, „a legvidámabb barakká” válni) természetesen Magyarországon és „a békeszerető szocialista tábor” más országaiban is tombolt és pusztított. S e pusztítás a fejekben is megmutatkozott. A szemléletben, a mentalításban. Ennek szomorú következményeit a poszt-szocializmusban mindannyian ismerjük. Berniczky Éva csak kiragad néhányat belőlük, és élénk tárja szép kerek körmondatokba, hasonlatokba, allegóriákba és „filagóriákba”, különböző szimbólumokba (groteszk, szürreál stb.) csomagolva. Hogy ehető, nyelhető legyen a keserű pilula. Hogy mennyire része ez a szerzői elgondolásnak, már nem érdekes. Ami érdekes, az, hogy itt van, jelen van, töményen és kendőzetlenül, mint Alföldön a bő gatya és a fütyülős barack. Valamint az a furkósbót, mellyel a szerző fejbe kólintja az olvasót, és azt mondja: „Ébredj! Tudod, mi ment itt végbe minálunk? Hát ez. Olvasd! Még akkor is, ha elborzadsz tőle, komám.” S hogy ezt mondja, szerintem egyáltalán nem baj, sőt... Valakinek csak el kell mondani egyszer. Szépen, meggyőzően, magas irodalmi, művészi szinten. Mert eddig még csak komolyabb próbálkozások sem történtek erre vonatkozóan. Illetve volt egy ilyen próbálkozás egyszer, egyetlen egyszer, még valamikor a hatvanas évek közepén, amikor Kovács Vilmos megírta regényét, a *Holnap is élünk*-et. De ez a regény csak épp-hogy meglebbentette a fátylat, mely alatt az igazság rejtőzött. Még csak nem is az egész fátylat, hanem csak egy iciri-piciri csücskét. Amiért aztán szegény Vili kapott is pártos kritikát keményen, úgy, hogy bele is gebedt.

Itt és most a kötet tizenöt remek kis novellája közül csak az egyikkel, a *Földet az égtől* cíművel szeretnék foglalkozni, és igazi mondanivalóját a mások által is sokat dicsért szép, „szélesen hömpölygő” mondatokból kihámozni. Nézzük hát.

Először is azt jegyezném meg, hogy Berniczkyt nem elég csak egyszer elolvasni. Aki csak egyszer olvasta őt, az annyi, mint – pestiesen szólva – „a halottnak a csók”. Vagyis, mintha nem is olvasta volna. Aki viszont rászánja magát és figyelmesen olvas, sok mindent megtud arról a szép poszt-szocialis-

ta kárpátaljai világról. Az első novellában megismerkedhet pl. Fundánicssal, Dániel atyával, Ljubocskával, Taran Tula milicista (rendőr) századossal, valamint a mellékszereplők sokaságával, akiket most figyelmen kívül hagyhatunk. Tehát van egy négyesünk. Vajon kik és mik ennek a négyesnek a tagjai? Nézzük előbb Fundánicsot, aki egy s más miatt roppant érdekes, és emellett mélyen tragikus figura. Akárcsak Dániel atya, a hivatásától eltiltott, Gulágot járt görög-katolikus pap, aki Fundánics édesapja. Nem véletlen, hogy mindkét szereplő nagy tragédiák hordozója. A fiatalabbik az idősebbnek a folytatása. A folyamatosság nemcsak mint fogalom, hanem mint tény is, kézenfekvő. Hisz a Bibliában is meg vagyon írva: „Heted íziglen...”

Jöjjön tehát először a „főhős”, Fundánics. A novella vele indul: „Fundánicsot nem nyomasztották a reggelek.” Miért is nyomasztották volna? Hisz az égvilágon nem történt „semmi” élete során. Ő egy szocialista világban született, élt és keresgélt, és Ljubocskán kívül, akiről nyilván azt hitte, vagy hinni akarta, hogy – amint a neve is utal rá – a nagybetűs *Ljubovj*, Szerelem, mert hát könnyen volt kapható a kisasszony, nem talált semmit. Aztán összedőlt egy világ (a Szovjetunió, a világ proletáriátusának védőbástyája, a világbéke harcos védelmezője, stb.). Hogy ezen a világon kívül ismert-e valamilyen másikat is Fundánics, nem tudjuk. Nyilván, de csak hallo-másból, hisz még a testvéri Csehszlovákiába és a többi testvéri országba sem volt könnyű útlevelet kapni akkoriban. A magyar határtól húsz kilométerre, a csehszlovák határ közvetlen szomszédságában lévő Ungváron! S az olyan ember, mint Fundánics, aki megelégszik az első jött-ment ruszki kislánnyal, hogy ne kelljen többet udvarolni, mert az fárasztó, nem is igen törhette magát azért, hogy ide-oda utazgasson. Elfogadta az OVIR ideológiát: „*Sto ti tám nye vigyel?*” Értsd: minek akarsz külföldre menni? Nem jó neked itt? Ha nem, hát nem. Majd teszünk róla, hogy legyen. Megpuhítunk, értünk hozzá. Fundánics tehát ült a fenekén és filozófusként szemlél(het)te kis világát, Ungvárt, Kárpátalját és a nagy Szovjetuniót. Itt aztán szabad ember volt. Ha akart, akkor akár Kazahsztánba, a szűzföldre is elutazhatott pénz keresni, világot látni: miután három évet leszolgált a hős szovjet hadseregben. Mint ahogy sokan tették Kárpátaljáról, a jó keresetek reményében. S amíg oda volt az illető egy kis ideig, hát Istenem, enni kell, inni kell, nemi életet élni kell. És ha volt asszony, aki itthon maradt, azt boldogította helyette egy Taran Tula. Ám, mit ad Isten, a szovjetrendszer dugába dőlt. Ezzel ugyan nem sok minden változott meg az ő, Fundánics, jelentéktelen kis világában, legfeljebb csak annyi, hogy új állampolgárságot kapott: szovjetből ukrán

lett. De hát ilyesmi gyakran megesett – rövid félévszázad alatt ötször – azon az ebek harmincadjára vetett vidéken (Ungváron, Beregszászon, Munkácson stb.) a múltban. Sorra zártak be a gyárak, mentek tönkre a szocialista nagyüzemek (megkezdődött a kapitalizmus építése), s az emberek, köztük Fundánics is, tömegesen kerültek az utcára. Az addigi nyomor és szegénység megduplázódott, nőtt a bűnözés, a lopás, a csalás, a prostitúció, külföldre is, a drog, most már nyíltan, mindenki szeme láttára, mert már nem volt szükség egy kommunista álprüdériára. A *dáváj, dáváj* már nyíltan, kendőzetlenül hangzott az új urak szájából, mert a gengszter, a maffiózó (a csak az erőszak és a fenyegetések nyelvén értő, ám fineszes KGB-sek, meg a volt pártfunkcionáriusok, akik meg csak taposni tudtak, ám szerteágazó kapcsolatrendszerrel rendelkeztek) lett a vezető erő. S ehhez a szép átalakuláshoz még odacsapódott a munkanélküliség, a bizonytalanság is. Fundánicsnak egyébként még szerencséje volt. Miután kirúgták, rögtön kapott állást. És méghozzá előző szakmájához hasonlót. Azelőtt meneteket vágott csavarokba a vasgyárban, most meg koponyákat lékelt a hullaházban. Darab-darab. Egy csavar, egy koponya, egyre megy. Mi a különbség? Semmi. Hát ezért nem nyomasztották Fundánicsot a reggelek.

No persze, van itt még más is, melyet az olvasónak, esetleg a recenzensnek észre kellett volna (illetett volna) venni. S ez a következő: Fundánics azon kívüli, hogy egy egyszerű melós gyerek, ráadásul még papfiú is. Egy görög katolikus papnak a gyermeke. Jaj, szegény, miért is jött az ilyen a világra? Mert ha egy felszabadító szovjet katona vagy esetleg egy partizán csemetéje lett volna, egészen más világ és lehetőségek nyíltak volna meg előtte. De így! A nép ellenségének, a nép butítójának, klerikális összeesküvőnek fiaként, aki ráadásul még magyar is? Azaz automatikusan fasiszta? Habár itt ebben az esetben ez már nemigen számított. Aki földönfutó, az földönfutó. Teljesen mindegy, hogy milyen: orosz, ukrán, ruszin vagy magyar. Elég volt papnak, papfeleségnek, papgyereknek lenni. Annyi esélye sem volt az ilyennek labdába rúgni, mint egy döglött fókának a rozmárok között. Mit tehet egy ilyen ember a „munkás- és parasztállamban”? Ha netalántán nagyon, de nagyon kitartó, eszes és tehetséges, továbbtanul és tudós lesz. De egyetemre nem veszik fel, mert *popovszkij szüin* (papnak a kölyke). Vagy jó sportoló lesz, világklasszis. Mint a százszoros szovjet válogatott, a nagy Joszip Szábov, a kis ungvári proligyerek, az a Szabó Jotya, kinek a nevéből egy egész hatalmas birodalom volt hangos. De nem lesz, mert hogy lehetne? Egy Joszip Szábov csak száz évben egyszer születik, ha születik. Vagy belép a pártba, ha elnézik

neki, hogy papnak a kölyke, és erőteljes nyelvcsapásokkal karriert csinál. De nem léphet be, még akkor sem, ha akar, mert az apja pap. Egyébként? Nulla a köbön és az is marad. Jelentéktelen senki. Pláne, ha megnősül, elvesz egy semmirekellő kis riherongy Ljubocskát, egy *prijez-zsáját* (betelepült), aki majd él-hal a szexért, és mindegy, hogy kitől kapja, csak kapja, és a *resztoránon* meg a *dzsinszin* kívül más meg nem érdekli. Ezek után mit tegyen szegény Fundánics? Nem tehet semmit, mert ez a 22-es csapdjának egy rafináltabb, igazi szovjet változata. A megoldás? Pofonegyszerű. Mit nekem Hekuba, és én Hekubának? Élünk a mának, és jöjjön, aminek jönnie kell. A vodka. A szovjet nagyorosz mámor és mentalitás. Szerte az egész országban, a nagy és hatalmas Szozuzában. S aztán az, hogy szétesett, mármint a Szovjetunió, mit sem változtatott a leányzó fekvésén: nincs új a Nap alatt. Miért, van? Alább-hagyott-e a fő nyavalya, az alkoholizmus az utódállamokban, köztük Oroszországban vagy Ukrajnában? Igen? „Na, ne nevetess, mert csöröpös a szám”, mondaná Sinkovics, mint tizedes. Fundánics is a „*zeljonij zmijhez*”, a számogonhoz (a vodkánál sokkal olcsóbb) menekül, mert „inni muszáj”. Már csak azért is, mert „*az alkoholban... a töredezett betonasztalokon elfuserált szoborra nemesült valamennyi holttest*”, mely csak arra várt, hogy ő, Fundánics, a mester, a művész, belemélyessze a vésőt, azaz a körfűrész.

E csapdát elkerülendő természetesen elindulhatott volna Fundánics egy másik úton is, melyen szegény apja, a pap akarta, hogy elinduljon: a templomba járó, hívő katolikus ember útján. S akkor, még ha szegény és nincstelen is, de Isten segedelmével legalább a lelkében rend lett volna (*ora et labora*). Szegény Dániel atya! Ő maga is jól tudta, hogy ez teljességgel lehetetlen. Abban az ateista világban, a munkahelyen, az egyetemen, a hadseregben, ivócímborák társaságában, ahol ezer különböző, az istenfélő ember számára idegen hatás, erőszakos durva propaganda éri az embert, lábbal taposnak, kiröhögnek minden vallást, hitet, meggyőződést a *carpe diem*-en kívül, ott elfelejt az ember imádkozni. És akarva-akaratlanul szovjet emberré, homo szovjetikusszá kupálódik. S az is marad, mindörökre. Ha látszatra nem is, de a lelke mélyén. És visszasírja „a régi szép időköt”. Tehát: *nyet* visszaút. És nem lesz sem „*ora*”, sem „*labora*”. Csak pia dögvél, hogy sose legyél észnél, valamint hamisság és hazugság, hazugság és hamisság mindenütt. Mint Madách falansztereiben vagy Huxley szép új világában. Ám ne legyenek senkinek sem illúziói. A szovjet valóság e két világtól sokkal, de sokkal rosszabb volt. És csúnyább. Még Franz Kafka A kastélyának világától is rosszabb. Melyben van ugyan nyár, de akkor is

hideg van, és esik az eső vagy a hó. Talán Orwell írta le a legjobban, a lényegét megközelítve, hogy milyen is ez a világ, *1984* című regényében. Igaz, az orwelli világ egy utópisztikus világ gúnyját ölti magára. Orwell talán nem is tudta, hogy él és virul, és létezik ez a világ tőle egy köpésnyire, Keletre. Nem tudta? Kétlem. Hisz annyira hasonlít a kettő.

Térjünk át Dániel atyára, akinek alakját és jellemét Berniczky oly nagy szeretettel és együttérzéssel rajzolja meg. Az atya talán az egyetlen igazán pozitív hőse mind a tizenöt novellának. (Prototípusa feltételezésem szerint az a görög-katolikus pap lehetett, akinek Berniczky Éva is a tanítványa volt egy időben.) Nem véletlen. Az olyan emberek, mint Dániel atya, csak mutatóba maradtak meg a szovjet és a poszt-kommunista érában. Mert még a régi világból hoztak magukkal hitet, meggyőződést, tartást, gerincet, amit csak eltörni lehetett, meghajlítani nem. Berniczky kritikusi közül egyik sem veszi észre, hogy egy mennyire tragikus hőst – igen, hőst! – képvisel ez az ember. Csak egy papocska, gondolják, akit véletlenül egy kicsit megdádázott az élet, a szocialista rendszer valamiért. Biztos rossz fát tett a tűzre. Mert hát a papok tudvalevőleg szintén emberek, sőt még emberebbek, sok kicsi és nagy hibával. Borocska, asszonyka meg ilyesmi. Ami igaz, igaz, előfordul, sőt nem is olyan ritkán. Akárcsak másutt. A honatyák körében, például, akik a honnak az atyái lennének, hivatottak volna lenni? Mert felelősek lennének érte, mint apa a gyermekeikért? Ám ne emlegessük őket, mert az ember zsebében nyiladozni kezd az a bizonyos bicska. Viszont ha Dániel atya csak olyan „borocskás, asszonykás” kis papocska lett volna, nem kellett volna neki a Komi ASZSZK-beli vorkutai láger barakkjaiba vonulni üdülni, és az ottani szénbányákat is „megjárni”. Mert mindössze 25 (huszonöt, twenty-five, fünf und zwanzig) évre ítélték semmiért, ami manapság még egy sorozatgyilkosnak is embertelenség, handabandázásnak most az emberjogi harcosok. Aláírhatott volna egy *bumázskát*, papirosokát a *beszpekának*, az NKVD-nek, hogy igen, a pápa *gyávol* (ördög), s ő önként és dalolva csatlakozik az ortodoxiához. És élhette volna világát, hitehagyottan. Nem tette. Sokan a görög papok közül megtették, mert hát, ugye, a borocska, az asszonyka stb. De a többség nem. Nem írta alá ezt a *bumázskát*. Dániel atya sem. Mert az eskü, bármilyen nevetségesen is hangzik ez manapság, kötelez. Egy felszentelt, katolikus papnak ki kell tartani. Hivatása van ezen a földön, és erős hite, amelyért ha meg kell halni, hát meg kell halni. És Dániel atya kitartott, mindvégig, mert hivatását folytatta szabadulása után is. Kevesen tudják, de ezek a papok minden nap miséztek, és gyóntattak, kereszteltek, hittant tanítottak a szigorú tilalom és felügyelet ellenére is. Ott, ahol

tudtak. Olyanokról is tudunk, akik egyszemélyes szemináriumot alkottak: papokat képezték ki az egyháznak, úgymond suba alatt, sutyiban, bár tudták, hogy figyelik őket, és megüthetik a bokájukat újfent. Erősen megüthetik. A KGB, melynek mentalitását a novellában Taran Tula *kápitán miliciji* (milícia-százados) képviseli, nem szokott tréfálni meg lacafacázni. Papokkal pláne nem. Nincs mese. Aki megsérti a szovjet törvényességet, annak annyi. Megy Kazahsztánba (volt ilyen, nem egy). Ne sértse meg senki a szovjet törvényességet. Lehet részegeskedni, lopni, csalni, mások asszonyával háltni stb., de szovjet törvényességet sérteni, azt már nem szabad. Szigorúan büntetendő. Dániel atya azonban tudta, erősen hitt benne, hogy „a gonosz birodalma,” ahogy Ronald Reagan amerikai elnök a Szovjetuniót nevezte, előbb-utóbb feldobja a talpát. Hitt és imádkozott: *Apaga Satanas. No passaran.* Erősebb az Isten!

Dániel atya tragédiája azonban nemcsak az, hogy igazságtalanul, jogtalanul meghurcolták, 25 évre elítélték, szénbányában dolgoztatták, s mikor hazatért, munkát sem kapott mást, mint segédmunkát, hanem még valami. Csalódnia kellett a fiában. Pedig hát azt remélte, hogy megsegíti az Isten. De nem. Kénytelen elfogadni, megérteni fiát úgy, ahogy van. Nem tud mit csinálni felfogásával, életvitelével. Látja, hogy lehetetlen változtatni ezen, mert fia már egészen egy másik kor gyermeke. De titokban mégis azt kívánja, és biztos ezért is fohászkodik Istenhez, hogy fia találja meg a helyes utat, legyen boldog a házassága Ljubocskával, aki neki menyee, tehát családtag, és végül is legyen belőle valaki. Jó, ne legyen olyan, mint ő, ne legyen istenfélő és hívő, de legyen valaki. Katona, hivatalnok, kissé hóhányó vagy akár rendőr százados, mint Taran Tula, de legyen valaki. S ezért reméli, vagy talán gondolja titokban, hogy Taran Tula, a megtestesült poszt-szovjet mászó egy maffiózó allűrjeivel, el fogja foglalni fia helyét egyszer. Vagyis Fundánics átalakul. Történik egy személycseré: „...hamarosan eljött a pillanat, amikor már nem bírta tovább elviselni annak súlyát, hogy miközben retteg tőle, titokban az elátkozott csere beteljesüléséért fohászkodik.” S ez olyan súllyal nehezedik Dániel atya szívére, lelkére, amit már nem tud elviselni, és... belehal. Vagy ezért, vagy talán csak azért, mert öreg volt, és itt volt az ideje. Nem tudjuk.

Végezetül szólnunk kell magáról Taran Tuláról és Ljubocskáról is, erről a szerintem igencsak két negatív figuráról, akikkel a szerző sem látszik különösebben rokonszenvezni. Hogy ezt miből gondolom? Elsősorban abból, ahogy Berniczky e két személyre jellemző tulajdonságait ábrázolja. Ljubocskának rosszak a fogai, és állandóan habzik a szája, mint egy veszett kutyának, ami gusztustalan. Csakugyan az. Taran Tula pedig, aki a kaukái-

zusi hegyekből jött. Ott anyja saját nyálával elkeverve készítette a juhtúrós sztrapacskát vendégeinek, mert csak úgy az igazi (ez a „ruszsis kulturis” is minimum gusztustalan). Ő meg állandóan adzsikát eszik, amitől bűdös, mint egy klozet. Fokhagymaszagot áraszt, és frászt hoz az emberre, mert állandóan szirénázó rendőr kocsival közlekedik a városban, imád mások életébe durva katonacsizmával *po russzki* (jó oroszosan, pedig még csak nem is orosz; lásd pl. 1956) beletaposni, reggeltől késő estig Ljubocskákat gyömöszölni, fenyegetni, büntetni, árut elkobozni, papocskákat megfigyelni még akkor is, amikor erre már nincs semmi szükség. Hisz változott a világ. Igen, de csak egy kicsit, nagyon kicsit, vagy talán alig. A Taran Tulák, a Ljubocskák és sokan mások biztosítják a folytonosságot az előző korszakkal. Hisz nem tudnak másképpen élni. Csak úgy, mint azelőtt.

E méltatás semmiképpen sem volna teljes, ha szó nélkül hagynám az íróra oly jellemző sajátosságok egyikét, a stílust. Sajátos és egyedi ez a stílus már csak azért is, mert kimondottan csak Berniczkyre jellemző. Bár kritikusai említenek kortárs magyar írókat, akik gyakorolhattak hatást Berniczkyre, sőt Schiller Mária a Holmi 2005. évi januári számában (*A fehér kőhal*) Berniczky írásában csehovi, bulgakovi, Thomas Mann-i elemeket is felfedezni vél, mégis úgy hiszem, hogy stílusa senkiéhez sem fogható. Talán, talán egy kicsit Faulkner, ha hosszú, hömpölygő mondatait olvassuk. De mégsem az. Berniczky és Faulkner oly messze van egymástól, mint az a bizonyos Yoknapatawpha Country Ungvártól. Ám ha mégis hasonlattal akarok élni, akkor azt mondanám, hogy ez a stílus sokkal inkább olyan, mint az Ung folyó maga. Helyesebben, az Ung, ahogy emlékezetemben él, amikor mint gyerekek és kamasz fiúk a perzselő ungvári nyarakon lejárunk oda fürödni. Lehetett, mert bő és tiszta vizű folyó volt az Ung még akkoriban. Emlékszem, hogy mennyire féltett bennünket nagyanyánk. Meg a nagynénénk, Emka néni. Szinte ma is halom aggályoskodó ideges hangját: „Az Ungra ne menjetek, bitang kölykök. Mindig megfullad ott valaki.” És hogy milyen volt az Ung gyermekkoromban? Nekünk szép, talán mindennél szebb ezen a világon. Csillogott, villogott, fodrozódott a vize, csacsogott a kavicsok felett, halacskákkal zsonglörködött, bűvészkedett, ungi siklóként kanyargott, a bokádig sem ért, de aztán, ha léptél kettőt, már vitt is, sodort csillámló vize magával. S közben valamilyen furcsa, mézédés hangon dalolt meg mesélt is valami olyasmit, hogy: „Vigyázz, szép, langyos, de veszélyes vagyok ám, különösen itt, ahol most vagy, a Kalap alatt, mert négy méteres itt a vízem, és tele vagyok örvénnyel. Ügyes légy és figyelmes, nagyon figyelmes.”

Közhely, de igaz, hogy amint az ember öregszik, mind gyakrabban és gyakrabban jönnek elő gyermekkori emlékei. És mind gyakrabban álmodik is gyerekkoráról. Szépet is, rosszat is. Szép álmaim egyike, elég gyakori, hogy az Ungban fürdök, lubickolok, és úszok a víz alatt. A víz, mely közben halkán dalol és mesél valamit, kellemesen meleg, langyos és kristálytisztá.

Nos, ilyesféle hangokat vélek hallani, és ilyen álmokat vélek látni, amikor Berniczky Éva novelláit olvasom. Az Ung vizének hangját és az egykori Ung vizének tükrét, mely áttetsző volt és tiszta.

Egyik kritikusával ellentétben én francia borocska nélkül is szép, izgalmas és lebilincselő olvasmánynak tartom az ungvári Berniczky Éva novelláit. Sőt, kijelentem, hogy csak a figyelmes, józan fejjel történő olvasása fog igazán irodalmi és esztétikai élményt kiváltani. Kívánom ezért, hogy legyen ereje még sok ezekhez hasonló novellát írni és kiadatni, ami talán még nehezebb, mint a megírás. Ha tehetném, esetleg még arra is biztatnám, hogy mindannyiunk örömére, minél előbb egy nagyobb lélegzetű, izgalmas regénnyel is rukkoljon elő, melyben e sokat szenvedett vidék embereit, életét, mindennapjait ábrázolná ugyanilyen szép, tiszta színekkel.

LENGYEL JÁNOS

MOLNÁR FERENC: LILIOM

EGY CSIRKEFOGÓ ÉLETE ÉS HALÁLA

Még az átkosban történt, amikor a szovjet állampolgárok háromévente mehetek külföldre, ami nekünk Magyarországot jelentette, a rokonok elvittek minket színházba. Addig csak a beregszászi „*Dom Kultúrban*” láttam gyerekeknek szóló műsorokat. Szóval a jó kuzinok befizettek minket a *Liliomfira*, legalábbis, mi így tudtuk. A színházban persze kiderült, hogy nagy írónk, Molnár Ferenc *Liliom* című darabját láthattuk. Ez annyira távoli élmény, hogy összehasonlítási alapnak nem használhatom. Viszont néhány éve a televízióban láttam a darabot, nos, ehhez képest ifj. Vidnyánszky Attila rendezése teljesen rendhagyó, merészen modern, mehökkentő.

Szóval december 15. óta játsszák a Vígsházban Molnár Ferenc világhírű színművét, ami idestova már 110 éve hódít a világ színpadain, Orson Welles rádiójátékot készített belőle, Fritz Lang pedig filmet forgatott. Ingrid Bergman játszotta Julikát. Mint fentebb említettem, ifj. Vidnyánszky Attila átiratában egy modern, élőképekkel, művészi utalásokkal tarkított, élvezetes előadást láthattam. Pedig a színészek között nem voltak igazán ismert nevek, talán Eszenyi Enikő és Seress Zoltánt lehetne kiemelni. Sok volt a fiatal, hat egyetemi hallgató szerepelt a darabban.

A két felvonás alatt hét színteret láthattunk. A színészek bejátszották a teljes színpadot, mintha csak egy régi moziban vagy inkább füstös kabaréban ülénénk, a háttérben játszó zenekar korabeli dallamokkal idézte meg a békebeli idők Budapestjének hangulatát. Az első képben ott kapcsolódtunk be a történetbe, amikor Muskátné, akit Eszenyi Enikő alakított, elzavarja a körhintáról Julikát és Marikát. A Szilágyi Csenge által megszemélyesített Julikát azzal vádolja, hogy szemérmetlenül hagyta, hogy Liliom, a kidobófiú fogdossa. Liliomnak valóban megtetszik a lány és szembeszáll munkaadójával, aminek az lesz a vége, hogy elveszti munkáját. Itt kezdődik el Liliom és Julika tragikus szerelme, a Ligetben, amit a színpadon egy árva pad testesített meg. Ezen üldögélve szövögette a jövőt a két fiatal, amikor a hatóság igazoltatta őket. A rendező, a fület sértő zajjal és a villódzó lámpafényekkel hatásosan vizionálta, mit érezhetett egy cseléd lány, amikor a zordon rendőri szervekkel találkozott.

Julika ekkor még megmenekülhetett volna, a rendőrkapitány mentőövet dobott neki, amikor ismertette vele Liliom kétes ügyeit. Ám a lány inkább a csirkefogót, a lumpen kurafit választotta, hiszen az tűnt számára emberibbnek, szemben a törvény merev őreivel. Vidnyánszky ebben a mozzanatban, és még számos helyen, jól érzékeltette a Monarchia Magyarországra jellemző, sajátos kasztrendszert. Ezekből nehéz volt az átjárás, de nem volt lehetetlen a felemelkedés, Molnár ezt a banki alkalmazott Hugó példáján mutatta be. A keményen dolgozó, kuporgató, ugyanakkor vállalkozó szemléletű kishivatalnok végül sikeres lett. Elvette Marikát, a butácska cseléd lányt, és a befejező színben már azt láthattuk, hogy Julika és a lánya nekik dolgoznak. A darab elején, amikor a naiv Marika elmeséli, szerinte mi a szerelem, amin a hátam mögött ülő fiatalok nagyot derültek, aki nem ismeri a történetet, nem sejthette, hogy idővel bundás úriasszony lesz.

Hajduk Károly a címszerepben egy tragikomikus figurává alakította Liliomot, aki komiszul bánik a nőekkel, kegyetlenül kihasználja a naiv Julikát, ennek ellenére balekként viselkedik, amikor a dörzsölt Ficsur ráveszi a gyilkossággal súlyosbított rablásra. A rendező nagyszerűen érzékelteti Liliom tapasztalatlanságát, amikor Ficsurral, hosszú percekig azt gyakorolják, hogyan kell beleszúrni a kést egy emberbe. Bizony, nem is olyan könnyű gyilkolni, ez merőben más, mint cseléd lányokat, hőzöngő inasokat vagy kissé ittas munkásokat letessékelni a vurstliról. Liliom már a várakozás alatti kártyajátkszmában elveszíti a reménybeli zsákmányát, ezért, sikeres akció esetén a semmiért gyilkolt volna, mivel Ficsur már elnyerte minden pénzét. Külön kiemelem Orosz Ákos játékát, alakításában egy külsejében is visszataszító, velejéig romlott Ficsurt varázsolt a színpadra. Jancsó Miklós filmjeit idézi a jelenet, amikor elmagyarázza Liliomnak a pénzszállító elleni támadás tervét, s eközben felszakít néhány padlódeszkát, átrendezi a színpadot.

A rendező kevés kellékkel dolgozik, Lilioméék otthonát például egy kályha, egy kisszék és egy kád szimbolizálja. A díszleteket Bagossy Levente, a jelmezeket pedig Vecsei Kinga Réta tervezte. Liliom, a Hollundernétől bérelt szobában, a kádban ülve fogadja az őt visszacsábítani akaró vásári vállalkozó Muskátnét, miközben Julikát teáért küldi, ezzel is megalázva. Furcsállottam, hogy miközben az első színben a neves színésznő határozottan sántított, a már említett látogatás során már nem. Talán a legfurcsább maga a szünet volt. Ilyenkor általában legördül a függöny, a színészek átöltöznek, pihennek, miközben a munkások berendezik a színpadot a következő jelenethez. Ezúttal ez másként történt. Nem engedték le a függönyt, a né-

zők előtt, már, aki teremben maradt, folyt a második szín berendezése. A nézőtér fölött egy angyalt imitáló szárnyas fiatalember akrobatikus mutatványokat csinált, ami még érthető is, őt a Hollunder Lányt játszó Rudolf Szonja próbálta elérni sikertelenül, némely színész látszólag céltalanul sétálgatott vagy éppen szaladgált a színpadon. A furcsa szünet telán legfurcsább mozzanata az volt, amikor Hollunderné már említett leánygyermekét az egyik detektívet játszó színész ismétlődően ledobta a színpadról. Az viszont kifejezetten ötletes és humoros, amikor a másvilági képben a Felolvasót játszó Seress Zoltán a felsőbb hatalmat jelképezendő, egy kosaras emelővel a magasba emelkedik, a szerkezet nyikorgását pedig hegedűszó jeleníti meg. Az is jelzésértékű, amikor a tisztítótűzből visszatérő Liliom a karzatról kért egy cigit, majd egy másik nézőtől papír zsebkendőt. Ám, miközben közelebb lépett, hogy elvegye, a lába alatt megnyílt egy csapóajtó és nagy csattanással a Pokolba zuhant. Ekkor több hölgy felsikoltott, egyesek azon tanakodtak, nem esett-e baja a színésznek. A rendező a közönséget is bevonta a történetbe, a történet részeseivé váltunk.

Az elhunytakat elbíráló bizottság megjelenítése igencsak komorra sikeredett, amit a rendező több mozzanatban tett oldottabbá. Ilyen, amikor a tisztítótűzbe alászállók porral oltót vetek magukhoz, vagy amikor a bizottsági elnök megjegyezte, ha az illető művész, nem lehet tisztességes ember. Liliom ebben a helyzetben igazi fatalistaként viselkedik, elismeri, hogy rosszul bánt Julikával és gyilkosságra készült a pénzért, de semmit nem bánt meg, belenyugodva várja a sorsát. A Felolvasó ezen felháborodik, hiszen előtte mindenki esküdözik, mentegeti magát, ráadásul Liliomnak lenne egy gyenge mentsége is, hiszen asszonya gyereket vár. Ám éppen ez az, ami komoly gondot okoz a kezdetben magabiztos ligeti nehézfiú számára. A korábban látott, nevezzük klasszikusnak, előadásokban fontos szerepet kap Liliom és Julika szerelme, Vidnyánszky-nál viszont csak Julika igazán szerelmes, az önpusztításig, míg Liliomot, ha kezdetben szerette is a lányt, a mindennapok lelketlensége, a megélhetés nehézségei kiábrándulttá teszik. Ezt csak Julika bejelentése változtatja meg kis időre. Liliom újra lelkes lesz, terveket sző, de mivel nem hisz a törvényekben, inkább a Ficsur kínálta törvénytelenségben látja a gyors kiutat. A rosszfiúból mégsem válik valódi gazember. A rendező rávilágít, hogy a magát nagyra tartó életművész azt sem tudja, hogyan kell megszűnni valakit. Nem tudja meg soha, hiszen a balul sikerült rablás közben, a letartóztatás és a börtön elől menekülve, saját magát szúrja szíven, és ezzel Julikát. Öngyilkosként megöli a

szerelmet is. A sajátját, mert az asszonyé tovább él. Tulajdonképpen, mindketten feláldozzák magukat, Liliom önmagát önmagáért, Julika Lilioméért, a szerelemért, amit a lánya testesít meg. A befejező színben a lány nem ismeri fel a halálból visszatérő apját, megrémül annak bizalmaskodásától és anyját hívja segítségül. Az egész darabban talán az a jelenet a legtragikusabb, amikor Julika felismeri Liliomot, mégis elküldi, véglegesen, mert számára a szerelem maga a fájdalom.

A majd háromórás előadás újragondol egy évszázados történetet. Vidnyánszky attraktívan modernizálta Molnár darabját, s itt nem kifejezetten a porral oltóra vagy a kosaras emelőre utalok. Az a fiatal pár, akik a sorvégén ültek, sajnálhatják, amiért a szünet után nem tértek vissza, nagy élménytől fosztották meg magukat. Vagy Liliom és Julika kapcsolatában netalán önmagukra ismertek?

Vígyszínház. Molnár Ferenc: Liliom. Külvárosi legenda hét képben. Rendezte: ifj. Vidnyánszky Attila

DUPKA GYÖRGY

TÖRTÉNELMI ZARÁNDOKÚTON A KAUKÁZUSBAN ÉS EURÁZSIÁBAN

(TÖRTÉNELMI SZOCIOGRÁFIA, 5. RÉSZ)

AZERBAJDZSÁNBAN, „A TŰZ ORSZÁGÁBAN”

*„Egyszer eljön majd az idő, leszünk boldogok,
Amikor a szív felderül, minden szem ragyog.
Ölelős karok várnak majd haza,
Megtört apját fogadja a kisgyermek szava.
Felszáradnak mind a könnyek, lesz újra mosoly,
Ha hazatér otthonába a hadifogoly...”*

(Ismeretlen szerző, *Fogolytábor bús lakói...*, 1946)

A „KIS DUBAJNAK” BECÉZETT BAKUBAN

*Grozni*ből repülővel érkeztünk *Moszkvába*, amely a további kutatások kiindulópontja lett. *Vnukovó*ról kényelmes busszal jutottunk el a *Domogyedovói* repülőtérre, és a Moszkva–Baku légi útvonalon közlekedő repülőjáratral az azeriak fővárosában, a *Hajdar Alijev* nemzetközi repülőtéren landoltunk.

A Kaszpi-tengertől nem messze lévő *Sapphir hotel*ban találtunk átmeneti szálláshelyre, ahol **Kapitány Sándor**, Magyarország Bakui Nagykövetségének külgazdasági attaséja fogadott minket. Szót váltott vele, az elhangzott adatok közül a következőket tartom lényegesnek megemlíteni: amint az Azerbajdzsáni Köztársaság elnyerte függetlenségét, 1992. november 27-től a kölcsönös diplomáciai kapcsolatok eredményeként több területen érték el jelentős fejlődést. Magyarország 2009. január 12-én nyitott nagykövetséget Bakuban, míg a magyarországi azerbajdzsáni nagykövetség 2004

szeptemberében tárta ki kapuit Budapesten. Azóta jól alakulnak a gazdasági, kulturális és politikai kapcsolatok, egymást váltják az államfői, kormányfői, házelnöki és miniszteriális szintű látogatások. 2014-től a két ország által aláírt stratégiai partnerségi szerződésben vállalt feladatok megvalósításán dolgoznak. Mindez lendületet adott a civildiplomáciai, testvérvárosi, ifjúsági és egyéb együttműködések egybefogó, sok szálon futó közös projekteknek.

Emlékutunk során mi is meggyőződünk róla, hogy a két ország között kiemelkedően jó a kapcsolat. Mint a népi diplomácia hírnökei, mindenütt, ahol megfordultunk, magyarságunk előtt szívet melengető módon tisztelegtek és baráti fogadtatásban, vendéglátásban részesültünk.

Az azeriekkel történt személyes beszélgetéseim arra engedtek következtetni, hogy hasonlóan gondolkodunk, hasonlóan érzünk. Például az azeri–magyar kulturális kapcsolatok egyik elkötelezett szervezője az őszinte testvéri kézfogás jó példájának nevezte a Magyarországon már többször megrendezett Kurultájt is, amelyre úgyszólván a régi barátokhoz, rokonokhoz ide a kaukázusiak is hazajönnek.

A „kis Dubajnak” becézett Bakunak napjainkban több mint kétmillió lakosa van. A meghökkentő gazdagságú, csillogó-villogó városon áthaladva – a nagykövetség munkatársainak segítő irányításával, szervezésében – a fontosabb emlékhelyeket bejártuk. Így megtekintettük a *Bulvar Parkot*, a *Száz-tornyot*, a *Sirváni Sahok palotáját*, az *Elnöki palotát*, a *Nemzeti zászló teret*, a *Martyrs’ Lane emlékparkot*, a *Bibi-Heybat mecsetet*, a *Szőnyeg múzeumot*, a *Heydar Aliyev Cultur Centert*, továbbá az *Absheron-félszigeten* a *Suraxani tűztemplomot* és a *Yanar Dagot* is felkerestük. A szabad program része volt a *Khazar Islands* és más épített örökségek felkeresése is.

Döbenten szemléltük a Baku egyik belvárosi utcájában álló múltszad eleji épületeket, amelyeket a Németföldről még a cári Oroszország idejében idetelepült németek építettek.

Fejet hajtottunk az azeriek központi kegyeleti parkjában, a *Mártírok sétányán*, a karabahi háború és a „Fekete január” áldozatainak emlékhelyén (egykori *Kirov park*).

Az utóbbi egy véres bakui eseményhez kapcsolódik: 1990. január 19-ről 20-ra virradó éjszakán a Gorbacsov vezényelte szovjet katonák a szovjet rezsim ellen felkelő azeri civileket gyilkoltak. Az itt található információs tábla szerint az azeri szabadságot eltipró szovjet hadsereg katonái 170

azeri patriótát öltek meg, 800 megsebesült, 841 főt letartóztattak, százakat nyilvánítottak eltűntnek. A szovjet intervenció Bakuban és környékén felbecsülhetetlen károkat okozott. Az azeri függetlenség kivívásáért drága árat fizettek.

Az eset vésszen hasonlít a magyarországi '56-os forradalomhoz. Bakuban is erővel akarták a kommunista diktátorok leverni egy nép szabadság-küzdelmét. Ugyanakkor ez a rendszer összeomlását is beindította. A mai Oroszország nem Gorbacsov hanyatló Szovjetuniója, pragmatikusan működnek együtt velük, mint ahogy a nyugati országokkal is.

Kísérőink gondoskodásának köszönhetően eljutottunk a fontosabb hadifogoly-temetőkhöz.

Azerbajdzsán 44 GUPVI-táborában raboskodtak magyar foglyok. A többi kaukázusi országhoz viszonyítva itt haltak meg a legtöbben. A lágererek nagy többségéről eddig semmilyen adatot nem találtunk, a szovjet korszakban minden nyomot eltűntettek.

Az ide vonatkozó NKVD-s levéltári anyagokban az itt elhunyt német hadifoglyok veszteséglistáján igen sok magyar rab nevét is feljegyezték. Az Azerbajdzsán területén létrehozott 4 főtáborban (Hanlari 223. sz., Kirovábadi 223. sz., Szumgaiti 328. sz., Daskeszani 429. sz., Bakui 442. sz. főtáborokhoz tartozó számos lágerrészegében) sokezer magyar raboskodott, akik közül több mint 400 fő halt meg végelgyengülésben, járványos betegségekben.

Azt sem hallgathatjuk el, hogy előfordultak ritkaság számba menő kivételek is. Az itt felsorolt haláltáborok közül például a Bakuban felállított 328. sz. hadifogolylágerben volt a legjobb ellátás, itt szinte nem is volt elhalálozás. Erről a kabai származású, még Csap alatt fogságba került **Furkó Béla** (1920) számolt be *Egy magyar hadifogoly emlékei a szovjet lágerekben élőkről, holtakról* c. emlékiratában. Ő 1946 májusa közepén a pokol kapujának nevezett szolyvai, majd a szambori gyűjtő- és elosztólagérből 5 napi vonatozás után 700 életben maradt sorstársával együtt került a Kaszpi-tenger-melléki „olajos városba”. A lágerkrónika fülszövegében meg is jegyzi, hogy az emlékezés adta kezébe a tollat, hogy megpróbálja leírni azt az igaz történetet, melyet sok magyar katona örök titokként vitt a sírba valahol Oroszországban, valamelyik hadifogolylágerben.

Baku külvárosába, a nagy szovjet Szolinszki kaszánya mellett volt a lágerük. Társait naponta, örök kíséretében kihajtották az építkezésekre.

Polgári lakóházakat, ipari objektumokat, hidakat, utakat építettek. Furkó Béla eleinte a lazarett/gyengélkedő szakácsa lett. A lágerben jó ellátást kaptak, még a teljesen lesoványodott rabok is teltebbek lettek. Mivel beteg rab már nem volt, a lazarettet felszámolták és az építőbrigádba került. Rakodómunkásként két másik társával – a sarkadi **Balogh Károly**val és az érsekújvári **Csicsely Sándor**ral – együtt egy gépkocsi-vezetőként dolgozó leszerelt orosz hadnagy felügyelete alá kerültek. Naponta méretre vágott mészkeőtlákat szállítottak a bányából az építkezésekre.

Megfigyelése szerint a városban a hadifoglyokon kívül százával dolgoztattak civil internáltakat, 5-től 10-15 évre elítélt Gulág-rabokat, köztük nőket és *Sztálin-ifjúkat* (így nevezték az árvaházba kényszerített, szüleiket elvesztett serdülőkorú fiukat), apátlan-anyátlan csirkefogókat is, akikre szintén fegyveres katonák vigyáztak, hogy meg ne szökjenek. Találkozott az egyik szigorúan őrzött és a külvilágtól teljesen elzárt rabtelepen a német testőrség SS-katonáival, akikből már százan sem maradtak, az éhségtől kidőltek, a többiek is élőhalott emberek voltak. Naponta egyszer 30 dkg kenyeret, reggel és este híg levest kaptak, miközben kemény fizikai munkára kényszerítették őket.

Furkó Bélához és társaihoz magyar származásuk miatt a helyi városalakó azeriek és az idetelepített orosz munkások barátságosan viszonyultak, élelemmel és közszükségleti árucikkkel, gyógyszerekkel is segítették a rászorulókat, sőt üzleteltek, csereberéltek is velük. Azonban gondtalannak tűnő rabéletük 1947. május 4-én gyökeresen megváltozott. Felső parancsra a 328-as táborrészelet Bakuban felszámolták és a 700 német és magyar hadifoglyot Szumgaitba, az ugyancsak 328. sz. főlágerbe szállították át, és őket is bevonták a *szovjet nehézipari központ építésébe*. A bakui jólét után az embertelen körülmények szenvedő alanyaivá váltak: „1-2 hét elteltével kezdtük érezni, hogy nem bírjuk a nehéz munkát tovább. Munka közben többen estek el a gyengeségtől. Egy hónapi itteni munka után leváltottak bennünket, mert annyira legyengültünk és lefogytunk, hogy 35-40 kg-os foglyok lettünk újra, mint 1945-ben, a fogságunk elején. Dolgozni nem mentünk ki a lágerből. OK-sok lettünk, ami azt jelentette, hogy legyengült foglyok, de feljavított kosztolás után újra munkára foghatók leszünk. Aki nagyon legyengült, az disztrófiás-kosztot kapott: fehér kenyeret, hozzá kb. 3 dkg zsírt. 1947 nyara tehát így telt Szumgaitban, az új helyünkön.”¹

Feljavulás után újra a gyárépítéshez került, egy itt történt kellemes esetről így számol be: „...magyar női hangot hallottunk. Megállt a kezünkben a munka, felugrottunk a gödörből, futottunk a magyar hang után. Utolértük őket, úgy megőrültek ők is, nem tudták, hogy itt magyar hadifoglyok is vannak. Olyan volt ez a magyar női hang, mintha az angyalok szóltak volna hozzánk. Hiszen már lassan 4-ik éve nem hallottunk női hangot magyarul. Minden hangja, mintha simogatott volna mindnyájunkat. Elmondták, hogy Rahóra való ruszin leányokat toboroztak munkára. Ők jelentkeztek, mert mióta a szovjetek bejöttek Kárpátaljára, nagy a nyomor. Azt ígérték, hogy Szumgaitban jól lehet majd keresni, így kerültek ide. Panaszt tört fel belőlük. Mondták magyarul, hogy a fene ette volna meg, mikor bejöttek a Szovjetek, a mézes madzagot elhúzták előltük, idecsalták őket erre a nagy fegyenctelepre. Elküldtek, hogy majd holnap találkozunk újra. Másnap reggel hiába vártuk, nem láttuk többet őket, mindannyiukat eltüntették máshová. Azt mondta az egyik szumgaiti lakos, hogy valaki volt közöttük, aki elárulta őket, hogy szídták a magyar foglyok előtt a szovjetrendszert. Ki tudja, hova kerültek... Szép emlékből csak egy nap jutott nekünk. Eltűnt, elszállt a simogató magyar női hang, vele együtt a bennünk pislákoló reménység is.”

A hazakészülődés pillanatait a mintegy 700 fogolytársa nevében így örökítette meg: „1948 tavasza nehezen múlt, volt olyan bajtársam, aki már idegileg összeomlott. Megzavarodott, nekiment a 3 soros szűrős drótkerítésnek, a magasfigyelőben posztoló orosz őr pedig lelőtte. Még mindig katonák kísérték bennünket a munkahelyre és vissza. A fegyvereiket végig lövésre készen tartották, ránk célozva. Egy napon, mikor a munkahelyiünkre kiérkeztünk, az egyik orosz katona mérgében földhöz vágta a géppisztolyát. Magából kikelve ordította, hogy miért nem engednek már haza benneteket, régen vége van a háborúnak, miért kell még titeket őrizni. Mi már nem reméltünk semmit azzal kapcsolatban, hogy valamikor hazakerülünk. Dolgozni jártunk, mint a gép, emberi lényünk már rég nem volt. Ekkor láttuk meg igazán a szovjetrendszer igazi arcát, nem mintha ez ideig nem sejtettük volna. (...) 1948. június 20-21. Végre eljött a várva várt szabadulás napja. (...) Felöltözni mindenkinek az új ruhába, utána sorakozó a vagonok előtt az elosztás szerint. A vagonok az iparvágányon a lágerkapu előtt álltak üresen várva a hazatérő foglyokat. Úgy néztünk ezekre a vagonokra, mintha a mennyországba vinne majd bennünket. Haza Magyarországra, a szülőhazánkra!”

Azerbajdzsán területén diszlokált fontosabb NKVD/MVD, GUPVI hadifoglytáborok, lágerrészlegek temetőinek jegyzéke, ahová hadifoglyokat és internált civileket temettek

Nº	Település (temető)	A láger működési ideje (Meddig folytak temetések)	Tábor és táborrészleg, hadifoglytemető	Eltemetett hadifoglyok, internáltak
1	Azerbajdzsán, Baku, Szumgait, felújított, gondozott temető	1945–1946	328/0 sz. hadifoglytábor. Baku – Szumgait, 1. sz. temető	21/1 (100)
2	Azerbajdzsán, Baku, felújított, gondozott temető	1946–1947	442/1. sz. hadifogly táborrészleg. – Baku (Kislinszkij kerület) 1. sz. temető	8 (80)
3	Azerbajdzsán, Kirhli, Gandza/Kirovábádi körzet, felújított, gondozott temető	1947–1948	223/1. sz. hadifogly táborrészleg. – Kirhli, Gandza/Kirovábád körzete, 1. sz. temető	141
4	Hanlar északi peremvidéke, Hanlari körzet, felújított, gondozott temető	1945.06–1949.03.	223/2. sz. hadifogly táborrészleg. – Hanlar északi peremvidéke, Hanlari körzet, 2. sz. temető	13/2
5	Hanlar, Hanlari körzet	1945–1946	1552 kórház és 498 ORB, Hanlar, Hanlari körzet 1. sz. temető	192/6
6	Baku, Oktyabrszkij kerület	1945.06–1949.03	498 ORB, Baku, Oktyabrszkij kerület, 1.sz. temető	4
7	Mingecsaur, Jevlahi kerület	1945–1946	5030/2. kórházrészleg, Mingecsaur, Jevlahi kerület, 2.sz. temető	3
8	Gandza/Kirovábád, Nuhinszkij		429/1. táborrészleg, Gandza/Kirovábád, Nuhinszkij, 1.sz. temető	1
Összesen				382 (563)

SZUMGAIT, A HADIFOGLYOK, INTERNÁLTAK CSONTJAIRA ÉPÜLT VÁROS

Az első nap egy sudár, karcsú azeri hölgy, **Rzazadeh Vusala**, az *Azerbajdzsán Tourism Institut* hivatásos idegenvezetője, a *Bakui Slavyan Universitet (BSU)* doktori iskolájának ruszista filológus PhD-hallgatója volt a kísérőnk. A nap folyamán szeretett országáról, az itt élő büszke azeriekről és a velük harmonikus egységben élő más népcsoportokról – *lezg, talis, orosz* és egyéb nemzetiségekről –, az épített örökségről, a továbbélő hagyományokról, életviteli szokásokról és egyéb tudnivalókról mesélt nekünk. Megjegyzem, a felsorolásból az örömeiket tapintatosan kihagyta, de erről később szólok. Mint ismeretes, az egykor azerbajdzsáni örömeinek a *Hegy-Karabahi* részen laknak. A terület hovatartozása vita tárgyát képezi Azerbajdzsán és Örményország között.

Az idegenvezető hölgy és a magyar nagykövetség attaséja a Bakutól északra, 30-35 km-re az Absheron-félszigeten elterülő, az ország harmadik (Baku és Gandzsza után) legnagyobb, közel 300 ezer lakosú *Sumgait* városa is elkísérte csoportunkat. A Kaszpi-tenger partján fekszik, legfontosabb iparága – a könnyűipar, gyógyszeripar, építőipar, autóipar és az elektronika mellett – a kőolaj kitermelése, feldolgozása.

Sumgait felé tartva kényes kérdéseket is szóba hoztunk, a máig ható véres konfliktusokkal terhelt azeri-örmény viszonyról is elbeszélgettünk. Kísérőnk azeri patriótaként az örményekről tartózkodóan nyilatkozott, értelemre adta, hogy Azerbajdzsán és Örményország viszonyát beárnyékolja a *Hegyi-Karabahért* vívott háború. Az azeriek elvesztették területüknek közel húsz százalékát, beleértve *Hegyi-Karabahot*.

Barátaink elmondták, hogy a kialakult konfliktus gyökerei részben Sumgaitból eredeztethetők, hiszen 1988-ban itt tört ki a *Sumgaiti-pogrom*, amelynek során a helyi azeri lakosság rátámadt az örményekre. A konfliktus során 53 örmény veszítette életét, több százra rúgott a sebesültek száma, a városban élő 14 000 örmény lakos pedig elmenekült. A pogrom volt az ezt követő véres hegyi-karabahi háború elindítója. 1988 februárjától 1994 májusáig a *Sztepanakert* központú *hegyi-karabahi enkláv*é birtoklásáért véres háború folyt, amely 1994. május 16-án orosz közvetítéssel Moszkvában kötött fegyverszünettel zárult le. A két állam azóta sem kötött békét egymással. A harcokban 30 000 ember halt meg. Mindkét félnek felróható az etnikai tisztogatás bűne, ami miatt 230 000 örmény és 800 000 azeri menekült el szülőföldjéről. Az ebből adódó feszültséget emlékutunk során többször tapasztaltuk.

Az egykori munkástelepülés várossá fejlesztéséhez az idehurcolt, főleg magyar és német hadifoglyok, civil internáltak jelentős mértékű munkával és szaktudással járultak hozzá. A különböző objektumok felépítése közben sok százan meghaltak. A kegyetlen hajcsárok a norma teljesítéséért végelgyengülésbe hajszolták őket. A rabok csontjaira is épült települést 1949-ben városi rangra emelték.

Mindezek tudatában utaztunk a többsávos *Koroghlu* sugárúton és kerestük fel a régi szovjet stílusú panelházak mögött a német kormány és német civilszervezetek által felújított hadifogolytemetőt, ahol ***Almazova Malek Midzsidos*** asszony, a temetőt gondozó család tagja fogadott minket.

A gondnoki szerepet apjától, az azóta elhunyt ***Zabít Midzsidos*** második világháborús veterántól vette át. Elmondása szerint a névtelen, számozott sírokban több mint százan nyugszanak, névsorukat a városházán őrzik.

Sumgaiti fogságának éveire a budapesti **Bizony Ottó**² így emlékezett: „Táborunk közvetlenül a tenger mellett, Bakutól 60-70 kilométernyire volt. Szokás szerint többszörös szögesdrót-kerítéssel, őrtornyokkal körülvéve. A látvány gyönyörűséges volt! De mit ért nekünk, amikor gyakran a csupasz földön hasra fekiüdünk, hogy ne érezzük annyira az éhséget!

Kora reggel a munkahelyre kivonuláskor gyakran találkoztunk azeri tevék karavánokkal. Olykor átvonultunk azeri településeken is, amelyek földszintes, lapos tetejű, fehérrel meszelt házakból álltak (hasonlatosak a valamikori Mária Valéria-telep szükségslakóházaihoz).

Az általánosan 12 órás napi munka után a bevonuláskor a létszámmellenőrzés néha órákon át tartott – és csak azután volt vacsoraosztás. A későbbiek során tevehúst is kaptunk. Nekünk, éheseknek ez is jó volt... Egyik alkalommal munkahelyünk közelében édesgyökér növényeket fedeztünk fel. Teszedtük zsebeinket, jó kiegészítő volt a szerény étkezés mellett.

Időnként fürdőbe mehettünk. Egy nagy fahodályban kis fadézsákba meleg vizet kaptunk. A „fürdésre” öt percnyi idő állt rendelkezésünkre, közben ruházatunkat fertőtlenítették. A serkék azonban gyakran túlélték ezt is, és vidáman tobzódtak rajtunk. Az élősdiektől sokat szenvedtünk. Közmondás is lett, hogy itt a tetvek háziállatok... A lágerben volt egy úgynevezett „disztrófiás elkülönítő”, ahová a teljesen legyöngült, élő-csontváz foglyok kerültek.

Őreinkkel nem volt különösebb bajunk. Az idősebbek talán megértést, sőt együttérzést is tanúsítottak irántunk, de nem így a fiatalok. Táborparancsnokunk egy orosz őrnagy volt. Egyszer azt láttuk, hogy a konyha felől somfordál és hosszú köpenye alól kilóg egy nagy halfej. Így született a mondas: a szocializmusban mindenki lop.

Hiába volt lágerünk közvetlenül a tenger mellett, nem juthattunk oda, csak a drótkerítésen át láthattuk, és vágyakozhattunk rá a nyári nagy melegben. Az azerbajdzsáni nyár 1946-ban kegyetlenül meleg volt. A munkahelyeken félmeztelenül dolgoztunk, valósággal feketére lesülve. Esténként szinte mulatságos volt, amikor a barakkok között fehér trikókat és alsókat láttunk imbolyogni: „fej és láb nélküli” embereket.” **Bizony Ottó** a leírás alapján valószínűleg a tengerhez közeli Sumgaitban felállított, 328. számú német-magyar hadifogolytáborban raboskodott.

A budapesti születésű **Lengyel Sándort** (1925) tizenkilenc évesen hurcolták Érdről malenkij robotra. Temesvárról ő is a Bakutól 30 km-re fekvő 328. sz. lágerbe, Sumgaitra került, ahol három évig volt fogságban. Innen tért haza 1948. június 26-án. Viszaemlékezéseit már 1954-től felszentelt római

katolikus papként 1997. augusztus 27-én jegyezte le. A sumgaiti lágerben fekvőhelyük először a pusztta föld volt, később kaptak védőponyvát, fekvőhelyüket otthonosabbá tették. Mint érettségizett diákot, megtették a negyven fős létszámú barakk parancsnokának. Megtanult oroszul. Először egy új gyártelep építésénél dolgozott, mint brigádparancsnok, majd festőnek adta ki magát. Egy ideig egy bitumenező brigádhoz állt be, később kőfaragó lett. Az egyik kőbe, mint írja: *„belevéstem az L. S. monogramot. Kövem ma is ott díszlik a Sumgaiti Művelődési Ház oldalán.”* Az első év karácsonya után megbetegedett. A magyar tisztek faszenet etettek vele, ettől jobban lett, talpra állt. Megtudta, hogy van egy német pap a lágerben, és – mint írja – *„amikor láttam, hogy gyertyákkal, könyvecskével a kezében megy az egyik barakk irányába, utánamentem. Ettől kezdve szentmisében volt részem. (...) A lágerben tudomásom szerint körülbelül kétezer magyar és körülbelül egyezer német volt. (...) Időnként közölték velünk: „magyarszki szkoro domoj, magyarok hamarosan mentek haza, ekkor és ekkor.” Számoltuk is a napokat (...) S mikor jött el a hazajövetel? S hogyan jött el? Amikor háromévi ott lét után egy betegtranszportot irányítottak haza, s az nem volt tele magyarokkal, akkor egy szép napon – s akkor már elhittük, mert ilyen még nem volt – tetőtől talpig új holmit – cipőt, harisnyát, alsónadrágot, nadrágot, kabátot, inget, sapkát és egyebet – kaptunk, de előtte lefürdettek minket. Most aztán már megdobbant a szívünk, meg is írtam a piros-fehér-zöld színű lapocskát a szüleimnek. Jövünk hazafelé. (...) Most már boldog voltam, hazasegített a Jóisten. (...) Orosz fogságban a német **dr. Burkál** és az orosz **dr. Badalova** orvos azt mondta: csoda, hogy hazakerülök annyi szenvedés, betegség, a halál lépcsője előtti próbatétel után. Én nem csodának mondom. Úgy érzem, hogy a Jóisten akarta, hogy hazakerüljek, s gyermekkori vágyam, hogy pap lehessék, az Ő hívására teljesüljön.”³*

A két túlélőtől idézett emléktananyag szerint a sumgaiti 228. sz. táborban a magyar hadifoglyokon kívül magyar internáltak is voltak.

Visszafelé jövet tudtuk meg, hogy Bakuban a 442. számú főtáborban is raboskodtak magyarok. Lágertemetője a város nyomornegyedében, illetve az egyik elszegényedett külterületén volt elhelyezve, azonban a helyiek német katonai temetőként ismerik. A *Zaur Karimov* út 1. száma alatti zárt területen találtuk meg gondozott állapotban. A sumgaitihoz hasonlóan itt is a német hadisírgondozóknak köszönhető, hogy 1992–1993 között teljesen felújították és magas kőfallal körbekerítették. A bejárati vaskaput csoportunk előtt az azeri *Guszejn Guszejnov* temetőgondozó nyitotta ki. Ideális rendet találtunk.

Német támogatással gondosan megépített betonkeretben vannak a sírok. Az információs táblán feltüntetett névsor adja tudunkra, hogy a sírkertben 80 hadifoglyot temettek el. Azt is kiolvassuk belőle, hogy 13 magyar katonafogoly talált itt örök nyugalomra. Három elhunyt magyar nevét sikerült kibetűzni: **Huber János, Lukács Henrik, Práter József**. Nyugodjanak békében. Ebben a katonai temetőben is kegyeletteljes megemlékezést tartottunk, és imádkoztunk a fogságban elpusztultakért, akik idegen földben nyugszanak.

Másnap, míg a csoportunk városnézésre indult, addig **dr. Szilágyi Péter Ferenc** a Miniszterelnökség helyettes államtitkára – a nagykövetség közvetítésével – találkozott és tárgyalásokat folytatott többek között **Nazim Samadov** kulturális miniszterhelyetttel, valamint az Azeri Diaszpóra Ügyeiért Felelős Állami Ügynökség és a Bakui Önkormányzat vezetőivel.

GANDZSABA (KIROVÁBÁD)

Bakuból az ország északnyugati részébe bérelt busszal indultunk el, a szárazság övezte köves, homokos, gyéren lakott pusztákon át. Útközben érintjük *Gobusztan* és *Shamakhi* városokat. Az itteni térség legnagyobb látványossága az iszapvulkán.

Gandzsába vezetett az utunk, több mint háromszázezer lakosával ez Azerbajdzsán második legnagyobb városa. Az itt szenvedő magyar hadifoglyok, internáltak a visszaemlékezéseikben még *Kirovábádként* emlegetik, nevét a múltban többször megváltoztatták: 1804–1918 között *Jelizavetpol*, 1918–1939 között *Gandzsza*, az erőszakos szovjetizálás szüleménye a *Kirovábád*, 1989 után újra *Gandzsza*. Azóta a térség, illetve a *Hanlari* járás mezőgazdasági, ipari és közigazgatási központja lett.

Az azerbajdzsáni és az iszlám építészet alkotásaiban bővelkedő metropoliszban a *Vego Hotelben* kaptunk szálláshelyet. Kísérőink szerint ez már a belváros, ahol kalauzolásukkal több szép, XVII. századi mecsetet kerestünk fel. Megmutatták a karavánszerájt, másnéven a fogadót, ahol a selyemút kereskedő vándorainak áruval megrakott karavánjai megpihentek. Megcsodáltuk az óváros épségben fennmaradt kapuit, amelynek falait a középkori kézműves művészet szép alkotásai díszítik. Néhányan felkerestük a *Khán kertjét* és az itt született XII. századi perzsa költő, **Nizami Gandzsavi**⁴ mauzóleumát. Felsorolni is sok, mennyi látnivalóban gyönyörködtünk.

Az itteni programunk magyarbarát szervezői megleptek minket. Tiszteletünkre a helyi polgármesteri hivatal – a *Kaya étteremben* – bőséges

munkavacsorát adott, amelyen a gandzsai *HUNAZ Magyar-Azeri Baráti Társaság* aktivistái is megjelentek.

Másnap a Társaság aktivistáinak szervezésben, **Abbasov Ehtibar** nyugalmazott alezredes, HUNAZ-tag és **Nadzsir** gandzsai pedagógus vezetésével a *Hanlari* körzetben, *Gandzsától* 14 km-re meglátogattuk az egykori lágerek sírhelyeit.

A Svédországi *Upsalában* a későbbiekben letelepedett **Szabó Sándor**⁵ egykori hadifogolyoknak és sorstársainak a Kirovobád–Tbiliszi vasútvonal építése lett a feladatuk. Levelében leírja többek között, hogy „*Szovjet rabok rakták le a síneket, mi pedig építettük a pályát. A munka igen nehéz volt: lyukfúrás a sziklába, robbantás, kőtörés, a törmelék elszállítása stb. Az otromba szerszámok nagyon megnehezítették a munkát. A pályát két irányból indulva építettük, mégpedig munkaversenyben. A terv szerint a két munkacsapatnak november 7-én kellett találkoznia. Ez meg is történt, csakhogy 1 méternyi szintkülönbség volt a két sánpár között. Szegény mozdonynak lépnie kellett egyet...*”

Minket elsősorban a hanlari körzet 1552. hadifogolykórházhoz és a Magyarországról civilként idehurcolt internáltak 498. sz. ORB munkázászlóaljához tartozó 1. sz. sírkert érdekelt, ahol 371 internált van eltemetve, többségük német nemzetiségű magyar állampolgár.

Azerbajdzsán, Gandzsa környékén, megemlékezés a Hanlari körzeti 1552. hadikórházban és a 498. ORB, valamint a 223. hadifogolytemetőben. A 1552. számú hadifogolykórház és a 498. számú ORB munkázászlóalj 1. számú temetőjében 371 halott van eltemetve.

Itt a kövek borította fennsíkon mintegy ötszáz méterre terül el a hanlari 223. sz. hadifogolytábor 2. sz. sírkertje, ahol 323 sírhantot számoltam meg. Ugyanitt 10 tömegsír is van, névtelen magyar és német katonaáldozatok nyughelye.

Mindkét sírkertben kegyeletteljesen emlékeztünk halottjainkra, sírjuk felett imádkoztunk, a központi kereszt tövében nemzeti színű szalaggal átkötött mezeivirág-csokrot helyeztünk el.

A helyi azeri lakosok elmagyarázták, hogy a magyarföldről idehurcolt internált civilek és hadifoglyok a kopár hegyek, völgyek, sziklás tájain vasútvonalat, hidat, állomást építettek, nehéz kőfejtő munkát végeztek. Sokuk a kemény fizikai munka, az éhezés, a végelgyengülés áldozata lett.

Az NKVD osztagai a helyi azeri lakosokat – *Qizilqaya, Kirhli, Göygöl* férfinépét – sem kímélték, őket is rabszolgamunkára kényszerítették. Megmutatták a közeli muzulmán temetőt, ahol sok, a vasútépítés során elhunyt azeri is nyugszik.

A *Vojennij Memorial Társaság* jóvoltából ismertté vált számunkra is az alábbiakban közölt hanlari magyar áldozatok eddig felkutatott névsora.

HALOTTAINK A TEMETŐKÖNYVEK ÉVEK SZERINTI BONTÁSÁBAN

*„Ki rájuk kaparta ezt a rögös földet,
aki betakarta, az se tudna többet.
Békében haltak meg, még sem volt ravatal.
Itt fekszik, itt porlad sokezernyi magyar.
Sok ártatlan magyar, sok védtelen magyar.”*

(Plósz Mihály, *Ki rájuk kaparta...*, 1946)

Azerbajdzsán négy (*Hanlari, Kirhli, Baku, Sumgait*) lágertemetőjére vonatkozóan eddig 360 nevet sikerült kigyűjteni az adatbázisból, melyek a történelmi Magyarország egészére, az elszakított régiók magyarlakta településeinek szülőiteire is vonatkoznak.

Legtöbbjük esetében rendelkezésre állnak azok a személyes adatok, melyek alapján beazonosíthatók (születés éve, helye, édesapja keresztne-

ve). Közel 100 fő esetében hiányzik valamelyik adat. A legtöbb esetben ismert a halál időpontja, valamint a fogvatartás és a temetés helye. Az elhunytak egy részénél sajnos nem ismert a születés helye.

Ahol feltüntették a települést és a megyét, ott az orosz átírás miatt elferdített földrajzi neveket olvashatunk, az eredeti helységnév nehezen fejthető meg. Több esetben vonatkozik ez a vezeték- és keresztnemekre is.

Mi állapítható meg a kigyűjtött adatokból?

Az adatbázisban szereplő legidősebb személyek: *Andrási Antal* (sz. 1893), *Kiss András András* (sz. 1894), *Molnár János Péter* (sz. 1896), *Péter Mihály Mihály* (sz. 1897), *Molnár Mihály* (sz. 1899, Hajdúszoboszló). A legfiatalabbak 1927-es születésűek, köztük *Kelemen Ferenc* (Pesthidegkút, Levente u. 43.), *Nagy János János*, *Vat(c)h Maksz.* A 360 elhunyt közül 13 fő született 1900 előtt, 325 fő 1901–1922 között, 18 fő 1923–1926 között, 3 fő pedig 1927-ben.

Az is megfigyelhető, hogy a hadifoglyok körében 1945-ben és 1946-ban volt legmagasabb az elhalálozások száma, 1945-ben 175-en és 1946-ban 102-en haltak meg. Embertelen körülmények uralkodtak a Hanlarban és a Kirhliben felállított szovjet koncentrációs lágerekben, az előbbiben a két év alatt 155, az utóbbiban 100 magyar hadifogoly halt meg végelgyenülésben és járványos betegségben.

Adathiány és az iratok pontatlansága miatt nehéz az azeri táborvilág teljes körű veszteségeinek pontos adminisztrálása.

A legtöbb magyar ember a Hanlari táborban és az ottani kórházban pusztult el.

1946-ban a Hanlar tábor postafiók száma 223, 1947-ben 223/2.

1948 októberétől a Hanlar körzetében levő tábor felszámolták, a hadifoglyok ugyancsak az Azerbajdzsán területén fekvő *mingecaviri táborba* kerültek át.

Az egyik hadifogoly 1949. január 1-én kelt levelezőlapján már 7444/3. tábori szám olvasható. Mint írja, „minden a régi, a munka is tűrhető”, asztalosként dolgozik.

1949 júliusában itt is felszámolták a tábor és a repatriáció idején visszatartott magyar hadifoglyok egyik részét áthelyezték a 7082/3. táborszámú Voronyezs környéki hadifogolytáborba. Feladatuk a település háború alatt lerombolt épületeinek újjáépítése volt. Ebben a táborban már csak magyar hadifoglyok tartózkodtak.

Kimutatás a nevesített magyar rabok elhalálozásáról, eltemetéséről a fontosabb azerbajdzsáni lágerekben

Évszám	Hanlar 1552. sz. rabkórház, 498. sz. ORB tábor	Kirhlil 223/2. sz. táborrészleg 1. sz. temetője	Baku 442/2 sz. hadifogolytábor 1. sz. temetője	Szumgait 328 sz. hadifogoly tábor 1. sz. temetője	Összesen
1944			-	-	3
1945	90	74	10		175
1946	65	26	7		102
1947	62	14	3		80
1948			2	-	6
Összesen:	220	118	22	6	366

A Hanlar fennsíkon: magyar rabok sírjai katonás rendben

HANLAR

(Az északi peremkerületében levő 1552. számú rabkórház és a 498. ORB láger nevesített halottjai évek szerinti bontásban)

1944-ben elhunyt (1 fő): Tolober (Talabér) Ferenc (1913-1944.12.22.).

1945-ben elhunyt (90 fő): *Szavák Gavril* (1911-1945.01.03.), *Ledes József* (1920-1945.01.09.), *Andrási Antal* (1893-1945.01.14.), *Somodi János* (1903-1945.01.19.), *Zih Károly* (Irsemen, Bihar, 1910-1945.01.20.), *Szőke (Székely?) Sándor* (1908-1945.01.23.), *Fekete Lőrinc* (Bacso Ger? 1906-1945.01.24.), *Trut v. Toud (Tóth) István* (Gádos, Békés, 1919-1945.01.25.), *Imre János* (Kékes, Borsod, 1922-1945.01.28.), *Szamai Lajos* (1912-1945.01.28.), *Galin János* (1922-1945.02.), *Kovács Zoltán* (Cleveland, Amerika, 1909-1945.02.01.), *Ureki Ivan* (1900-1945.02.01.), *Guter Jon Andres* (1912 - 1945.02.02.), *Sejntas Mihály* (1900-1945.02.03.), *Szalai Lajos* (Irkertfüves? Bihar, 1912-1945.02.03.), *László Ferenc* (Orosháza, 1913-1945.02.08.), *Vrezguló Mihály Mihály* (1912-02.08.), *Horvát János János* (1914-1945.02.08), *Galin János Ion* (1922-1945.02.11.), *Bálint Ferenc István* (1909-1945.02.21.), *Boncos (Bokuas v. Boncas?) Vladisláv (László)* (Amasa, Bihar/Románia, 1922-1945.02.21.), *Holousz (Halász?) Lajos* (1914-1945.02.27.), *Salgó István Ferenc* (1922-1945.02.28.), *László István* (Recsju? Tolna, Tamási, 1918-1945.02.28.), *Horvát Ferenc* (1921-1945.03.12.), *Boku (Bakó?) Ferenc* (Kisoosa? Baranya, 1921-1945.09.05. v. 03.12.), *Niksz Georgij (György)* (Zarkaháza, Vas m., 1917.03.12.-1945.03.16.), *Mojzes (Mózes?) József Péter* (1905-1945.03.17.), *Tabán István István* (1919-1945.03.19.), *Paj v. Pop István János* (1922-1945.03.20.), *Domnos v. Domiod (Dámnagy?) Gábor* (1910-1945.03.20.), *Bohus Dezső Mihály* (1921-1945.03.21.), *Tola József József* (1925-1945.03.24.), *Karikás Sándor* (Zjo Sz.? 1911-1945.03.25.), *Antus József József* (1909-1945.03.27.), *Begedi István István* (1922-1945.04.03.), *Figer (Fehér) György István* (Szevljus/Nagyszőlős, 1908-1945.04.03.), *Vargos Imre János* (1914-1945.04.13.), *Liker Mihály Mihály* (1908-1945.04.03.), *Szabó Gyula Gyula* (1921-1945.05.01), *Hercsik Pál János* (Oszt-Beste?, 1908-1945.05.17.), *Vadguckij Mihály József* (1907-1945.05.28.), *Egen v. Egon Lajos* (Kenderes, 1913-1945.05.30.), *Palotaj v. Palotás v. Palotai József József* (1920-1945.06.03.), *Nagy Sándor József* (1922-1945.06.04.), *Borsodi Béla Albert* (Dacsukesz?, Nógrád m., 1905-1945.06.11.), *Csinój v. Inoj Frigyes* (1922-1945.06.19.), *Csinój Frikes Ion* (1922-1945.06.25.), *Tót Sándor István* (1914-1945.06.25.), *Szűcs Imre Imre* (1913-1945.06.30.), *Krisztof (Kristóf) János János* (1914-1945.06.30.), *Danfi v. Daiifi (Dánffy?) Sándor József* (Jagovick, Boronszk 1910-1945.06.30. v. 07.02.), *Tót János Georgij* (1909-1945.07.06.), *Borbély Lajos Koszta* (1921-1945.07.11.), *Kohara v. Kogan Lajos Lajos* (Túrkeve, 1920-1945.07.18.), *Simou v. Simon Ferenc* (Szalaptamart? Bihar, Románia, 1911-1945.07.20.),

Kovács Imre Mihály (Bélavár, Somogy m., 1902.02.18.-1945.07.13.), **Boota (Bóta?) János János** (Ukajin v. Uszajs? 1920-1945.07.23.), **Szenkrke v. Szekrenini Miklós** (1909.07.11.-1945.07.23.), **Brunner János** (Vértesacsá, Fejér m., 1920.1.20.-1945.07.23.), **Zoud (Zöld?) János Sándor** (1910-1945.07.23.), **Szekeres Miklós Antal** (1912-1945.07.23.), **Domokos András Ferenc** (1914-1945.07.28.), **Bolvölvi (Gálvölgyi?) Antal** (1901-1945.07.31.), **Budij (Budai?) Miklós** (Jászapáti, 1915-1945.07.31.), **Bognár Sándor** (Nápkor, Szabolcs m., 1907-1945.08.01.), **Eli (Élő?) Elek Antal** (Páty, Pest m. 1925-1945.08.01.), **Magyar József** (Noszvaj, Borsod m., 1913-1945.08.13.), **Kovács József** (Kjacsnimet, Pest, (Kecskemét?), 1922-1945.08.24.), **Godor (Gödör?) Géza** (Söjtör, Zala m., 1922-1945.08.28.), **Nagy János János** (1927-1945.08.31), **Baki Ferenc Ferenc** (1921-1945.09.05.), **Fuirmadi v Formodi József** (Torvaj, Somogy m., 1921-1945.09.09.), **Hathazi (Hadházi?) József** (Nyíradony, Szabolcs m., 1923-1947.09.10.), **Soós Sándor Lajos** (1908-1945.09.12.), **Babos György Márton** (1905-1945.09.14.), **Baján Áron Sándor** (1907-1945.09.19.), **Cseszeni Sándor János** (1906-1945.09.22.), **Kazak (Kozák?) János** (1921-1945.09.28.), **Korsós F. J.** (1911-1945.09.30.), **Szőke István József** (1909-1945.10.18.), **Csuti Sándor Sándor** (1905-1945.10.28.), **Toud (Tóth) Bálint Bálint** (1921-1945.11.11.), **Zsiros István Ferenc** (1911-1945.14.11.), **Balázs Kolsan (Kolozs?) Lajos** (1909-1945.16.11.), **Bordi (Borda?) György** (1914-1945.11.18.), **Albert József Lajos** (1924-1945.17.12.), **Szubuli Dénes Ödön** (1922-1945.12.17.), **Kovács József** (Rábacsécsény, Győr m., 1916-1945.12.21.).

1946-ban elhunyt (65 fő): Bencs István István (1921-1946.01.03.), **Szuper József József** (1911-1946.01.17.), **Katona Lajos Andor** (Dejvaval (Déva?), 1921-1946.01.17.), **Tót József József** (1909-1946.01.19.), **Máté Miklós Gusztáv** (1915-1946.01.23.), **Péter Mihály Mihály** (1997-1946.01.29.), **Krogunu Lajos János** (1920-1946.02.08.), **Jurtovics (Jurkovics,) József Ádám** (1922-1946.02.20.), **Balázs Miklós Miklós** (1921-1946.02.24.), **Pangesz János János** (1909-1946.03.13.), **Pislu László Sándor** (1923-1946.03.12.), **Horvát Imre Ferenc** (1921-1946.03.27.), **Kala (Káli?) József József** (1919-1946.04.01.), **Kunos Antal József** (Orosháza, Békés, 1922-1946.04.03.), **Kiss András András** (1894?-1946.04.06.), **Barát Gyula Sándor** (1922-1946.04.09.), **Zsak Pál Jakob** (1909-1946.04.27.), **Talobas Miklós György** (1911-1946.05.14.), **Domokos István** (Mezőhegyes, 1920.03.24.-1946.06.03.), **Domokos István István** (1905-1946.06.23.), **Kasza József József** (Debrecen, 1922-1946.07.11.), **Teleki István Gyerno** (1922-

1946.07.05.) Ruppert István János (1920-1946.07.18.), **Fridrih János János** (1924-1946.07.28.), **Bajáki József** (Kiskunfalu? Pest? 1914.08.01.), **Zacs Ferenc Ferenc** (1918-1946.08.12.), **Baranyai István Antal** (1908-1946.08.13.), **Pór Sándor Sándor** (1925-1946.08.18.), **Bancsó (Bacsó?) Béla József** (1917-1946.08.18.), **János György László** (1920-1946.08.21.), **Horvát Ambrus** (Somogysárd, 1921-1946.08.22.), **Kuti (Kuh?) József** (Szedres, Tolna, 1908.11.01.-1946.08.29.), **Ócsai Lajos Mihály** (1912-1946.08.30.), **Deák István** (Kecskemét, 1913-1946.08.30.), **Ocsaj (Ócsai) Lajos** (Mindcen (Mindszent?) 1912-1946.08.30.), **Galusztik v. Golustik (Halustyk?) Lukác Mihály** (Gadros 25 (Gádoros?), Békés, 1913-1946.08.30.), **Galvake v. Galvaksz v. Galvács v. Galavics? Károly** (Sopron 1905-1946.09.01.), **Burko József József** (1905-1946.09.11.), **Pásti György András** (1907- 1946.09.14.), **Koncz Károly** (Marosvásárhely, 1903-1946.09.18.), **Mogyoródi György György** (1921-1946.09.24.), **Kis Mihály** (Mihály Tiszjakeret? Jász, 1926-1946.09.24.), **Rengert v. Reingert János** (1908-1946.09.28.), **Horvát Imre Benedek** (Hakcsó, Somogy, 1907-1946.10.04.), **Teke v Tőke Gyula Sándor** (1912-1946.10.11.), **Horvát László István** (1922-1946.10.16.), **Horvát István Mihály** (1922-1946.10.18.), **Zala József Gáspár** (1921-1946.10.18.), **Horvát István** (Lajoskomárom, veszprém, 1922-1946.10.18.), **Weis Pál Mikael** (1914-1946.10.22.), **Deák Antal Lajos** (Geszt, Bihar, 1908.09.11.-1946.11.03.), **Kovács Lajos Lajos** (Hajduszováta, 1926-1946.11.06.), **Radun v. Raduj Gábor Gábor** (1920-1946.11.07.), **Bazi Lajos Dénes** (Okicska, Pest, 1922-1946.11.11.), **Priol Kirsch Ferenc** (1915-1946.11.12.), **Kis Sándor József** (Pocsaj, Bihar, 1920-1946.11.14.), **Mari Sándor József** (1926-1946.11.18.), **Doganes (Dohamics,) János** (Békéscsaba, 1914-1946.11.19.), **Szabó János János** (1915-1946.11.21.), **Torma János Ferenc** (1923-1946.11.22.), **Mandik (Mandrik?) József Antal** (1918-1946.12.12.), **Sisa István Illés** (1920-1946.12.13.), **Szil Albert Dávid** (1923-1946.12.15.), **Izer Pál** (Bacsbodrok (Bácsbokod?), 1923-1946.12.15.), **Nagy Vilmos Ferenc** (1926-1946.12.15.).

1947-ben elhunyt (62 fő): Rigó Balázs Balázs (1918-1947 01.02.), **Nagy Vilmos Ferenc** (1926-1947 01.06.), **Legendi Lajos István** (Dunakeszi, 1917.10.20.-1947.01.11.), **Misztyurih György György** (1922-1947 01.11.), **Tót István Károly** (1905-1947 01.20.), **Pénzes Pál Pál** (1903-1947. 01.25.), **Zongó László János** (1914-1947. 02.04.), **Csiszár Károly** (Hajdúszoboszló, 1921-1947.02.06.), **Bralind Sándor István** (1904-1947 02.11.), **Bonan (Bodnár?) János** (1913-1947.02.19.), **Danka Sándor** (Nádudvar, 1909-1947.02.24.),

Kenyer v. Kever (Kender?) Sándor (Demecser, Szabolcs, 1921-1947.02.27.), *Kroszjanskij József* (Lajosmizse, 1909-1947.02.27.), *Klajgansz József* (Ganna? Veszprém, 1912-1947.05.01.), *Szevati Imre Gáspár* (1908-1947.03.03.), *Fulojter v. Fulajtár János* (Goros, Románia, 1907-1947.03.07.), *Vas János Mihály* (1906-1947.03.09.), *Gojdu (Hajdu?) Károly* (Vasad? Pest, 1912-1947.03.11.), *Zsupán József István* (1917-1947.03.22.), *Giber István* (Tata, Komárom, 1925-1947.03.28.), *Molnár József József* (1909-1947.04.01.), *Horvát Imre* (Gejderlog? Pest, 1910-1947.04.05.), *Szabó József János* (1903-1947.04.05.), *Járó János Ferenc* (1917-1947.04.10.), *Novák István Erzsébet* (1921-1947.04.13.), *Balázs Károly Gyula* (1921-1947.04.22.), *Nagy Károly* (Biharnagybajom, 1914-1947.04.22.), *Nagy Mihály József* (Szigali, Zakabast? 1919-1947.04.24.), *Nagy Károly János* (1919-1947.04.24.), *Kaufmann István Georg* (Újpest, 1912.11.20-1947.04.27.), *Borbély József* (Taab, 1912-1947.05.12.), *Gambos v. Gombas (Gombos?) Vince Mihály* (Gabor v. Gaborja, Bihar, 1911-1947.05.21.), *Csulik József József* (Lajoskomárom, Veszprém, 1924-1947.06.05.), *Török Gábor György* (1922-1947.06.12.), *Fendrik (Fendics?) László Ignác* (Vas megye, 1910-1947.06.18.), *Buraczki József Gábor* (Pestszenterzsébet, 1916-1947.06.22.), *Bogár Ferenc Károly* (Napkor, Szabolcs, 1909-1947.06.26.), *Nagy Aladár Aladár* (1912-1947.06.28.), *Rác Lajos Lajos* (1907-1947.07.02.), *Koszorus Gyula István* (Ejgenfod? Zala, 1921-1947.07.10. v. 11.20.), *Molnár János Péter* (1896-1947.07.10.), *Gozsov (Gazsó?) v. Gozsu János Mihály* (Lajosmizse, 1913-1947.07.13.), *Cigány Géza Lajos* (Paty, Budapest, 1921-1947.07.18.), *Szabács Béla Aladár* (1914-1947.08.02.), *Tandori István Mátyás* (1921-1947.08.12.), *Til János János* (1911-1947.08.12.), *Tomusz (Tamás) Ignác Károly* (1909-1947.08.24.), *Révész Benedek Sándor* (1918-1947.09.12.), *Kelecsényi László László* (Modenuszen Galánta, Pozsony, 1908-1947.09.10.), *Hadházi József Sándor* (1923-1947.09.10.), *Pál Márton Antal* (Derdeanfalú Deordju 46, Románia, 1905-1947.09.13.), *Gercen v. Gerceg (Herceg) Ferenc Imre* (Ketergény, Fő u. 27., Ung m. 1913-1947.09.13.), *Bíró László István* (Nagyszalonta, 1911-1947.09.13.), *Szűcs Ferenc György* (1914-1947.09.20.), *Fodor Ferenc Ferenc* (Budapest, 1911-1947.09.24.), *Lejnard v. Lejnart v. Lénárd Béla* (Budapest, 1913-1947.10.12.), *Ko(c)h Mihály Mihály* (1903-1947.10.26.), *Mike Kálmán Antal* (1912-1947.11.04.), *Barta Andor József* (1920-1947.12.05.), *Dóka Emánuel Sándor* (Jászárokszállás, 1908-1947.12.11.), *Rider Pál Pál* (1909-1947.12.15.), *Fridrih János Ferenc* (Plitnohak?, Baranya, 1925-1947.12.22.).

1948-ban elhunyt (8 fő): *Kovács István István* (Nyírbátor, 1914.10.26.-1948.02.05.), *Krogupu László* (1920-1948.02.08.), *Krakov v. Krokoj (Krakói?) József József* (Abaújvár, 1901-1948.02.14.), *Dezsi (Dézsi?) Lajos József* (Nagyvárad, Bihar, 1919-1948.02.29.), *Végh Gyula Sándor (1924-1948.03.02.)*, *Timor (Tihor?) József György* (1922-1948.05.06.), *Kun József Ferenc* (Kevermes, csongrád, 1913.11.16.-1948.06.14.), *Burkó József* (Kisca? Notkalsa, 1905-1948.09.)

KIRHLI

(A 223/2. táborrészleg temetője)

1944-ben elhunyt (2 fő): *Kocer, Kovar v. Kocor Lajos* (Csigeo-Rusztó? Somucsímmede?, 1922-1944.02.24.), *Cavor v. Cavar István* (Ejne, Feled, 1902-1944.12.08.),

1945-ben elhunyt (74 fő): *Szabó Ion (János)* (1902-1945.01.15.), *Bori János* (1912-1945.02.17.), *Ekler Vendel* (Gilvacs v. Gulács, Szatmár, 1912-1945.01.30.), *Nagy András* (1920.05.-1945.02.), *Geloger v. Gerekoj v. Gerencsij (Gerencsér?) József* (Becsénya (Berzence?), Somogy, 1907-1945.02.16.), *Tokacs Erigot (Takács Ernő)* (Orat? 1912-1945.02.16.), *Papp János* (Ipoly, Bars? 1921-1945.02.17.), *Mester József* (1906-1945.02.19.), *Ungvári Gyula* (Debrecen, 1910-1945.02.19.), *Puskás Mihály* (Köröstarcsa, Békés, 1920-1945.02.22.), *Dalmadi István* (Dobaz v. Dobosz (Doboz!), Békés, 1914.06.17.-1945.02.23.), *Susinszkij (Sutinszkij?) István* (Szarvas, Békés, 1908-1945.02.23.), *Gertner Péter* (1925-1945.02.23.), *Murvai László* (1912-1945.02.24.), *Demeter Kondras (Konrád?), (András?)* (1921-1945.02.24.), *Demeter Sándor* (Dés, 1922-1945.02.24.), *Patopoj Imre* (1915-1945.02.25.), *Tout (Tóth) Kálmán* (1908-1945.02.25.), *Zakal v. Zakan (Szakál?) Imre* (Doropolsu? Szabolcs, 1902-1945.02.25.), *Meggyesházi Pál* (1921-1945.02.26.), *Sipos Sándor* (Nagyszalonta, Bihar, 1913-1945.02.27.), *Szokolec Imre* (1911-1945.02.27.), *Veres János* (Szanir v. Szenyér? Somogy, 1921.01.08.-1945.03.), *Polickas (Pálinkás?) János* (1911-1945.03.02.), *Polibila Mátyás* (1911-1945.03.03.), *Nagy Lajos* (Somador, Somogytúr, Somogy, 1907-1945.03.04.), *Ökrös György* (Battonya, Csanád, 1913-1945.03.06.), *Molnár Lajos* (1913-1945.03.06.), *Spaniberger János* (1906-1945.03.07.), *Rác Ferenc c. őrv.* (Somogyfajsz, 1908-1945.03.16.), *Delisz András* (1916-1945.03.20.), *Potata Miklós* (1911-1945.03.20.), *Dalmadi Sándor* (Doboz, 1910.06.17.-1945.03.22.),

Kecskés János (1902-1945.04.15.), **Kis József** (Peston (Penyige?), 1922-1945.04.30.), **Edvis (Edvi?) Pál** (1920-1945.05.01.), **Gábor József** (Ozora, Tolna, 1900-1945.07.20.), **Kis Károly** (1922-1945.09.04.), **Csa Imre** (Csetfalu, Vas, (Csehi?), 1919-1945.09.06.), **Dunagátvas (Dunahát Vass?) László** (Szentés, 1908-1945.09.11.), **Hansz Jakab** (Apatin Szombor, 1903-1945.09.13.), **Bogodi (Bagdi) Károly** (Buhar, Bihar m., 1909-1945.09.14.), **Enidej v. Zsejdej (Leiner?) József** (Székesfehérvár, 1908-1945.08.01.), **Kis István** (Csepek? (Cserhátaláp?), Nógrád 1911-1945.08.02.), **Borbás István** (Kisdoncso? Somogy m. 1921-1945.08.04.), **Német György** (Zsadány, Bihar, 1910-1945.08.21.), **Paál Imre** (Sz. Potmonostor? Becsbodrog, 1914-1945.08.23.), **Tout (Tóth) János** (Komuselen? 1922-1945.09.01.), **Furaj v. Furon Ferenc** (1921-1945.09.02. v. 10.02.), **Lebc Sarnon (Simon?)** (1895?-1945.10.12.), **Kopács Sándor** (Budapest, 1910-1945.09.27.), **Ekros v. Ökrös István** (Kozár, Nógrád, 1899?-1945.10.03.), **Farogu (Faragó?) József** (Fibes, Temes, 1907-1945.10.15.), **Kis Ferenc** (1913-1945.10.15.), **Egern László** (1920-1945.10.20.), **Tjuren Sándor** (1909-1945.10.21.), **Vati(c)h Maksz** (1927-1945.10.27.), **Orbán Domokos** (Miklósfalva, Udvarhely, 1904-1945.11.01.), **Szeijgen v. Szicsi Albert** (Lutca Odorhej? Románia, 1910-1945.11.02.), **Konrád Mihály** (1892?-1945.11.04.), **Klejber (Kléber?) Ádám** (1905-1945.11.07.), **Kis János** (1914-1945.11.12.), **Máriás Béla** (Hejőcsaba, Borsod, 1916-1945.11.12.), **Molnár Mihály** (Hajduszoboszló, 1899?-1945.11.12.), **Tischner Béla** (Veszprém, 1910-1945.11.14.), **Tout (Tóth) Mihály** (Peszszér-Adacs, 1913-1945.11.27.), **Vágner Imre** (1906-1945.11.29.), **Kovács Báint** (Sukoro, Fejér, 1899-1945.12.04.), **Kis Ferenc** (1913-1945.12.08 (08.08.)), **Vasicek Kálmán** (Gyöngyöspata, 1912-1945.12.10.), **Vágner Imre** (1906-1945.11.29.), **Nagy József** (Szatmárnémeti, 1911-1945.12.18.), **Nagyváti Béla** (1916-1945.12.19.), **Horomec Horongi v. Horoms László** (Hoduszano (Hajdúszoboszló?) 1902-1945.12.28.).

1946-ban elhunyt (26 fő): **Lescsán György** (Szarvas) 1922-1945.03.04.), **Német István** (Kethely, Somogy, 1901-1946.03.19.), **Radoki József** (1907-1946.07.18.), **Tokács (Tokaji?) György** (Pázmánd, Fejér, 1903-1946.07.23.), **Gincs Miklós** (Radnót, Románia, 1904-1946.07.28.), **Hibner András** (1902-1946.07.29.), **Pich József** (Budapest, 1905.03.23.-1946.07.29.), **Koliba v. Kolibo Miklós** (Nyírbertek (Nyírbéltek?), 1922-1946.07.29.), **Tót Péter** (Rogoj (Regöly?) Tolna, 1901-1946.07.31.), **Orosz József** (Nagyvárad, 1911-1946.08.17.), **Csermuska Imre** (Szirmabesenyő,

Borsod, 1913.01.12.-1946.08.24.), **Szabó Mihály** (Szolgoétgazo? Fehér, 1919-1946.08.25.), **Kovács Károly** (Győr, 1907-1946.09.18.), **Husztí Imre** (Janusholm, (Jánoshalma?), 1914-1946.09.21.), **Juhász Erazmus** (Vilkov, Pest, 1910-1946.10.09.), **Kovács Imre** (Babot, Sopron, 1908-1946.10.13.), **Herczeg Mihály** (Békés, 1920-1946.10.18.), **Gál Imre** (Mezőkeresztes, 1919-1946.10.20.v.02.11.), **Kalmár István** (Nogir, Vas, 1910-1946.11.06.), **Vejbel (Weibert) József** (1911-1946.11.08.), **Dunai István** (Úlkigyós, Békés, 1910-1946.11.13.), **Tilki László** (Rakamaz, Szabolcs, 1916-1946.12.18.), **Bujdosó János** (Kötegyán, Bihar, 1920-1946.12.27.), **Márkus Béla** (1920-1946.12.27.), **Szabó József** (Nagykátá, 1919-1946.12.27.), **Zambó János** (Kiskundorozsma, Csongrád, 1917-1946.12.27.).

1947-ben elhunyt (14 fő): **Peis József** (1904-1947.01.25.), **Bocsák István** (Reszneg, Zala, 1907-1947.02.02.), **Tóth Zsigmond** (Nyírmeggyes, Szatmár, 1912.04.11.-1947.02.09/10.), **Riger Márton** (1909-1947.02.20.), **Bosne (Bosnyák?) Boldizsár** (1920-1947.02.25.), **Smirmund János** (Kisszodfeklut? 47. Tana (Tanya?), 1895-1947.02.28.), **Gedaj (Gedai) Pál** (1921-1947.04.05.), **Csermák Gyula** (1907-1947.04.13.), **Horvát István** (Kopoj, Sziomodi (Somogy?), 1915 v. 1925-1947.04.30.), **Patócs Géza** (Tiszaórs, Heves, 1912-1947.05.03.), **Teller János** (Somogygaso. Somogy 1908-1947.05.30.), **Lemli (Lenti?) György** (Zombor (Jugoszlávia), 1908-1947.08.02.), **Medve Mihály** (1912-1947.09.12.), **Gaál Sándor** (Nagyhászan, Csík, Erdély, 1901-1947.12.21.).

1948-ban elhunyt (2 fő): **Borbély József** (Temes, 1922-1948.11.18.), **Kovács József** (Dimenyháza, Maros-Torda, 1926-1948.07.21.).

BAKU

(A 442. sz. hadifogolytábor 2. sz. temetője)

1945-ben elhunyt (9 fő): **Pesir (Piszár?) József** (1905-1945.01.29.), **Szekeres János** (Szeged, 1909.07.23.-1945.02.19.), **Devegeni v. Devicseni (Debreczeni?) Ferenc** (Törökbálint, Pest, 1906-1945.05.01.), **Bakonyi Gergely** (1906-1945.08.27.), **Szabó Sándor** (Nagykolontár? 1914-1945.10.04.), **Gerdeusz István** (1914-1945.10.30.), **Kovalter Ene (Ede?, Jenő?)** (Dirmot, Dervar, 1921-1945.11.01.), **Haszilló Ferenc** (Kecel, Nyúl 209, 1918.01.13.-1945.12.15.), **Szücs?** (Szja v. Zja) Erta? (1900-1945.12.20.), **Tót Mihály** (1921-1945.12.29.).

1946-ban elhunyt (9 fő): *Rivnjak Lajos* (1914-1946.01.21.), *Koloszar (Koleszar?) Béla* (Nagyoszd (Nagyatád?), Somogy m. 1913-1946.01.21.), *Német István* (1901-1946.03.19.), *Lévai (Lovas) István* (Cegléd, 1913-1946.01.30.), *Kadi Gáspár* (1894-B/SZ, 1946.01.11.), *Karácsony György* (1901-B/SZ, 1946.04.10.), *Koszó Menyhért* (1911-B/SZ, 1946. 07.16.),

1947-ben elhunyt (3 fő): *Tiszai Sándor* (Komada, Bihar, 1920-1947.07.25.), *Kiskovács István* (Szeged, Csongrád, 1921-1947.08.25.), *Kelen Ferenc* (Pesthidegkút, Levente 43, 1927-1947.10.19.)

1948-ban elhunyt (2 fő): *Kamerer Dezső* (1923-B/SZ, 1948.01.28.), *Bedő (Badó) József* (1910-1948.04.28.)

SUMGAIT

(A 328. sz. hadifogolytábor 1. sz. temetője)

1945-ben elhunyt 1 fő: *Simonek István* (Keszölc, Esztergom, 1925-1945.12.05.)

1946-ban elhunyt 4 fő: *Foncsor Ferenc* (Uike, Udvarhely megye, Románia, 1885? -1946.01.10.), *Szücs Béla* (Maconka, Heves, 1904-1946.31.23.), *Fegir (Fehér?) József* (Csongrád, Szegednagyszekses, 1907-1946.07.01.), *Balogh György* (1910-1946.07.02.)

1947-ben elhunyt 1 fő: *Starbauer v. Starkbauer János* (Újpest, 1909-1947.05.21.)

A lágerek világát megjárt **Cseh József** építész-mérnök egyik interjú-visszaemlékezéséből⁶ idézek, akit 1945 telén egy azerbajdzsáni munkatáborba szállítottak: „(...) Budapestem estem fogságba. (...) Amikor megérkeztünk Bakuba, két embert vízhordásra kerestek a konyhavagonba. Én azonnal leugrottam, hogy jelentkezsem, de rögtön össze is estem, annyira elgyengültem a sok fekvéstől és az éhezéstől. (...) Először Baku mellett egy szögesdróttal elkerített területre hajtottak be bennünket, később teherautókra zsúfoltak fel, és a Kura folyó felé, a kirovobadi német lágerbe szállítottak, azután Hanlarba, amely a cári időben Helenendorf néven volt ismert. Majd pedig fel egészen a hegyekbe, a daskásáni végső táborba, ahol szintén német foglyok voltak. A miénk a 223/5-ös láger volt. (...) Elhanyagolt épületek, rozoga priccsek fogadtak. Az első feladatunk éppen a tábor renoválása volt. Megrázó élményben volt részünk, amikor a Hanlar melletti táborból szürke ruhás, sápadt, görnyedt embereket láttunk ötös sorokban kivonulni. Az orosz rabláger volt. Ez lesz a jövőnk, ez lesz a sorsunk? – kérdeztük egymástól. (...) A lágerben jobb volt az ellátás, mint a vonaton. Az

*első napon amerikai marhanyelvkonzervet bontottak nekünk, amelyből fejé-
ként öt-hat dekányit kaptunk. A gyomrunk azonban annyira átalakult a négy-
hetes koplalás alatt, hogy nem bírta a zsíros ételt. Rosszul lettünk, ment tőle a
hasunk. Egyébként az élelmünket egy távoli raktárból vételeztük, ahonnan ál-
talában csupán a fele érkezett meg, mert a többi ellopták a civilek. Érthető,
hiszen ők is éheztek. (...) Összesen hatszázan éltünk ott. A környező üzemekben
dolgoztattak minket. Kétszázan jártak az asztalosüzembe, az építőbrigád is volt
vagy százötven fős, a szabók körülbelül húszan lehettek. A többieket pedig más
szakterületekre osztották be, például a mészégető telepre. Jómagam a láger
mérnökévé léptem elő. Én irányítottam az építőbrigádot.*

*A fogolytársaim (...) gyakorta nem is betegségben haltak meg. Sokszor az
elkeseredettség végzett velük. Főleg azok nem bírták, akik még a háború alatt
kerültek fogságba, és már négy-öt éve raboskodtak. Sokukat tíz esztendőre
ítélte a szovjet katonai bíróság. Egyszer csak azt vettük észre egy-egy fogoly-
társunkon, hogy teljes letargiába esik. Egyre kevesebbet eszik, rendszeresen
másnak adja a vacsoráját, lassan lefogy, sápadt lesz, éjjel pedig a pokróca
alatt sírdogál. Ilyenkor a magyar lágerparancsnok már előre megmondta,
hogy maholnap visszük a hullaházba. Bújában halt meg. Nem volt semmi
baja, az elhagyatottság és a reménytelenség végzett vele. (...)*

*Igen nehéz körülmények között éltek a második világháború magyar
hadifoglyai. Ennivalójuk inkább a moslékhoz hasonlított, semmint emberi
táplálékra (...) Szinte mindig éhesen lézengtek a táborban. Sokan hasra
feküdtek a csupasz földön, hogy ne érezzék az éhséget. (...)*

*A Moszkva és Budapest között létrejött hadifogoly-egyezmény értelmé-
ben 1948 végéig az összes magyar hadifoglyot haza kellett szállítani. Az
azerbajdzsáni rabok a Kirovobad melletti „hazamenőtáborban” kaptak
szabadulói igazolványt, majd nem kis viszontagságok és izgalmak árán, ál-
talában egyhónapig tartó utazást követően jutottak haza. „Fekete gőzösnek
csattog a kereke, magyar hadifoglyok mennek haza véle...” – énekelték a
marhavagonokban. (...)*

A NÉMET TELEPESEK VÁROSÁBAN, GOYGOLÁBAN

Azerbajdzsáni utunk utolsó állomását, *Goygola* települést is felkerestük.
A *Goygol/Göygöl* németek által alapított településen – ahol Sztálin jóvoltá-
ból már németek nem élnek – kutatómunkánkat a nyolcvan éves **Fikrat**
Izmajlov, a város nyugalmazott építésze, helytörténésze segítette. Közremű-

ködésével a németek által rendbe hozott sírkertbe látogattunk el, ahol 9 náció (német, magyar, román, olasz stb.) fiai, mintegy 900 fő van eltemetve.

A halottak névsorát nem sikerült felkutatni. A kísérőnk úgy tudja, hogy az egykori láger veszteséglistája az egyik moszkvai levéltárban van, ahol az NKVD GUPVI-táborainak titkosított iratait helyezték el.

Megtudtuk, hogy 1945–1947 között az NKVD helyi szervei az itteni német római katolikus templomban állították fel az NKVD GUPVI 223. számú hadifogoly-táborhoz tartozó 1552. számú rabkórház itteni részlegét és a 223. sz. főláger különböző táborrészelegeiben elhunytak kerültek az előbb említett temetőbe.

A városka másik végében egy kisebb, szintén jól gondozott hadifogolytemetőt is felkerestünk, amely az egykor itt élt német lakosság polgári temetőjének szomszédságában terül el.

Az eltemetett 51 halottból 37 osztrák, a többi német és magyar nemzetiségű.

A polgári temetőben – búcsút véve az azeri tájegységtől – szomorúan szemléltük meg, hogy a település utolsó, 1935-ben született német lakosát, *Viktor Kleint* 2007-ben temették el.

Az azerbajdzsáni magyar hadifogoly-történet – különösen *Gandzsa, Hanlar, Kirhli* térségében – még feldolgozásra vár, ezért fontos a dokumentumok, visszaemlékezések összegyűjtése, elemzése, a megírt tanulmányok sajtó alá rendezése.

JEGYZETEK:

¹ Lásd: FURKÓ Béla: *Egy magyar hadifogoly emlékei a szovjet légerekben élőkéről, holtakról* c. emlékiratát. In: <http://www.adkiado.hu/FurkoBela/>

² BIZONY Ottó: *Az első benyomások és az azerbajdzsáni nyár.* in: HH 1998/4.

³ MUSKOVICS Andrea Anna: „Mit vétettem, kinek ártottam?” *Tárnokiak malenkij roboton.* Tárnok nagyközség Szlovák nemzetiségi önkormányzata, Tárnok, 2016.27-35. old.

⁴ Teljes nevén Abu Mohammed bin Jusuf Nizam ed-din (1141–1209) középkori perzsa költő. A szeldzsukok udvarában szolgált udvari költőként. Verseskötete (divanja) mintegy 20 000 verssorból áll. Ezen kívül 5 nagyobb epikus költeményt szerzett. Ezeket *Öt kincsnek* nevezték később, és a perzsa irodalom remekeinek tartották. Lásd magyarra fordított költeményeinek elektronikus változatát: <https://terebeess.hu/keletkultinfo/nizami.html>

⁵ Szabó Sándor - Uppsala, Svédország, HH 1993.

⁶ Forrás: Erdélyi Péter: *Fekete gőzös. Feldolgozásra vár az azerbajdzsáni magyar hadifoglyok története.* Magyar Nemzet, 2006. július 1., https://mno.hu/migr_1834/fekete-gozos-484681 Fekete gőzös

HORVÁTH LAJOS

RUSZOK (ROSZOK, VIKINGEK) A KÖZÉP-DUNA MENTÉN A 9-12. SZÁZADBAN

Köztudott a szakirodalomban, hogy ‘orosz’ népelnevezésünk a koraközépkori ‘rusz’-ból származik, amely eredetileg északi germánt jelentett, főleg ha az hajón Kijevbe érkezett és letelepült. Sőt nemcsak Kijevbe, hanem Krakkóba is. Al Bakri moszlim író 851-ben írta: „Prága városa kőből és mészből épült; áruk dolgában a legnagyobb városok egyike, ahová Krakkó városából rus-ok és saqalibák jönnek áruikkal...” Ebből a közlésből most számunkra az a lényeg, hogy a ruszok és szlávok nem ugyanaz a nép, hanem jól elkülöníthető két népesség.¹

Ez az éles megkülönböztetés még száz év múlva is létezett, hiszen Bírborbanszületett Konstantin a Dnyeperen délre hajózó népeket és zatonnyokat a folyón hol rusznak, hol szklavnak titulálja. Maga Benkő Loránd 1998-ban így foglalt állást a kérdésben: „Hogy ‘orosz’ népnévünknek mi volt az elsődleges jelentése, azt bajos meghatározni. Mindenesetre nem lehet kizárni a szlávtság mellett a kijevi germánságra vagy arra is vonatkozását sem, tekintve, hogy a 9-10. században ezt a jelentését a szlávon és törökön kívüli nyelvekben sem nélkülözte.”²

Jómagam 2002-ben a roszt (ruszt) magyar királyi testőrség földrajzi névhagyatékát kíséreltem meg összegyűjteni. Jelesen a Nógrád megyei Kis- és Nagyoroszi településnevekkel, valamint a Roszdt-szigettel foglalkozva bizonyítottam azok rus, azaz kijevi germán, keleti viking eredetét. Ebben a dolgozatban már említettem, hogy II. Bolgárölő Basileios (976-1025) bizánci császár seregében 6000 lándzsával és pajzzsal felfegyverzett rusz gyalogos harcolt. Ezeket a bizánci császár „kérte” az orosz fejedelemtől, amikor lányát hozzáadta és a fejedelem, I. Vlagyimir meg is keresztelkedett. Ez az orosz kíséret 988-ban érkezett Kijevből Bizáncba, és ettől kezdve az orosz (varég, varang, viking) testőrség évszázados karrierje indult útjára a bizánci császár seregében. Ezzel nem állítjuk azt, hogy ebben a kontin-

gensben nem lehettek szlávok, de meghatározó jellege, minősége rusz, azaz északi germán volt, s Kijevből érkezett.³

Szenthe Gergely 2007-ben foglalkozott az *Inquisitio de theloneis Raffelstettensis* című forrással, melynek keletkezési idejét 903-906 közé teszi a történettudomány.⁴ Nevezett szerző fordításában 2008-ban végre magyarul is megjelent ez a mi számunkra is nagyon értékes forrás. Szenthe Gergely véleménye szerint a forrás ténylegesen korábbi állapotokat rögzített tanúvallomások alapján, mégpedig II. (Német) Lajos, keleti frank király (843- 876) és fia, Karlman (876-880) idejére vonatkozik.⁵

Ez a tanulmány és szövegközlés tovább növeli a lehetőséget számunkra, hogy a Közép-Duna mente rusz, azaz északi germán telepeire nézve következtetéseket tegyünk a már korábban ismert forrásanyaghoz hozzáadva. Nem veszi el kedvünket az sem, hogy Szenthe leszögezte a vámrendeletben említett rugiakkal kapcsolatban: „Rusz kereskedők Duna-völgyi feltűnését az Inquisitio kérdéses szöveghelyén kívül más adat nem is valószínűsíti. A nyugat felé induló »normann« kereskedők tevékenysége – írott és régészeti források alapján egyaránt - a tengerpartra és környékére korlátozódott, és a Baltikumban, illetve Skandináviában meg is találhatóak a nyomaik.”

A már említett Krakkóból Prágába, azaz nyugatra menő rusz kereskedők ugyancsak szárazföldön mozognak, távol a tengertől. De Szenthe azért juthatott az idézett álláspontjára, mert nem fedezte fel a Passau és Linz között a vámrendeletben említett Rosdorf településnévben rejlő igen fontos történeti információt. Rosdorf jelentése ugyanis Roszfalu, Oroszfalu, Oroszi stb.

ROSDORF PASSAU ÉS LINZ KÖZÖTT A 9. SZÁZADBAN

Előrebocsátva, hogy a rugiak kérdésében nem kívánunk elmélyedni, azért egy-két mondat róluk szükséges, hiszen a vámrendelet említi őket a kereskedők sorában. A rugiak országa, Rugiland az Odera torkolatától keletre feküdt a tengerparton a 200-as években. A Kárpát-medencei gót uralom idején, 456-473 között a rugiak a gót-ellenes liga tagjaként a Morava és a Dyje völgyében laktak.⁶ Uralmuknak és hatalmuknak, önálló népiségüknek a langobardok vetettek véget az 5-6. század fordulóján.⁷

A 900-as évek elején emlegetett rugiak nagy valószínűséggel már nem lehettek germánok, hanem szlávok, akik a rugiak által korábban lakott területen éltek és kereskedtek. Ugyanolyan jelenséggel állunk szemben, mint

a csehek ‘böhmen’, s országuk Bohemia elnevezése, mely a kelta boius törzs nevéből keletkezett, melynek hatalmi szférája Kr. e. 50 körül hullott szét. Vagyis a boiok történelmi szerepének hanyatlása 550 évvel előbb következett be, mint a rugiaké. Mégis az egykori területük neve átszállott a cseh szlávokra, akikkel sohasem találkozhattak.

De az egész rugi-kérdés a vámrendelet vizsgálata, az északi germánok Közép-Duna menti jelenléte szempontjából érdektelen, mert valóban nem a továbbélő rugiak bizonyítják a jelenlétüket a 9-10. század fordulóján, hanem más. Szenthe Gergely leszögezte, hogy „Rusz kereskedők Duna-völgyi feltűnését az Inquisitio kérdéses szöveghelyén kívül más adat nem is valószínűsíti”, ám ennek az állításnak ellene mond maga Rosdorf neve.

A vámrendelet 1. fejezetében olvashatjuk: „Azok a hajók, amelyek nyugat felől, miután áthaladtak a passauai erdön, vagy Rosdorfnál, vagy bárhol másutt meg akarnak állni és vásárt tartani, vám fejében egy semidragmát, vagyis egy scotit adjanak; ha tovább akarnak menni Linz felé...” Ebből az itineráriumból világosan megállapítható, hogy Passau és Linz között akkoriban lakott volt egy Rosdorf nevű település, ahol időnként a kikötő hajók vásárt tartottak.

Rosdorf, azaz Oroszfalu vásáros hely Passau és Linz között félúton helyezkedett el, a jelenlegi Aschbach mellett. A vámrendelet forrása szerint bizonyosan lakott volt és vásárokat is tartott a 850-900 közötti fél évszázadban és feltételezhetően továbbra is. Ez a településnév elégséges bizonyíték rá, hogy függetlenül a rugiakhoz kapcsolódó vitától, megállapíthassuk ros, azaz rusz, északi germán népesség és kereskedő csoport jelenlétét ebben az időben a Dunánál. De nemcsak jelen volt, hanem hajózott is a Duna víziútján. Vagyis viking típusú hajók ekkori forgalma a Dunán feltételezhető.

OROSZVÁR MOSON MEGYÉBEN

Az Anonymus krónikája szerint Árpád fia Zolta a honfoglaláskor a magyarokkal együtt érkezett kijevei ruszok egy csoportjának azt a feladatot adta, hogy a német határon várat építsenek az ország védelmére. Ezt a közlést általános vélekedés szerint a Moson megyei Oroszvárra kell vonatkoztatnunk. Oroszvár a római Gerulata helyén épült fel a Hainburg-Bécs főút biztosítására, az anonymusi hagyomány szerint tehát a 9. század első felében. Középkori német neve Gervell, Kervell, ami lehetne a római Gerulatum név továbbélése is. Felmerült azonban a magyar kölpény, azaz ‘skandináv katonai kíséret’ elnevezés, mely névnek a germán ‘kylfing’ fe-

lel meg. Ebben az esetben a kerfellen népetimológiás német többes számú alak is számba vehető.⁸

Mint látjuk, Oroszvárral kapcsolatban már felmerült a skandináv germánok, azaz kölpények jelenléte a 10. században. Ez a vélekedés, feltételezés azonos a település névben megőrzött orosz népnévvel, hiszen az a 9-11. században inkább vonatkozott kijevi illetőségű északi germánra, mint keleti szlávra. Leszögezhetjük tehát, hogy Rosdorf után a Duna mentén másik viking-varég település Oroszvár volt, amely lehet, hogy korábbi bázisa ennek a népességnek, mint az Árpád vezette magyar nép honfoglalása.

De ha a vámrendelet 903-906 között készült, amely szerint Rosdorf lakott vásárhely volt, akkor a 900-as évek elején épülő magyarországi Oroszvár akár egyidőben is fennállhatott a Passau és Linz közötti viking településsel, és a Duna vízi útján akár még kapcsolatba is kerülhettek egymással.

KIS- ÉS NAGYOROSZI NÓGRÁD MEGYÉBEN

A középkorban Nógrád megyéhez tartozott a jelenlegi Szentendrei-sziget északi csúcsa, maga Vác is, és Nagyoroszi falu. A Dunán lefelé haladva Oroszvártól számítva a következő kijevi germán település Kis-Oroszi lehetett a Rosd-sziget (Szentendrei-sziget) csúcsán, és a vele történetileg szorosan összefüggő Nagy-Oroszi a Börzsöny-hegység keleti lábánál.

Kis-Oroszi falura nézve az első adatunk valószínűleg a dömösi prépostság 1108 körüli, Álmos herceg általi alapításával kapcsolatos oklevélből származik. A prépostságnak adományozott javak sorában szerepel „in Insula in Magna villa” egy eke föld három mansioval. A szövegkörnyezetből arra lehet következtetni, hogy ez a sziget a Rosd-sziget, az említett falu pedig Kis-Oroszi, mely ebben az esetben Nagyfalunak (Magna villa) neveztetik.⁹

Második adatunk szerint Keled, bácsi ispán – aki forrásainkban 1111-1128 között fordul elő – és Mánuel, a Szent Mária egyházat Ros faluval stb. a jeruzsálemi Szent Theodosius monostornak adományozta. Ezt az adományozást III. Béla (1172-1196) oklevélben megerősítette. Honorius pápa (1216-1227) átiratában olvasható: „Szent Mária egyházat Ros faluval, jövedelmekkel és más tartozékaival.” A lokalizációban nagy segítségünkre van a Szent Mária egyház és a Duna egy szigete, mely úgy is értelmezhető, hogy a Szent Mária templom Ros (Rosz) falu plébániatemploma, illetve Ros falu a Szent Mária szigeten álló templom tartozéka és ezeket együttesen ajándékozta Keled, bácsi ispán, aki a Gut-Keled nemzetségből származott.¹⁰

A Nógrád megyei Nagy-Oroszhoz csak kétségek között társítható az az adat, mely szerint 1219-ben „pristaldo Damiano de villa Orsci” (Orsci falubeli Daniján pristaldus) szécsényi peres feleket kísért Váradra.”¹¹ Ha mégis Nagy-Oroszra vonatkozik, akkor a településnek ez az első okleveles említése, mely témánk szempontjából nem nagy nyereség. Figyelemre méltó azonban, hogy Bakócz Tamás esztergomi érsek 1505-ben perbe fogta Nagy-Oroszi lakóit mint nemeseket a királyi ítélőtáblán. Az ekkor bemutatott oklevelek szerint a nagyoroszi ruszok (rutének) régtől fogva bírták Velika, Jásztelek és Pusztá-Berény nevű pusztákat. Birtoklásuk kezdetét e pusztákra „az idegenek elköltözködésétől fogva” időmeghatározással adták meg.

Az esztergomi érsek nem minden alap nélkül firtatta Pusztá-Berény birtokjogát, mert az első okleveles adat szerint 1274 előtt az esztergomi örkanonokság birtoka volt, amelyet az rendszeresen bérbe adott. Vagyis a 13. század második felében már pusztá, azaz a rutének számára idegen „berények”, illetve „jászok” már ekkorra elköltöztek, emléküket a helynevekben maradt fenn.¹²

Károly Róbert (1310-1342), I. Lajos (1342-1382) és Zsigmond (1387-1437) királyok a kisorosziak minden vám- és adófizetés alóli mentességét újból és újból megerősítették, kitűnik ez I. Ulászló 1441-ben kiadott ugyancsak megerősítő okleveléből, amelyik az előző királyokra hivatkozik. Ezeket a kiváltságokat II. Ulászló 1495-ben és II. Lajos 1516-ban ismét írott formában megerősítette Nagy-Oroszi rusz (rutén) lakóira nézve. A sort folytatta I. Ferdinánd (1526-1564) és II. Mátyás (1608-1619). I. Lipót a Nagy- és Kis-Oroszi „oroszokat” minden addigi kiváltságaikban megerősítette, amit Nógrád vármegyében ki is hirdettek 1688-ban. Kis-Oroszi ügyében Nógrád vármegye át is írt Pest-Pilis-Solt vármegyéhez 1690. márc. 6-án kelt levelében, melyben sérelmezte, hogy a kisorosziakat a kezükben lévő privilégium ellenére fegyveresen kényszerítették a porció megfizetésére.¹³

Mocsáry Antal 1820-ban megjelent munkájában vázolta is a Nógrád megyei Nagy-Oroszi népének kiváltságait és azok eredetét: „A mostani lakosok eleji Kálmán királynak, aki 1096-1114-ig uralkodott, engedelve mellett Lodomériából, Gallicziából és Orosz Országból költöztetnek ide által, ugyan ezért Orosz-falvának neveztetett ezen hely, s azzal a megkülönböztetett elsőséggel ruháztattak fel lakosai, hogy ők a király kapujánál és ajtajánál ör-kép felvigyázzanak, s a király személyét őrizzék.”¹⁴ Itt tehát, mint Oroszvárnál, ismét adatolható az egykori uralkodói katonai kíséret őrszerepet betöltött harcosainak középkori jelenléte.

A ROSZD-SZIGET ÉS NEMZETSÉG

Amint látjuk, rosz királyi testőrséget telepítettek le uralkodóink a jelenlegi Kis- és Nagy-Orosziba. A jelenlegi nevén Szentendrei-sziget a középkorban a sziget északi csúcsán lévő Rosz faluról kapta a Rosz-sziget nevet, ahogyan (személynévi eredetű) Csepel falu neve adta az egész Csepel-sziget nevét. Úgy látszik, hogy a szigetek folyás iránti felső csúcsain létrejött falvak nevének szigetnévképző szerepe volt a régi magyarságnál.

A mértékadónak szánt akadémiai vélemény szerint a Rosd-sziget és nemzetség neve a rozs gabonaféle nevéből származik, ezért általában Roszd alakban írják ezek előfordulásait a történeti irodalomban, függetlenül attól, hogy az oklevél, a történeti forrás mit tartalmaz. Szerintük a Buzád-nemzetség neve a búzából, az Árpád név az árpából származik.¹⁵ Több száz nomád előkelő nevének ismerete alapján kijelenthetjük, hogy egyetlen egyet sem találtunk, amelynek neve növénynévi eredetű lenne. Azok többnyire ragadozó állatok neveit viselték. A továbbiakban csak a Ros, Rosd-sziget és nemzetség nevével foglalkozunk.

Kijevtől délre folyik és délkeletre a Dnyeperbe ömlik a Rosz folyó. A Kijevi Évkönyv említi az 1146., 1150. és 1151. évnél úgy is, mint a folyó mellékének területi nevét. Velikij Rosztov és más Rosztovok nevének tövében, valamint Rosztyiszlav, Rosztyiszlavics stb. nevekben is ez található meg. A Rusz pedig magát a kijevi központú államot és annak területét jelentette a 10-13. században (Kijevi Rusz).¹⁶

Okkal állíthatjuk tehát, hogy a Rosd-szigeten létező Ros, Rosd királyi testőrfalu nevének hangteste, kiejtése Roszd-sziget, Rosz falu, ami még a 11-12. század fordulóján is óorosz (varég, normann) népességet vagy ilyen jellegű népcsoportot jelentett. Vagyis a Roszd nevű nemzetség is varég, normann származású lehetett valamikor a 10-12. században. A Roszd-sziget, a Roszd nemzetség, a Rosz falu, a későbbi Kis- és Nagy-Oroszi, a Szentendre határában lévő Oroszpatak és Orosz birtok tehát ezekről kapta a nevét. A Kárpát-medencében előforduló sok orosz nevű település közül több eredetileg lehet keleti szláv népességű, de az általunk vizsgált falvak és helynevek a rosztok, vagyis északi germánok hagyatéka, akik Kijevből a honfoglaló magyarokkal érkeztek.¹⁷ Egyébként a 40-50 Orosz, Oroszi stb. településnevünket senki sem válogatta még szét abból a szempontból, hogy eredetileg melyik északi germán és melyik keleti szláv eredetű.

A Rosd-nemzetség legelső okleveles említése 1221-ből való, amikor Rosd nembeli Domokos poroszló Váradon járt. Másodjára 1236-ban emlí-

tik Szöllös nevű Győr megyei birtok felosztásánál a választott bírák sorában Rusd nembeli Dénest. Ez a Rusd nembeli Dénes 1237-ben Toh-i (de Toh) Dénes poroszlóként tűnik fel veszprémi várnépek ügyében, amikor Kajár helység birtokviszonyait rendezték Uros pannonhalmi apát kérésére Győr megyében. Tápszentmiklós és Szöllös határán Tahi Dénes fogott bíróként volt jelen 1248-ban. Thohu-i Dénes szerviense 1240-ben Apa nevű személy volt. Rosd nembeli Tahi Dénes nyilvánvalóan Tahon, Tahiban lakott és ez a falu volt az ősi, illetve legnagyobb birtoka. Valószínűleg ugyanő birtokos még a Győr megyei Bőnyben 1240-ben.¹⁸

A Rosd nemzetség 13-14. századi okleveles adatait már összegyűjtöttük és feldolgoztuk, itt megismételni nem tartjuk szükségesnek.¹⁹ Feltűnő azonban, hogy a Rosd nemzetségnek nincsenek birtokai a Rosd-szigeten. A nevezett szigeten a Tiborc ispán által alapított monostornak semmi köze sincs a Rosd nemzetséghez, és „nagy” Tiborc, a monostor építtetője nem volt tagja a Rosd nemzetségnek. A napjainkban Szigetmonostor nevű település helyén lévő egykori monostor alapítója, Tiborc ispán 1198-1222 között szerepel a forrásokban.²⁰

ÖSSZEFOGLALÁS

A Közép-Duna mentén Rosdorf, Oroszvár, Kis- és Nagy-Oroszi, Rosd-sziget és nemzetség esetében bizonyítottuk, hogy ezek északi germán, orosz, rusz, azaz viking népességgel függenek össze. Az időkeret, amelyben állításunk fennáll, legkevesebb a 9-12. századot foglalja magában. Ez a 300 év az északi germánok, a vikingek nagy korszaka is egyben. A 12. századot meghaladóan a vizsgált településeken sem számolhatunk vikingekkel, mert azok beolvadhattak a déli németekbe (bajorok, osztrákok), a csehekbe-morvákba és a magyarokba. A magyar történettudomány azonban mostanáig sem végezte el a Kárpát-medencei óoroszok tüzetes vizsgálatát, közülük kik az északi germánok, és kik a keleti szlávok.

Figyelemre méltó – például – a Bereg megyei Oroszi (Sárosoroszi), amelyet először 1260-ban említ egy oklevél. A régészeti leletek állítólag a 6-9. században nyugati vagy déli szláv jelenlétet mutatnak ki e területen, illetve ezt támasztják alá a toponímiai adatok is. Viszont a keleti szláv leletek és helynevek teljesen hiányoznak.²¹ Egy ilyen környezetben tűnik fel Oroszi neve, amelynek a lényege a környezetétől való megkülönböztetés. Azaz, amikor ide betelepedett az oroszoknak nevezett akár északi germán, akár

keleti szláv népesség, akkor az teljesen elütött a környezetétől. Rádásul Borsova vára (Vári) közelében oroszokat (ruszokat) találni a 11-13. században már önmagában is figyelemfelkeltő. Szinte bizonyosra vehető, hogy az egykori Borsova vármegye ispáni várában, annak katonaságában szolgáltak azok, akiket ruszoknak hívott a környezetük, és akik Orosziban laktak. A térségben ruszinokkal még nem számolhatunk a 9-12. században. Sokkal közelebb járunk a valósághoz, ha Sárosorosi egykori lakóit északi germánoknak tekintjük, akik Kijevből érkeztek katonának egy olyan várhoz, amelyet I. István király (997-1038) szervezett megyeközponttá.²² Ez a történeti kép így állítható össze, így következetes és ésszerű. Különösen abban az esetben, ha meggondoljuk, hogy a 9-13. századból újabb, eddig még ismeretlen írott források előkerülésére már nem számíthatunk.

Elgondolásomat a rusz, viking királyi testőrséggel, határőrökkel kapcsolatban régészeti lelet is megerősíti. Kovács József „előkelő rusz” vitéznek nevezi azt a 10. századi sírban nyugvó, kétélű kard melléklettel ellátott harcost, akinek sírja a királyi központ, Székesfehérvár területén (Rádiótelep) került elő.²³ A város jelentős királyi központ volt már a 10-11. századtól fogva, 1007-ben például itt született Imre herceg. Tehát beleillik a képbe, hogy a fejedelem, a király kíséretében (szlávul druzsinájában) rusz testőrség legyen, s megtelepedjen Székesfehérvárott.

Kovalovszki Júlia Visegrádon tárt fel az Árpád-kori temetőben csónakos temetkezést. Ezzel az egyetlen sírral kapcsolatban megállapította: „Az a halvány lehetőség is felmerül, hogy az ispáni székhelyen mint a királyi testőrség tagjai, északi eredetű idegenek is élhettek.” A dolgozatunkban vázoltak képébe nagyon is beleillene egy viking temetkezés az Árpád-kori Visegrádon.²⁴

JEGYZETEK:

¹ Kmoskó Mihály: *Mohamedán írók a sztyeppe népeiről*. 1/2. Bp., 2000. 242.

² Benkő Loránd: *Név és történelem*. Bp., 1998. 61.

³ Horváth Lajos: *Rosz (rusz) királyi testőrség és földrajzi névhagyatéka az Árpád-korból*. In: *Magyar haditechnika és magyar hadjáratok a kora középkorban*. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, Bp.-Zürich 2002. 165.

⁴ Szenthe Gergely: *Gondolatok az Inquisitio de theloneis Raffelstettensis kapcsán. Adatok a Karoling Birodalom keleti irányú szárazföldi áruforgalmának és keleti határainak kérdéséhez*. In: *Világtörténet* 2007. tavasz-nyár, 18-20.

⁵ *A Raffelstetteni vámrendelet (Inquisitio de theloneis Raffelstettensis)*, 903/904-906. Fordította: Szenthe Gergely. In: *Egy elfeledett diadal: a 907. évi pozsonyi csata*. Szerk.: Torma Béla Gyula, Veszprémi László, Bp., 2008. 211-213.

⁶ *Történelmi Világlasz.* Bp., 1991. 20. és 106. II. térképek.

⁷ Bóna István - Cseh János - Nagy Margit - Tomka Péter - Tóth Ágnes: *Hunok-gepidák-langobardok.* Szeged, 1993. 105.

⁸ Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, IV. Bp., 1998. 169-170.

⁹ Györffy i. m. 659.

¹⁰ III. Béla emlékezete. Szerk.: Kristó Gyula és Makk Ferenc. Bp., 1981. 102- 103. - Önkényesen „Rozs” falunak írták a helynevet, ez így helyesírás történetileg sem állja meg a helyét. Abból a preconcepcióból indultak ki, hogy rozs gabonaféle a jelentése a falu és a sziget nevének, valamint a környéken birtokos nemzetség nevének is. A III. Honorius pápa által hivatkozott oklevelet a Kritikai jegyzékben sem II., sem III. Bélánál nem találtuk meg, vagyis az 1111-1128 között szereplő Keled nevű személy Rosd falujának adományozását akár II. Béla (1131-1141) is jóváhagyhatta!

¹¹ Györffy i. m. 282.

¹² Mocsáry Antal: *Nemes Nógrád vármegyének Históriai, Geographiai és Statisztikai Esmértetése*, I. Pest, 1820. 305-310.

¹³ Györffy i. m. 659., Mocsáry i. m. 317. és OL, E. 281. Budai kamarai adminisztráció, *Berichte und Schreiben* 1960. “N” március.

¹⁴ Mocsáry i. m. 305.

¹⁵ Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára.* Bp., 1983. 63, 605., és *Korai Magyar Történeti Lexikon (9-14. század)*. Főszerk.: Kristó Gyula, Bp., 1994. 59-60, 251, 581, 631 (továbbiakban KMTL).

¹⁶ Bíborbanszületett Konstantin szerint Theophil bizánci császár (829-842) idején: „E földön belül sok folyó van, közülük a legnagyobb a Dnyeszter és a Dnyeper. A Dnyeper felső folyásánál laknak a ruszok (rosz), akik ezen a folyón lehajózva eljutnak a rómaiakhoz.” Bakay Kornél: *Őstörténetünk régészeti forrásai* II. Miskolc, 1998. 129., és Font Márta: *Magyarok a Kijevi Évkönyvben*, Szeged, 1996. 79, 141, 197. és I. térkép.

¹⁷ Györffy i. m. 687-688.

¹⁸ Györffy i. m. 694, 702., Erdélyi László: *A pannonhalmi Szent Benedek-rend története.* Bp., 1902. I. 768-769.

¹⁹ Részletesen lásd Horváth Lajos i. m. passim.

²⁰ KMTL 631. - A Blazovich László által jegyzett *Szentendrei-sziget* című szócikk teljes egészében nem állja meg a helyét a történeti források tanúsága szerint. Györffy i. m. 701-702. - Nem állítja, hogy a Rosd nemzetség monostora! Ugyanakkor a 713. oldali térképen a sziget monostorához R (Rátót) jelet tettek, ami a Ro (Rosd) elnévezése. Pedig ennek a monostornak sem a Rátót, sem a Rosd nemzetséghez semmi köze nincs az eddig előkerült források szerint.

²¹ Kobály József: *Sine ira et studio.* Ungvár, 1998. 34-36.

²² Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* I. Bp., 1987. 534-535, 546.

²³ Kovács László: *Előkelő rusz vitéz egy székesfehérvári sírban.* In: *Kelet és nyugat között.* Szerk.: Koszta László. Szeged, 1995. 291-308.

²⁴ Kovalovszki Júlia: *Csónakos temetkezések az Árpád-korban.* In: *Honfoglalás és régészet.* Szerk.: Kovács László. Bp., 1994- 215.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(FEBRUÁR – MÁRCIUS)

FEBRUÁR

ELISMERÉSEK

* **Majnek Antal** püspök a *Szent Márton palástja díj Pro Ecclesia* emlékérmével tüntette ki a Congregatio Jesu (régbben: angolkisasszonyok) rendet, amelynek tagjai 1991-ben a totalitárius rezsim összeomlása után az első női szerzetesrendként érkeztek Kárpátaljára. A kitüntetést Archanjela Biathová, a tartományfőnök helyettese vette át, aki Szlovákiából érkezett Kárpátaljára erre az alkalomra. A püspök atya köszönetet mondott a nővéreknek munkájukért, jelenlétükért, hogy testi-lelki szükségükben segítségükre vannak az embereknek az Isten országa felé vezető úton.

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

* Kijevben, az Ukrinform sajtóközpontjában bemutatták Az *anyanyelvi oktatás joga. Közép-európai hagyományok és Kárpátalja példája*

című kiadványt. A gyűjteményt **Csernicskó István**, a nyelvtudományok doktora és **Tóth Mihály**, a jogtudományok kandidátusa szerkesztette, a kötet az anyanyelvi oktatás kérdését szabályozó jogszabályok ide vonatkozó részleteit közli azon államok gyakorlatából, amelyekhez a mai Kárpátalja tartozott (Magyar Királyság, Csehszlovákia, Szovjetunió és Ukrajna). Emellett megvizsgálták azt is, hogy napjainkban hogyan kezeli az anyanyelvű oktatást Szlovákia, Magyarország és Románia. A forráskiadványból egyértelműen kiderül, hogy az anyanyelven folyó oktatás jogát a megvizsgált 150 évben mindegyik érintett állam biztosította (beleértve a független ukrán állam első 25 évét is). Az első és egyetlen kivétel – a 2017. szeptember 5-én elfogadott új oktatási törvény 7. cikkelye révén – a mai, XXI. századi Ukrajna. A kötet eredeti nyelven és magyar/ukrán/angol fordításban közli a jogszabályok vonatkozó részleteit. A kiadványt **Brenzovics László** parlamenti képviselő mutatta be a nagyközönségnek.

* Nyolcvan éves lett **Kutlán Andrá**s (Tiszasásvár, 1939. február 8.) Szentendrén élő festő.

* *A Mindszenty-per hetven év távlatából* – az Országházban lezajlott konferencián mások mellett **Szabó Konstantin** atya a Munkácsi Görög-katolikus Egyházmegye hitvallóiról és vértanúiról emlékezett meg. A konferencia munkájában részt vett **Marosi István** atya, a Görögkör vezetője és **Fodor Gusztáv** református egyháztörténész is.

* Kárpátaljai magyar játékfilmet mutattak be a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház nagytermében. Az *Este hívlek* a Kárpátaljai Magyar Filmgyártásért Alapítvány támogatásával, **Bunda Rita** rendezésében valósult meg.

* A Somi Községi Könyvtárban **Nagy Zoltán Mihály** József Attiladíjas íróval, az MMA irodalmi tagozata tagjával rendeztek író-olvasó találkozt, aki felajánlotta a Somi Községi Könyvtár részére Kecskés Béla *Bogárbál* című gyermekverseket tartalmazó kötetét, valamint a saját írásaiból is adott egy csokorra valót: *A Sátán fattya*, *Ünnep Szodomában* című regényeit, *A fogott figurák*, *Az árnyék völgye* című novellásköteteit.

* Beregszászon debütált **Shrek Tímea** első novelláskötete, a *Halott föld ez*. A bemutatót a magyar széppróza napjára szervezte Magyarország Beregszászi Konzulátusa és a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT). Az eseménynek a konzulátus Gulácsy Lajos terme adott otthont.

* Batáron felavatták a II. világháború hősei és a sztálini terror áldozatai emlékművét.

* **2019. február 21.** A beregszászi magyar konzulátus *Irodalmi Kiható* című programsorozatának soron következő rendezvényét **Beke Mihály András** első beosztott konzul nyitotta meg. Az irodalomkedvelőket és az ünnepelt vendégeket – **Dr. Botlik József** történészt és **Zselicki József** költőt (mindketten az idén ünneplik 70. születésnapjukat) – **Szilágyi Mátyás** főkonzul üdvözölte, majd **Dupka György** átadta Botlik Józsefnek a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elismerő oklevelét. Ezután Botlik József „önvallomása” következett, aki többek között ismertette sokrétű és tartalmas írói, kutatói pályafutásának főbb állomásait. Ezt követően **Kása Csaba** felelős szerkesztő bemutatta Botlik József *A magyar nemzetpolitika előfutárai* – *Darányi Ignác, Egán Ede, Kazy József* című legújabb könyvét, amely a Herman Ottó Intézet Kiadó gondozásában jelent meg. A program második részében **Lőrincz P. Gabriella** egy saját versével köszöntötte **Zselicki József** költőt, nyugalmazott pedagógust, egykori polgárjogi harcost, a Forrás Stúdió alapító-elnökét, aki a moderátor kérdéseire válaszolva rövid történeti áttekintést adott a szovjet korszakbeli és a mostani helyi magyar irodalmi életéről. Ezután a költő verseiből olvasott fel.

Végezetül **Benza György**, a Kárpátaljai Szövetség elnöke emelkedett szólásra, aki bejelentette, hogy Botlik József könyveiből ajándéksomagokat ad át a magyar iskolák, intézmények könyvtárak számára.

* A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közossége (MÉKK) és az UNE Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézet közös szervezésében az egyetem magyar karának Bercsényi Könyvtárában **Zselicki József** költő és **dr. Botlik József** történész rendhagyó irodalomórát tartottak. A házigazdák nevében üdvözlő beszédet mondott **Dr. Kiss Éva** történészprofesszor, a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék vezetője, **dr. Zékány Krisztina**, a Magyar Filológiai Tanszék vezetője. **Dupka György** moderálásában szót kaptak az ünnepelt irodalmárok, majd **Kása Csaba** felelős szerkesztő bemutatta Botlik József *A magyar nemzetpolitika előfutárai – Darányi Ignác, Egán Ede, Kazy József* című legújabb könyvét. **Benza György**, a Kárpátaljai Szövetség elnöke ajándék könyvcsomagot adott át az intézménynek.

* A Forrás Galéria (Kárpát-haza Galéria) idei második kiállítás megnyitó rendezvényén **Dikun György** kárpátaljai festőművész alkotásaival ismerkedhettek meg a jelenlévők.

* Csoportos kiállítást rendeztek négy kárpátaljai festő – *Garanyi József, Zicherman Sándor, Kutlán István*

és *Harangozó Miklós* – műveiből Beregszászon. Az esemény a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, valamint **Kovács László** műgyűjtő szervezésében jött létre a főiskola Gross Arnold kiállítótermében.

* Megrendezték az *I. Kárpátaljai Bált* Budapesten, a Ramada Hotelben a Kárpátaljai Szövetség szervezésében a szervezet megalakulásának 30. évfordulója alkalmából. **Benza György** elnök megnyitó beszédében felköszöntötte a 80 éves **Kutlán András (Bandi)** ugocsai (Fancsika, Tiszapéterfalva) származású Szentendrén élő festőművészt, aki az Ung-, Bereg-, Ugocsa és Máramaros-vidékről Magyarországra áttelepült értelmiségieket összefogó Kárpátaljai Kör egyik alapítója volt **S. Benedek András (Stumpf Béni)**, **Balla Gyula**, **Lator László**, **Kiss Ferenc** és mások társaságában. A bál résztvevői fejet hajtottak *Schober Ottó* nemrég elhunyt közíró, a Beregszászi Népszínház egykori igazgató-rendezője emléke előtt is. Az est díszvendége **dr. Grezsa István** miniszteri biztos is üdvözölte a szívéhez nőtt kárpátaljaiakat, akik segítő szándékkal tartják a kapcsolatot az otthoniakkal. **Csete Örs**, a Kárpátaljai Szövetség főtítkárának moderálásában jó hangulatú est kerekedett. Felléptek **Szalonna és Bandája**, valamint a Magyar Állami Népi Együttes népzeneészei és néptáncosai. Volt tombolajáték, és félmillió forintért elkelt **Manajló András** fest-

ménye is. A befolyó pénzösszegeket a kárpátaljai árva gyerekeket gondozó intézetek megsegítésére és a balatonföldvári gyerektábor támogatására fordítják. A több milliós adományt összegyűjtő jótékonyági bálon több mint százan vettek részt, a talpalávalót a Madarak együttes biztosította. A jótékonyági rendezvényen a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségét **Dupka György** elnök és neje, **Fuchs Andrea** képviselte.

* Magyarország Ungvári Főkonzulátusa adott otthont annak jubileumi kamaratárlatnak, amely az idén 70 éves ungvári festőművész, **Réti János** alkotásait mutatja be. A kiállítás március 18-ig látogatható.

* A kommunizmus áldozatainak emléknapján a Magyarországi Házában 8 és 20 óra között folyamatosan vetítették *A Sátán fattya* c. filmet, amely **Nagy Zoltán Mihály** azonos nevű regénye alapján készült. Aznap este 21:20 órai kezdettel a nagyjátékfilmet Duna TV is műsorára tűzte.

* 30 éve történt... Részlet a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Alapítóleveléből: „I. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség öntevékeny társadalmi szervezet. Kezdeményező csoportja – **Balla László, Debrececi Mihály, Dupka György, Fodó Sándor, Gazda Albert, Jánki Endre, Móricz Kálmán, Turóczy István, Varga Béla, Zselicki József** – 1989. január 21-én a Sevcsenko Ukrán

Anyanyelvi Társaság Kárpátontúli Szervezetének alakuló gyűlésén jött létre és nyilvánította ki egy hasonló szervezet megalakulását célzó szándékát. A Szövetség alapításának ideje: 1989. február 26., székhelye: Ungvár. (...) Az Alapítólevelet elfogadták Ungváron, 1989. február 26-án.” Az ungvári Tudományos Ismeretterjesztő Társaság nagytermében a mintegy 500 résztvevő elfogadta a szervezet Alapítólevelét és Alapszabályát, majd megválasztotta az Ellenőrző Bizottságot és a Választmányt. A Szövetség elnökévé **Fodó Sándor** ungvári egyetemi tanárt választották.

* 30 éves jubileuma alkalmából a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség ünnepséget rendezett Ungváron, a Tudományos Ismeretterjesztő Társaság nagytermében, ahol 1989. február 26-án sor került a KMKSZ alakuló gyűlésére. Az ünnepség zárásaként **Brenzovics László** és **Milován Sándor** leleplezték az épület falán a 30 évvel ezelőtti eseménynek emléket állító márványtáblát.

* Íróársai az ungvári Múzeum kávéházban köszöntötték a 70 éves **Zselicki József** (Kisgejőc, 1949. 02. 27.) költőt, pedagógust, a Forrás Ifjúsági Stúdió (1967–1972) alapító elnökét.

* A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) szervezésében az *Írók a pulpituson* program keretében **Kocsis Csaba** író, költő, fo-

tográfus, énekmondó és **Bobory Zoltán** költő, író, előadóművész, a Vörösmarty Irodalmi Társaság elnöke, a *Vár* című irodalmi és közéleti folyóirat alapító főszerkesztője közreműködésével **Dupka György** moderálásában író-olvasó találkozót és rendhagyó irodalomórát tartottak Beregszászban, Nyírberegen és Ungváron.

A jelenlévők arról is tudomást szerezhettek, hogy közel húsz esztendeje szervezik lelkesen a határainkon túl élő magyar írók találkozóit. Nevezetesen **Kocsis Csaba** a berekfürdői **Körmendi Lajos Írótábort**, melynek kurátora, **Bobory Zoltán** pedig a **Vörösmarty Irodalmi Társaság** elnöke, a *Vár* című, irodalmi és közéleti folyóirat alapító főszerkesztője biztosít fórumot Székesfehérváron a külföldi íróknak.

MÁRCIUS

ELISMERÉSEK

* Az ország védelmében tanúsított személyes bátorságáért és hősiességéért harmadik fokozatú posztumusz kitüntetésben részesítették a még 2015-ben elhunyt fancieskai **Lőrinc Sándort**. Az elismerést a katona édesanyjának adták át – számolt be róla **Mihajlo Roman** nagyszőlősi önkéntes közösségi oldalán.

* A Családháló országos szervezetétől *Családháló díjat* kapott már-

cius 2-án a Kárpátaljai Magyar Nagycsaládosok Egyesülete (KMNE) Budapesten. A kitüntetést **dr. Sölch Gelért**, az Emberi Erőforrások Minisztériumának helyettes államtitkára nyújtotta át **Török Dénesnek**, az egyesület elnökének.

* A március 15-ei nemzeti ünnep kapcsán az elmúlt napokban több kitüntetést is átadtak mások mellett olyan kárpátaljai vagy kárpátaljai származású személyeknek, akik kiemelkedő tevékenységet végeznek saját szakterületükön.

* *József Attila-díjban* részesült **Finta Éva** költő, drámaíró, irodalomtörténész, az egri Eszterházy Károly Egyetem nyugalmazott tanársegédje, valamint **Füzesi Magda** költő, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja.

* A magyar nemzeti kultúra, művészi alkotómunka területén végzett kiemelkedő művészi értékteremtő munkája elismeréseként *Magyarország Érdemes Művésze-díjat* vehetett át **Pál István „Szalonna”** Liszt Ferenc-díjas népzénesz.

* **Csordás László**, a KVVIT elnöke, lapunk olvasószerkesztője *Szépirodalmi Figyelő-díjban* részesült.

* *Magyar Arany Érdemkereszt* kitüntetésben részesült **Barta József**, a Kárpátaljai Megyei Tanács alelnöke, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alelnöke.

* **Magyar Bronz Érdemkereszt** kiüntetésben részesült **Bátori József**, a Kárpátaljai Megyei Tanács képviselője.

Az eseményen Konzulátusi sajtódíjban részesült **Hegedűs Csilla**, a *Kárpáti Igaz Szó* beregszászi tudósítója, **Tetyana Literáti** ungvári újságíró, valamint a *karpataljalap.net* hírportál (főszerkesztője: **Darcsi Karolina**).

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

* Az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetének Bercsényi Könyvtárában **Kocsis Csaba** és **Bobory Zoltán** anyországi irodalmárok közreműködésével, **Dupka György** moderálásában író-olvasó találkozó zajlott le a MÉKK szervezésében. A házigazdák nevében üdvözlő beszédet mondott **dr. Zékány Krisztina**, a Magyar Filológiai Tanszék vezetője.

* Megrendezték a III. Megyei Arany János Balladamondó Versenyt az UNE magyar karának Bercsényi Könyvtárában az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézete Magyar Filológiai Tanszéke és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet szervezésében.

* Munkács főterén felavatták és felszentelték Szent Márton, Munkács város patrónusa lovasszobrát.

* **Csuprik Etelka**, Ukrajnai érdekes művésze *Spring melodies* című hétvégi zongora-koncertet tartott az Ungvári Filharmóniában.

* Magyar népzenei foglalkozást tartottak Beregszászban bemutatva Kodály Zoltán *Székely fonó* című munkájának népzenei motívumait. **Pál István „Szalonna”** és Bandája előadásában a székelység körében és más tájegységekről származó dallamok csendültek fel a színpadon, melyeket egykor Kodály Zoltán és kortársai gyűjtöttek.

* *Az Itt a tavasz!* című tárlat megnyitójára került sor a Beregszászi Művelődési Házban, a polgármesteri hivatal szervezésében. A látogatók **Prófus Marianna** szötteseit, valamint **Bökényi Anna**, **Kovács Éva**, **Katran Jaroszlava**, **Petenyko Jakovenko Nyina** és **Szobol Olena** képeit tekinthetik meg. A csoportos tárlatot **Babják Zoltán**, a város polgármestere nyitotta meg.

* Magyarország Ungvári Főkonzulátusa támogatásával az eszenyi kultúrház előterében felavatták az 1956-os ellenálló, a plakátragasztásokért meghurcolt **Györke Ilona (1939-2012)** emléktábláját az Eszenyi Községi Tanács szervezésében.

* Ünnepléses keretek között avatták fel a TV21 Ungvár magyar kormányzati támogatással felújított székházát. A tévé szerkesztőségének helyet adó épület korábban a Kár-

pátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) központi bázisaként működött. Alig egy éve azonban robbantásos merénylet érte a székházat, amely azt követően használatatlanná vált. **Potápi Árpád János**, nemzetpolitikáért felelős államtitkár mondott köszöntő beszédet. Többek között méltatta a két nyelven – magyarul és ukránul – műsort sugárzó regionális tévécsatorna szerepét, kiemelve az objektív tájékoztatás jelentőségét. **Brenzovics László**, a KMKSZ elnöke és **Kulin Zoltán**, a TV21 Ungvár tévécsatorna igazgatója köszönetet mondott a magyar kormánynak az újjáépítéshez és a médiafejlesztéshez nyújtott hatékony és gyors segítségéért.

* **Erfán Ferenc** festőművész jubileumi kiállítását nyitották meg a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeumban. A hatvanéves **Erfán Ferencet** mások mellett felköszöntötte: **Mankovits Tamás** iparművész (Tokaj, nevéhez fűződik a RIT első magyarországi kiállításának megszervezése, köztük **Erfán Ferenc** bemutatása is), **Vaszil Kuzma**, a megyei képzőművészeti szövetség elnöke, **Vaszil Huszti**, az ukrán írószövetség megyei tagozatának elnöke.

* Beregszászban a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színházban levetítették Az *Este hívlak* c. filmet a Kárpátaljai Magyar Filmgyártásért Alapítvány szervezésében.

* A Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet Beregszászban **Deskó Tamás** ungvári fotós alkotásaiból nyitott tárlatot, a Fodó Sándor Kulturális Központban.

* Kiállítást szerveztek Beregszászban **Ivan Brovdi** kárpátaljai szobrász, festőművész munkáiból. Az eseményt Magyarország Beregszászi Konzulátusa szervezte az intézmény Gulácsy-termében.

* Az 1848-49-es Forradalom és Szabadságharc 171. évfordulója tiszteletére rendezett megemlékezés és koszorúzás zajlott le a kijevei Petőfi-szobornál a diaszpórát képviselő Magyarok Kijevei Egyesülete szervezésében (elnök: **Petneházy Gyula**, alelnök: **Dr. Tóth Mihály**). Ünnepi beszédet tartott **Íjgyártó István**, Magyarország rendkívüli és meghatalmazott ukrainjai nagykövete.

* **Nagy Zoltán Mihály** azonos című regényéből készült *A Sátán fattya* című játékfilmet immár negyedszer vetítették le a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház Hubay termében a beregszászi színház és Magyarország Beregszászi Konzulátusa szervezésében.

* *Ideje az építésnek* címmel nyílt interaktív kiállítás Beregszászban, a Pásztor Ferenc Közösségi Házban. A tárlat a 2015-ben kezdeményezett Rómer Flóris Terv eredményeit mutatja be, melyet a külföldi magyar vonatkozású épített örökség feltárá-

sa, megóvása és megismertetése céljából indítottak.

* *Nemzeti dal-mondó* versenyt tartottak az Ungvári 10. Sz. Dayka Gábor Középiskolában a MÉKK és a tanterület szervezésében. **Pekárovics Alex**, a Dayka Gábor 11. osztályos tanulója lett a győztes, aki az ungvári központi rendezvényen elszavalta Petőfi Sándor *Nemzeti dal* című versét.

* Megemlékezés és koszorúzás zajlott le Beregszászon az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc kezdete 171. évfordulójának alkalmából a Beregszászi Városi Tanács, a KMKSZ és az UMSZ szervezésében. **Babják Zoltán**, Beregszász polgármestere köszöntőjének elhangzása után **Szilágyi Mátyás**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának főkonzulja **Orbán Viktor**, Magyarország miniszterelnökének ünnepi üdvözlését tolmácsolta. Ünnepi beszédet tartott **Íjgyártó István**, Magyarország rendkívüli és meghatalmazott ukrainai nagykövete, **Sin József**, a Beregszászi Járási Tanács elnöke, **Zubánics László**, az UMSZ elnöke, **Brenzovics László**, a KMKSZ elnöke. A *Szózat* elénekelését követően az emlékezők elhelyezték a tisztelet koszorúit Petőfi Sándor szobránál.

* A munkácsi magyarok is megemlékezést tartottak a Latorca-parti város melletti podheringi emlékoszlopnál. **Buhajla József**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának fő-

konzulja tolmácsolta **Orbán Viktor-nak**, Magyarország miniszterelnökének üzenetét. Beszédet mondott **Bocskor Andrea**, európai parlamenti képviselő, **Zsupán Jenő**, a Kárpátaljai Ruszin Néptanács elnöke, **Brenzovics László**, parlamenti képviselő, a KMKSZ elnöke. Majd **Majnek Antal**, a Munkácsi római katolikus egyházmegye püspöke és **Gulácsy Dániel**, Munkács református lelkésze kérték Isten áldását. A megemlékezés a *Szózat* közös elénekelésével és az óraljai emlékmű megkoszorúzásával ért véget.

* Ungváron két helyszínen, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának udvarán és a Petőfi téren tartottak megemlékezést. A MÉKK felhívására mintegy félezeren jöttek el az Ungvári Magyar Főkonzulátus belső udvarára. A megjelenteket **Fuchs Andrea**, a MÉKK alelnöke köszöntötte. Ünnepi beszédet mondott **Íjgyártó István** nagykövet, **Mikulin Viktor**, a megyei adminisztráció alelnöke, **Balogh Livia** a KMKSZ Ungvári járási szervezetének elnöke, **Zubánics László**, az UMSZ elnöke, **Varga Brigitta**, a KMDFKSZ ifjúsági szervezet alelnöke, **Dupka György**, a MÉKK elnöke. Isten áldását kérte a jelenlévőkre **Pogány István** atya, Ungvár római katolikus plébánosa, püspöki helynök, **Szkoropádszky Péter** atya, a Görögkatolikus egyház

palágykomróci parochusa, **Héder János** tiszteletes, a Kárpátaljai Református Egyház főjegyzője. Ezt követően rendezett sorokban magyar és ukrán zászló alatt a résztvevők átvonultak a Petőfi térre, ahol megkoszorúzták a lángelkű forradalmár szobrát, és elénekelték a *Szózatot* valamint a *Kossuth nótát*.

* 100 éve született **Krüzsely Erzsébet** (Visk, 1919. március 21. – Munkács, 2000), az 1943-as szárszói találkozó résztvevője. Sinka István-nal és Németh Lászlóval állt kapcsolatban, a 2. világháború utáni években Visken, majd Munkácson a rendszert bírálók szellemi körének vezetője volt. A viski református temetőben hantolták el. Szellemi hagyatékát Gulácsy Géza rendezte sajtó alá.

* Magyarország Beregszászi Konzulátusa és a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet *Irodalmi kilátó* címmel indított író-olvasó találkozókat a kárpátaljai, magyarországi és más határon túli magyar írók, költők és szerkesztőségek bemutatása céljából. Ez alkalommal a *Székelőföld* című kulturális folyóirat szerkesztőségét (**Fekete Vince** főszerkesztő-helyettes, **Lövetei Lázár László** és **Molnár Vilmos** szerkesztő) látták vendégül. A beszélgetést **Csordás László**, a KVIT elnöke moderálta.

* Megjelent **Ladányi András**: *Kilenc nap Kárpátalján* című riport-könyve, melynek bemutatóját a nyír-

egyházi MórícZ Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban tartották meg.

* II. Rákóczi Ferenc születésnapján *Írók a pulpituson* címmel rendezvényt sorozatra került sor Ungváron, Munkácson, Beregszászban és Tégláson a MÉKK és a RMMI szervezésében.

A program első részében a *Rákóczi turulmadara* című **dr. Dupka György** és **dr. Zubánics László** által összeállított legenda és mondagyűjtemény prezentációját tartották meg. A program második részében Rákóczi-emlékek Kárpátalján témakörben **Kovács Sándor** előadása hangzott el. Hang- és filmbejátszásokkal mutatta be a Vezérő Fejedelem emlékeztétét és emlékhelyeit szülőföldünkön. A rendezvényen vetített képek, versek segítségével idézték meg Rákóczi szellemiségét.

ÚJ KÖNYVEK 2019

Magyarországon megjelent könyvek

Shrek Tímea: *Halott föld ez*. Novellák. Budapest, 2019.

Kárpátalján 2019-ben megjelent könyvek:

* **Szabó Palócz Attila**: *Varratszédés*. Versek. Kárpátaljai Magyar Könyvek 284. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2018.

* *Tíz éves a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet*. Összeállította:

Dupka György és Zubánics László. KMMI-Füzetek XXIII., Beregszász-Ungvár, 2019.

* **Rákóczi turulmadara.** A Nagyságos Fejedelem és kora a nép emlékezetében: történeti mondák, legendák, emlékhelyek Kárpátalján. Összeállította: Dupka György és Zubánics László. KMMI-Füzetek XXIV., Beregszász-Ungvár, 2019.

* **Weinrauch Katalin:** A múlt évek útján. Elbeszélések. Kárpátaljai Magyar Könyvek – Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2019.

* **Nagy Zoltán Mihály:** *A Sátán fattya.* Kisregény. Ödödik kiadás. Kárpátaljai Magyar Könyvek 285. – Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2019.

ELŐKÉSZÜLETBEN

Lengyel János: Mitracsek úr visszatér Kárpátaljai Magyar Könyvek – Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2019.

Czébely Lajos: *Jelek egy félszigetről.* Tanulmányok, esszék. Kárpátaljai Magyar Könyve – Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2019.

Stók Lajos: Vadásztörténetek Kárpátaljai Magyar Könyvek – Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2019.

Horváth Sándor: *Hatvan: 30 vers és 30 elbeszélés.* Szerkesztő: Szemere Judit. Kárpátaljai Magyar Könyvek 284. A kiadvány megjelenését a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatta. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2018.

Dupka György: *Emlékút a magyar rabok nyomában (Oroszország, Baskíria, Csecsenföld, Kaukázus, Ázsia régióiban).* Kárpátaljai Magyar Könyvek – Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2019.

Összeállította: Dupka György

SZERZŐINK

BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Nagybereg)
CSEH SÁNDOR – (1949-2013) Beregszász
CSORDÁS LÁSZLÓ – 1988 (Eszeny)
DIKUN GYÖRGY – 1961 (Ungvár)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabököny)
HORVÁTH LAJOS – 1938 (Veresegyház)
KOPOR TIHAMÉR – 1958 (Érd)
LENGYEL JÁNOS – 1973 (Budapest)
LŐRINCZ P. GABRIELLA – 1982 (Beregszász)
MARCSÁK GERGELY – 1990 (Kincseshomok)
NAGY TAMÁS – 1996 (Beregszász)
NÉMETI ANETT – 1984 (Stolberg)
OKSZANA ZABUZSKO – 1960 (Kijev)
ORTUTAY PÉTER – 1942 (Bélapátfalva)
UTASSY JÓZSEF – (1941-2010)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)

Lapszámunkat Dikun György festményeivel illusztráltuk.